

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KABAKÇI MUSTAFA İSYÂNI
VE
YENİLEŞME HAREKETLERİNE ETKİLERİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Burhan SATIR**

**Enstitü Ana Bilim Dalı: Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi**

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI

ARALIK-2006

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**KABAKÇI MUSTAFA İSYÂNI
VE
YENİLEŞME HAREKETLERİNE ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Burhan SATIR

Enstitü Ana Bilim Dalı: Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Bu tez 18/12/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlâk kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifât yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Burhan SATIR
24 Temmuz 2006

ÖNSÖZ

“Kabakçı Mustafa İsyânı ve Yenileşme Hareketleri” üzerine yaptığımız bu çalışmayla III. Selim’in tahtan indirilmesi ve sonrasında öldürülmesi ile ilgili Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgâl eden olayların incelenmesi hedeflenmektedir.

Bu çalışmamızla, Kabakçı Mustafa İsyânı’nın Osmanlı Devleti’ni derinden etkilediğini ve İstanbul’da çıkmış en önemli yeniçeri ayaklanmalarından biri olduğunu göstermektedir. Ayrıca Kabakçı İsyânı’nın III. Selim döneminde ciddî hazırlık sonrasında yapılan Nizâm-ı Cedîd ıslahatlarının asıl hedefine ulaşmasını engelleyen bir mâhiyet arzettiğini ve Yeniçeri Ocağı’na alternatif kurulan ordunun III. Selim’in sonunu hazırladığı anlaşılmaktadır.

Çalışmalarımızda tecrübelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. Atillâ ÇETİN’e, özellikle metodoloji ile ilgili bilgilerinden faydalandığım Prof. Dr. Azmi ÖZCAN’a ve önerileriyle beni destekleyen Yrd. Doç. Dr. Osman ÖZKUL’a şükranlarımı sunarım. Sevgili dostlarım Ahmet DAĞLI, Bülent ÇETİNKAYA, Gürhan KARACİF, İsmail TOPRAK, Tuncer ARI ve Dr. Yaşar ZORLU’ya yardımlarından dolayı teşekkürü bir borç bilirim.

Bilhassa; gerek konu tespiti hususundaki tutumu, gerekse çalışmalarım sırasındaki desteği, ilgisi ve sabrı dolayısıyla hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI’ya sonsuz müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Ayrıca, bu çalışmam sırasındaki yoğunluğumda yardımını ve anlayışını esirgemeyen eşim Canan SATIR’a teşekkür ederim.

Burhan SATIR

24 Temmuz 2006

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: YENİLEŞME HAREKETLERİ VE NİZÂM-I CEDÎD.....	5
1.1. Yakınçağ Başlarında Osmanlı Devleti.....	5
1.2. Nizâm-ı Cedîd'in Kelime ve Terim Anlamı.....	9
1.3. Nizâm-ı Cedîd Programı.....	10
1.4. Nizâm-ı Cedîd Ordusu.....	24
1.5. Nizâm-ı Cedîd'in Başarıları.....	27
1.6. İrad-ı Cedîd Hazinesi.....	29
1.7. Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Tepkiler.....	30
1.8. Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Ayaklanmalar.....	32
1.9. Nizam-ı Cedid'in Kaldırılması.....	33
1.10. Nizâm-ı Cedîd'in Sonuçları.....	35
BÖLÜM 2: KABAKÇI MUSTAFA İSYÂNI.....	37
2.1. Kabakçı Mustafa'nın Kimliği.....	37
2.2. Kabakçı Mustafa İsyânı'nın Sebepleri.....	37
2.3. İsyânı Hazırlayan Ortam ve Edirne Vak'ası.....	39
2.4. İsyânın Başlaması.....	41
2.5. İsyânın Büyümesi.....	42
2.6. Kabakçı Mustafa'nın Âsilerin Reisi Olması.....	43
2.7. İsyâncıların İstekleri.....	45
2.8. III. Selim Saltanatının Sona Ermesi ve Alemdar Mustafa Paşa.....	46
2.9. Kabakçı Mustafa'nın Öldürülmesi.....	51
2.10. Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'tan İstanbul'a Gelmesi.....	55
2.11. Bâb-ı Âlî Baskını ve III. Selim'in Katledilmesi.....	57
2.12. IV. Mustafa'nın Sonu ve II. Mahmud'un Padişah Olması.....	61

BÖLÜM 3: NİZÂM-I CEDÎD PROJESİ VE KABAKÇI İSYÂNI	65
3.1. Yenileşme Hareketleri ve Kabakçı İsyânı.....	66
3.2. Kabakçı İsyânı'nın III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd Reform Programına Etkileri.....	81
3.3. Nizâm-ı Cedîd ve Kabakçı İsyânı'nda Ulemâ.....	85
3.3.1. Nizâm-ı Cedîd Projesine Ulemânın Etkileri.....	86
3.3.2. Kabakçı İsyânı'nda Ulemâ	94
SONUÇ.....	102
KAYNAKLAR.....	107
EKLER.....	116
EK A): BELGELER.....	116
EK B): SARAY KÂTİBİ ÂRİF MUHİT BEY'İN RUZNÂMESİNE GÖRE SULTAN III. SELİM'İN ÖLDÜRÜLMESİ.....	127
ÖZGEÇMİŞ.....	137

KISALTMALAR

B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
H.H.	: Hatt-ı Hümâyun
İ.A.	: İslâm Ansiklopedisi
İ.S.A.M.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
Sad.	: Sadeleřtiren
T.D.İ.A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
T.S.M.A .	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu

Tezin Başlığı: Kabakçı Mustafa İsyânı ve Yenileşme Hareketlerine Etkileri	
Tezin Yazarı: Burhan SATIR	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Turgut SUBAŞI
Kabul Tarihi: 18/12/2006	Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 115 (tez) + 22 (ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Yakınçağ Tarihi
<p>Kabakçı Mustafa İsyânı, yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen olaylardan biri olarak kabul edilir. Sultan III. Selim'in tahtan indirilmesine ve daha sonra öldürülmesine sebep olduğu için önemi inkâr edilemez. Aynı zamanda yenileşme sürecine etkisi bakımından da dikkate alınması gereken bir husustur.</p> <p>Kabakçı Vakası'nı başlatan en önemli etken Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulmasıdır. Bu yeni ordunun oluşturulması, yeniçerilerin tepkisine yol açmıştır. Kabakçı Mustafa önderliğinde ayaklanan yeniçeriler, İstanbul'da isyan çıkarmışlar ve Nizâm-ı Cedîd ordusunun kaldırılmasına neden olmuşlardır. Hatta bununla da yetinmeyerek Sultan III. Selim'i tahtan indirmişlerdir. Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelmesi ve padişahı tekrar başa geçirmek istemesi sonucunda ise III. Selim'i öldürmüşlerdir. III. Selim'in katledilmesi üzerine Alemdar Mustafa Paşa, Sultan IV. Mustafa'yı tahtan indirerek II. Mahmud'un padişah olmasını sağlamıştır.</p> <p>Osmanlı Devleti'nin dağılma devrinde mâruz kaldığı bu olumsuz olaylar silsilesi, bir yenileşme hareketleri sürecinde olan devleti geri çekmiştir. Öyle ki; hem ıslahatlardan verim alınmasına engel olunmuş, hem de yeni gelişmeler sağlanmasının önü tıkanmıştır. Neticede sorunlar çözülememiş, aksine daha da artmıştır.</p> <p>Kabakçı Mustafa Olayı, III. Selim'in saltanatını sona erdirerek Nizâm-ı Cedîd ordusunun yok olmasına sebep olmuştur. Bu durum, dönemin reformlarına önemli bir darbe indirmiştir. Yenileşme hareketlerinin düzenli olarak sürdürülebilmesi için de Sultan II. Mahmud'un yeniçeri ocağını kaldırmasına kadar beklenilmek zorunda kalınmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Sultan III. Selim, Nizâm-ı Cedîd, Kabakçı Mustafa, Yenileşme.	

Sakarya University Insitute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Rebellion Of Kabakcı Mustafa And Its Effects To The Movements Of Reforms	
Author: Burhan Satır	Supervisor: Assist. Prof. Dr. Turgut SUBAŞI
Date :18/12/2006	Nu. of pages: V (pre text) + 115 (main body) + 22 (appendices)
Department: History	Subfield: Modern History
<p>The rebellion of Kabakcı Mustafa is considered as one of the most important events that affected deeply Ottoman Empire. It is diffucult to deny its importance because this rebellion caused Selim III to be killed and to lose his sovereign's throne. Mean while, this revolt is crucial since it started the process of revolution in Ottoman Empire.</p> <p>Nizâm-ı Cedîd, established by Selim III is the most important cause of Kabakcı Mustafa's riot. This revolution in Ottoman State caused janissaries to irritate. The janissaries with their vanguard, Kabakcı, rebelled in İstanbul and this riot gave rise to Nizâm-ı Cedîd to be abolished. At the same time, these soldiers (janissaries) finished Sultan Selim's sovereign's throne. When Ruscuk Delegation, Alemdar Mustafa Pasha, came to İstanbul in order to help Selim III be Sultan, janissaries killed Sultan.</p> <p>After being killed of Sultan Selim, Alemdar Mustafa Pasha caused Sultan Mustafa IV to lose his sovereign's throne and provided Mahmud II to get throne.</p> <p>This process of negative events in the dissolving term of Ottoman Empire brought about Ottoman State to stop improvement. So that, this case didn't enable to continue reforms and new improvements. Thus, many new diffuculties and problems appeared.</p> <p>In order to continue the orderly revolution movements, it was necessary to wait the abolishing of janissary army by Mahmud II.</p>	
Keywords: Sultan Selim III, Nizâm-ı Cedîd, Kabakcı Mustafa, Reforms.	

GİRİŞ

Kabakçı Mustafa İsyânı, Osmanlı tarihinde önemli bir yer işgal eder. Bu dönemde yeniçerilerin iç ve dış tahriklerden etkilenerek devlete karşı harekete geçtiği görülmüştü. Şeyhülislâm Ataullah Mehmed Efendi ile Sadaret Kaymakamı¹ Köse Musa Paşa'nın da desteklediği bu ayaklanma sonunda dönemin padişahı III. Selim tahtan indirilmiş, yerine IV. Mustafa geçirilmiştir. Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'tan İstanbul'a gelmesi üzerine Sultan IV. Mustafa verdiği direktiflerle III. Selim'in öldürülmesine sebep olmuştur.

Kabakçı Mustafa İsyânı, Dağılma Devri'ndeki Osmanlı Devleti'ni daha kötü bir duruma sevketmiştir. Yeniçerilerin padişaha baskı yapmak niyetiyle ayaklanmaları ile devletin düzeni ve gidişâtı iyice bozulmuştur. Bu süreç, III. Selim'in iyi niyetli yaklaşımı ile hız kazanmış, ıslâhât hareketlerini de durdurmuştur.

Kabakçı Mustafa Ayaklanması Osmanlı Devleti'ni çok yönlü etkileyen olaylardan biri olmuştur. Bir iç isyân² ve bir ihtilâl³ olması yanında, III. Selim dönemini ifâde eden Nizâm-ı Cedîd döneminin de sona ermesine sebep olmuştur. Bu durum III. Selim'in ciddî çalışmalar neticesinde oluşturduğu yenileşme hareketlerine de darbe vurmuştur. Sonuçta Osmanlı Devleti, bu dönemde âcil ihtiyaç hissettiği modern gelişmelere kovuşamamıştır.

Diğer taraftan, isyâncıların zaferi de uzun sürmemiş, devletin başına gelmesini sağladıkları Sultan IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa'nın müdahalesiyle tahttan indirilerek yerine II. Mahmud getirilmiştir. Sultan II. Mahmud, III. Selim'in mâruz kaldığı olayları ve isyân çıkma ihtimâlini dikkate alarak ağabeyi IV. Mustafa'yı kuşakla boğdurmuştur. Bundan sonra Osmanlı hânedanından başa geçmesi muhtemel kişi kalmadığından II. Mahmud ıslâhâtlarına rahatça devam edebilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Batıdan ve çağın yeniliklerinden faydalanması hususunda azimli bir şekilde

---

¹ Sadrazamların sefere çıktıkları zamanlarda devlet işlerini görmek üzere vezirlerden yerlerine bıraktıkları vekil için kullanılan ifâdedir. (Pakalın, 1993: 79).

² Herhangi bir amaçla kurulu düzene karşı gelme, ayaklanmadır. (Doğan, 1995: 196).

³ Bir devletin ekonomik, sosyal ve siyâsî yapısını zor kullanarak aniden değiştirmeye yönelik eylemdir. (Doğan, 1995: 192).

çalışmıştır. Hatta bu konuda, seleflerinin sarfettiği gayretten fazlasını göstermiş ve onların yaptıkları ıslâhatlardan daha çoğunu da yapmıştır.

Kabakçı Mustafa İsyânı ve onun neticelerini konu alan bu çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde; Nizâm-ı Cedîd'in kavramı, genel yapısı, Nizâm-ı Cedîd ordusu, hazinesi, kurulan bu yeni orduya gelen tepkiler ve Nizâm-ı Cedîd ordusunun kaldırılışı üzerinde durulurken; ikinci bölümde ise Kabakçı Mustafa İsyânı'nın sebepleri, isyânın oluşumu ve sonuçları, III. Selim'in saltanattan alınışı ve ölümü, Kabakçı Mustafa'nın isyândaki rolü ve kimliği, isyânın başlaması ve sonrasında îdâmı, Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'tan İstanbul'a gelmesi, IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesi ile II. Mahmud'un padişah olması ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadarete gelmesi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde; Kabakçı İsyânı'nın Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketlerine ve III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd reform projesine etkileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca Nizâm-ı Cedîd ve Kabakçı İsyânı'na ulemânın tesirleri incelenmiştir.

Çalışmamız sırasında dikkat çeken en büyük sorun yeteri kadar kaynak bulunmamasıdır. Bu konuda dikkat çeken en önemli çalışma Ahmet Refik'in "Kabakçı İsyânı" eseridir. Kalost Arapyan'ın olayları detaylı anlatımı ile ön plâna çıkan "Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları" adlı eseri de yine çalışmamızda sık müracaat ettiğimiz eserler arasında sayılabilir. Konuları arşiv belgeleri ile açıklaması yanında, doyurucu anlatımı ile ön plana çıkan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa" adlı çalışması da bu dönemi inceleyen araştırmacılara ışık tutan önemli bir kaynaktır.

Ayrıca Yaşar Zorlu'nun, III. Selim devri vak'anüvistinin fikir ve yorumlarını vermesi yönüyle "Mütercim Ahmed Âsım'ın Osmanlı Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı" adlı doktora tezi ve Osman Özkul'un, dönemin tarihî bilgilerini sosyolojik açıdan değerlendirmesi bâbında "III. Selim Döneminde Osmanlı Ulemâsı ve Yenileşme Konusundaki Tutumları" isimli doktora çalışmaları da dikkate şayan eserlerdendir.

Diğer yandan, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden ulaştığımız IV. Mustafa'nın Sırkâtibi Ârif Muhit Bey'in 1808'de yazmış olduğu “ruznâme” ayrıntılı ve orijinal bilgiler vermesi yönüyle önemli bir belge niteliği taşımaktadır.

Çalışmanın Konusu:

Araştırmamız genel olarak Osmanlı Devleti'nin yenilikçi olması yönüyle önemli padişahlarından III. Selim dönemi (1789–1807) ile onunla özdeşleşen Nizâm-ı Cedîd Düzeni ve bu devrin bitmesine sebep olan Kabakçı Mustafa İsyânı hakkındadır. Diğer yandan Nizâm-ı Cedîd Ordusu, Kabakçı Mustafa'nın İsyânı'nın uzantıları ve III. Selim'in tahtan indirilmesi ile öldürülmesine değinildi. Ayrıca Kabakçı İsyânı'nın III. Selim Islâhâtlarına ve Osmanlı Devleti'ne tesirleri üzerinde duruldu Son olarak da Kabakçı İsyânı ile Osmanlı yenileşme hareketleri ilişkisi belirtildi.

Çalışmanın Önemi:

Osmanlı Devlet'inde meydana gelmiş bir yeniçeri isyânı olan Kabakçı İsyânı ile III. Selim ve sonrasında, hatta III. Selim'in ölümüne IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesine sebep olmasıdır. Ayrıca bu ayaklanma ile devletin temelden sarsılması ve yenileşme hareketleri içindeki Osmanlı Devleti'nin ıslâhat hareketlerine olumsuz etki yapan bir yer teşkil etmesidir.

Çalışmanın Amacı:

Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen, padişahların tahtan indirilmesine etki eden ve çağın gelişmelerinden geri bırakan Kabakçı İsyânı'nı daha açık ortaya koymaktı. Ayrıca bu olayın sebep ve sonuçları üzerinde daha sağlıklı fikirler edinebilmektir.

Araştırma yaparken; “III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd programının içeriği nedir? Kabakçı Mustafa kimdir? Niçin isyân etmiştir? İsyânı kimler teşvik etmiştir? Ayaklanma devleti nasıl etkilemiştir? Osmanlı yenileşme çizgisinde isyânın yeri ve önemi nedir? Nizâm-ı Cedîd ve Kabakçı Mustafa İsyânı'na ulemânın etkiler nelerdir? gibi sorulara cevaplar bulmaya çalışıldı.

Çalışmanın Yöntemi:

Bu araştırma esnasında bir çok kütüphâneden kaynak eser ve makale taraması yapıldı. Bunun yanında konumuzla ilgili arşiv kaynaklarına müracaat edildi. Ayrıca çalışmalarımız sırasında özellikle zengin kütüphanesi ile araştırmacılara kucak açan İSAM'da oldukça faydalı bilgilere rastlanmıştır.

BÖLÜM 1: YENİLEŞME HAREKETLERİ VE NİZÂM-I CEDÎD

1.1. Yakınçağ Başlarında Osmanlı Devleti

18. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, eski gücünü ve ihtişamını kaybetmiş olmakla birlikte, Avrupa ve dünya devletleri çerçevesinden bakıldığında büyük yeri ve önemi olan bir devlettir. Sınırları; Asya'da Anadolu, İran, Kafkasya, Arabistan Yarımadası, Basra Körfezi'nden Hint Okyanusu'na kadar dayanmaktaydı. Avrupa'da ise Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Arnavutluk'tan Avusturya kadar ulaşmaktaydı. Doğu Akdeniz ile Ege adalarının tamamını ele geçirmişti. Diğer yandan Kuzey Afrika topraklarını genelini de kendine bağlamıştı. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti, üç kıtada toprakları mevcut olan Karadeniz, Marmara denizi, Ege denizi ve Kızıl Deniz'e tam anlamıyla hâkim ve Doğu Akdeniz'de söz sahibi olan güçlü ve jeopolitik bakımdan önemli bir ülke idi.

Osmanlı Devleti'nin toprakları dâhilinde yaşayan insanlar çeşitli ırk, dil ve dine sahipti. Bu nüfusun içinde İslâm dinine mensup olan Türkler devletin asıl sahibi ve unsuruydu. Devletin kurucusu, koruyucusu ve yöneticisi olarak, devletin bütün yükünü taşırlardı. Müslüman olmayanlar ise kendi kültür, din ve mezheplerine göre rahatça yaşarlardı. Ancak müslüman olmadıkları sürece askerlik yapmaz ve devlet yönetiminde de görev alamazlardı. Çünkü Osmanlı Devleti bir Türk devleti, kanunlarının dayanağı da İslâm hukukuydu. Fakat bunlar dışında devletin bütün imkânlarından faydalanırlardı. İslâmiyeti seçtikleri takdirde de, bilgi ve yeteneklerine göre devlet katında görev alabilir, hatta sadrazamlığa kadar yükselebilselerdi. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin yükselme dönemi sadrazamlarından Sokullu Mehmed Paşa, hıristiyan bir aileden gelmekteydi.

Burada dikkat çeken önemli bir husus ise, Osmanlı yönetiminin gayri müslimlere sağladığı haklara bu zamanlarda Avrupa devletlerinde rastlamak mümkün değildi. Bu durum ise Osmanlı Devleti'nin o yüzyıllardaki refâh ve kültür seviyesinin bir göstergesi idi.

Osmanlı Devleti 18. yüzyıla ciddî sıkıntılar ve karşılıklar içinde girmişti. Bu dönemde Osmanlılar güç kaybederken Avrupalılar ise kuvvetlenmekte ve gelişmekte idi.

Avrupalıların Osmanlı Devleti'ni parçalama siyasetlerinin bir sebebi olarak yapılan savaşların sonucunda imzalanan Prut (1711), Edirne (1713), Belgrad (1739) ve Küçük Kaynarca (1774) Antlaşmaları ile devlet hem toprağını, hem de asırların birikimiyle elde ettiği itibarını kaybetmekteydi.

Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin Rum ve ortodoks halkı üzerinde koruyucuk üstlenmesi ve daha önceden Fransa'ya verilen kapitülasyonlar ile katoliklere haklar verilmesinin etkisiyle Osmanlı tebası gayri müslimler, buldukları her fırsatta Osmanlı aleyhinde faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta bu durum daha sonraları Fransız İhtilâlinin doğurduğu milliyetçilik hareketlerinin de etkisi ile bağımsızlık taleplerine sebebiyet vermiştir.

Diğer taraftan Fransız İhtilâli Osmanlı Devleti'ni olumsuz gidişâtta daha fazla zarar görmesini engellemiştir. Çünkü bu dönemde düşman ordularının İstanbul'a kadar gelme yolları hemen hemen açılmıştı. Avrupalıların genel fikri olan "Türkleri Avrupa'dan atma" idealine ulaşma arefesine gelinmişti. Fransız İhtilâli'nin getirdiği sonuçlar, başta İngiltere olmak üzere Avrupa'daki diğer krakları da endişeye sevk etmişti. Bu sebeple de Avrupa'da bir barış havası hâsıl olmuştu. (Berkes, 1973: 87).

18. yüzyılın sonlarına kadar dünyada iki blokun yer aldığı söylenebilir. Bunlardan biri; Osmanlı Devleti'nin koruyucusu olduğu İslam dünyası, bir başka ifadeyle doğu bloku idi. Diğeri ise; Avrupa kültür ve uygarlığını temsil eden Hristiyan dünyası, yâni batı bloku idi. Bu döneme kadar Osmanlı Devleti Batı dünyasını tek cephe olarak görmüştü. Açıkçası Avrupa'nın birçok devletin birleşmesinden meydana geldiğini ve aralarında siyasî ve ekonomik mücadelenin bulunduğunu pek fazla anlayamamışlar ve bundan yaralanmaya çalışmamışlardı.

Osmanlı Devleti, çağın devletler arası ilişkilerine de ayak uyduramadığı ve bu ilişkilerden faydalanamadığı görülmekteydi. İlk olarak Osmanlı Devleti müslüman bir devlet olarak kendi kendine yeterlilik prensibini seçmişti. Bu durum, müslüman bir devletin, dayandığı hukuk açısından, hristiyan bir devlet ile eşitlik ilkesi ile anlaşma yapamayacağı fikrinden gelmekteydi. Devletin güçlü olduğu dönemlerde bu düşünce ile yapılan siyâsetin zararı olmamış olabilirdi. Fakat güçlenmiş olan Avrupa'ya karşı, yine bu devletler arasındaki ilişkilerden faydalanılabildi. Ancak Osmanlı devlet adamları,

geleneksel düşünceye bağlılık göstererek Avrupa siyâsetinin bu getirilerinden mahrum kalmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin zamanın şartlarına göre kurulmuş bir dış haber alma teşkilâtı da yoktu. Bu boşluk ise özellikle büyük mücadele ve ilişki içinde olduğu Avrupa devletleri hakkında siyasî, askerî, ekonomik ve diğer alanlarda bilgi eksikliğine ve dış siyasette değerlendirmeler yönünden zararlı gelişmelere sebep olmaktaydı. (Toprak, 2002: 10).

Farklı bir bakış açısıyla Yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasındaki ilişkiler “Doğu Sorunu” başka bir deyişle “Şark Meselesi” çerçevesinde gelişmiştir. Doğu sorunu; Avrupalıların Osmanlı Devleti'ni önce çeşitli çıkarlar elde ederek zayıflatmak, daha sonra Avrupa'daki topraklarını ele geçirerek aralarında bölmek ve Türkleri buralardan atmak, geri kalan kısmını da paylaşarak Türkleri tamamen ortadan kaldırmak için yürüttükleri Avrupa-Osmanlı ilişkilerinin bütününe verilen isimdir. Diğer bir tanımla, Avrupalıların Türkleri Avrupa ile Ön Asya'dan atmak ve onların hayat haklarını ellerinden almak için Osmanlı Devleti'ne yönelik düşünce ve uygulamalardır. Doğu sorununu daha kısa ifadeyle “Osmanlı Devleti'nin parçalanma tarihi” şeklinde açıklayanlar da vardır. (Soysal, 1964: 36).

“Doğu sorunu” siyasî bir terim olarak ilk defa 1815'te Viyana Kongresi'nde kullanıldı. Kongrede bu kavramı Osmanlı hıristiyan halkının durumuna dikkat çekmek için kullandılar. Daha sonra da siyâset ve devlet adamları ile tarihçiler arasında önem kazandı. Ancak farklı beklenti ve uygulamalar olduğu için terim çeşitli anlamlar aldı. Genel olarak Doğu sorunu, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunması, aynı yüzyılın ikinci yarısında Türklerin Avrupa'daki topraklarını paylaşılması, 20.yüzyıldan itibaren de Osmanlı Devleti'nin bütün topraklarının paylaşılması anlamında kullanıldı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin iç veya dış siyâsetinde ortaya çıkan her sıkıntılı olay da Avrupalılar tarafından “Doğu sorunu” olarak değerlendirildi. (Karal, 1999a: 203-204).

Doğu sorunu, daha geniş ifadelerle de açıklanmaktadır: Buna göre Doğu sorunu; Türklerin Avrupa'ya ayak basmaları ile Avrupa, Asya, Afrika ve Akdeniz çevresinde büyük bir devlet kurmaları veya 1453 yılında İstanbul'u fethetmeleri ile başlamıştır. Diğer taraftan Doğu sorununu haçlı seferleri, hatta İslâmiyetin doğuşu ile başlatanlar da

vardır. Ayrıca İslâm devletlerinin Avrupa ve Asya’da yenilmeye ve gerilemeye başlaması “Doğu sorunu”nu ortaya çıkarmıştır, diyenler de vardır.

19. yüzyıla yaklaşılana devirde devletin müesseseleri eski düzenini kaybetmişti. Rüşvet, yolsuzluk, saray entrikaları ve iç ayaklanmalar sıklıkla görülmekteydi. Devletin ekonomik durumu da iyi değildi. Savaşların uzun sürmesinin de etkisi ile Anadolu eşkiyâ ve asker kaçaklarının tahrip alanı hâline gelmişti. Eyaletlerde ise âyanlar ve kendi gücüne güvenenler devlet otoritesini ve kanunları hiçe saymakta ve keyfî hareket ederek halka istediklerini yaptırmaktaydı.

Devlet düzeninin bozulması ve vergilerdeki adaletsizlik köylülerin toprağını terk edip şehre göçmelerine neden olmuştu. Bu durum ülke genelinde üretimin azalmasına sebebiyet vermiş, tımarlı sipahileri de zor bir duruma düşürmüştü. (Uzunçarşılı, 1988: 317). Daha açık bir ifadeyle İstanbul halkı pahalılık ve kıtlıktan, taşradakiler ise zulüm ve soygunculuktan şikâyet etmekteydi. (Ahmet Cevdet Paşa, 1983: 25).

Yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti’nin askerî teşkilâtı kuruluş ve gelişme dönemindeki şeklini korumaktaydı. Devletin devamlı ordusu Yeniçeri Ocağı’ydı. Ancak bu ordu 16. yüzyılın sonlarından itibaren, disiplin, kudret ve kuvvetini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştı. Diğer yandan yeniçeriler yaptıkları isyânlarla devlet otoritesinin eyaletlerde de sarsılmasına yol açmıştı. Devletin diğer askerî kuruluşlarında da bir bozulma görülmekteydi. Bu yönüyle de devlet kendi hakını yönetemez duruma gelmişti. (Uçarol, 1995: 45)

Avrupa askerî ve teknik alanda ileri giderken Osmanlı Devleti bu gelişmelere ayak uyduramamakta ve çok zor durumlar yaşamaktaydı. Menfaatlerine dokunan bir nedenden dolayı hemen ayaklanan âyan, ulemâ ve özellikle yeniçeriler büyük bir iç tehdit durumundaydı. Özellikle Yeniçeri Ocağı bir askerî kurum olmaktan çıkmış âdeta bir siyasî parti durumuna gelmişti. (Karal, 1999: 10).

Padişah ve devlet adamları mağlubiyetlerin sebeplerini bozulmuş olan askerî kurumlarda görmüş ve batı usulüne göre yeniden ıslah edilmesi için teşebbüste bulunmuşlardı. Bu döneme kadar ağır bir şekilde yürütülen Avrupa tarzı eğitim ve kurumsallaşma çalışmaları 1789’dan sonra yeni bir hareketlilik kazandı. Osmanlı

Devleti bu tarihten itibâren düşmanlarına karşı daha dikkatli bir siyâset uygulamaya gayret etmiş ve merkezî otoriteyi kuvvetlendirme adına önemli bir değişim ve reformlar sürecine girmişti. (Kunt, 1993: 67).

1789 tarihi, Avrupa’da Fransız İhtilâli’nin meydana geldiği ve dünya tarihinde yeni bir dönemin başladığı yıl idi. Bu tarihin Osmanlı Devleti için III. Selim’in padişah olması gibi başka bir anlamı vardı. 1774’te Küçük Kaynarca Antlaşması’nı kabul etmek zorunda kalan Sultan I. Abdülhamid, 1787’de yeni bir Osmanlı- Rus savaşı çıktıktan bir süre sonra üzüntüden felç geçirerek vefât etti ve yerine III. Selim Osmanlı padişahı oldu.

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti’nde Batı medeniyetinden esinlenerek ıslâhâtlar yapıldığı görülmekte idi. III. Selim (1789–1807) tahta geçtikten sonra devletin mevcut şartlarını ve ihtiyaçlarını etüt ettirdi. Daha evvel yapılan veya yapılmak istenen ıslâhât denemelerinden de faydalanarak daha geniş kapsamlı olan ve adına “Nizâm-ı Cedîd” denilen bir yenileşme hareketine girişti. (Uçarol, 1995: 105).

1.2. Nizâm-ı Cedîd’in Kelime ve Terim Anlamı

Kelime anlamı olarak Nizâm-ı Cedîd; “nizâm” sıra, düzen; “cedîd” kullanılmamış, yeni anlamında Arapça bir terkip (tamlama) olup, “yeni düzen” manasına gelmektedir. (Doğan, 1995: 86, 455).

Terim olarak Nizâm-ı Cedîd dar anlamı; III. Selim devrinde Avrupa usulünde yetiştirilmek istenilen eğitilmiş orduyu ifade eder. Geniş manada ise; III. Selim’in Avrupa’nın bilim ve teknik gelişmelerinde yaralanarak, Osmanlı devletinin siyâsî, askeri, ekonomi, bilim ve diğer alanlarda yapılması zorunlu görülen ve bu amaçla girişilen hareketlerin bütünüdür. Daha sonra bu tâbir, III. Selim tarafından gerçekleştirilen bütün yenilik hareketleri için kullanılmıştır. (Gökbilgin, 1988: 309).

Diğer yandan Sultan III. Selim’e sunulmuş arz tezkeresinde, Fransız İhtilâli’nden sonra cumhuriyet rejiminin kabul edilerek ortaya konan yönetim tarzı, nizâm-ı cedîd olarak nitelendirilmektedir. Padişah ise bu arzın kenarına “Fransız nizâm-ı cedîdinin bir sûret-i tahrîr ve taraf-ı hümâyunuma irsal oluna” ibâresini eklemiştir. Netice olarak; sadrazamın sunduğu tezkere ve padişahın eklediği cümleye göre Nizâm-ı Cedîd’, Osmanlı Devleti’nin

Avusturya ve Rusya ile devam eden savaş sona erdikten sonra giriştiği umumî ıslâhâtlar manasına gelmektedir. (Özkuluk, 1996: 50).

Bütün bu açıklamalardan anşılmaktadır ki; “Nizâm-ı Cedîd” Osmanlı Devleti’nde mevcut bir idârî rejiminin yerine yenisinin konulması ve yapılan genel ıslâhâtları ifade etmektedir. III. Selim’in ismiyle beraber anılan “Nizâm-ı Cedîd” şartlara göre farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Nizâm-ı Cedîd tâbirini ilk kullanan Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa’dır. 17. yüzyılın sonlarında özellikle reyanın durumun iyileştirilmesi, vergilerin adletli bir şekilde toplanması hususunda yaptığı düzenlemeler “nizâm-ı cedîd tertibi” olarak anlatılır ve yapılan ıslâhâtlar için “nizâm-ı cedîd” ifadesi kullanılır. Ancak Fazıl Mustafa Paşa’dan III. Selim’e gelinceye kadar bu ifadeye Osmanlı tarihinde rastlanılmamaktadır. (Gökbilgin, 1988: 309; Beydilli, 1999: 174).

III. Selim devrinin başlarında, Viyana’ya olağanüstü elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratıb Efendi, Avusturya’nın siyâseti ile kurumları hakkında yazmış ve III. Selim’e sunmuş olduğu bir risâlede (lâyhada) Avusturya’daki mevcut idare düzenini “Nizâm-ı Cedîd” diye belirtmiştir. Ayrıca Fransa İhtilâli’nden sonra krallığın yıkılması ve cumhuriyet rejiminin kurulması da Osmanlılar tarafından “Fransa Nizâm-ı Cedîdi” diye adlandırılmıştır. (Kepecioğlu, Tarihsiz: 266).

Berkes ise farklı bir fikir beyân etmekte ve Nizâm-ı Cedîd ile ilgili şöyle bir yorum yapmaktadır: “Bellidir ki Nizâm-ı Cedîd ile kastedilen yeni bir rejim değil, ilk kez İbrahim Müteferrika’nın anlattığı tâimli birliklerden ordu kurulmasıdır. Bu konuda, projelere hâkim olan bir görüş, Atatürk’ün ‘orduyu siyâsetten ayırma’ tezinin tersi olan görüştür.” (Berkes, 1973: 90).

1.3. Nizâm-ı Cedîd Programı

18. yüzyılın başından itibaren meydana gelen sosyal değişmelerle timar sistemi bozulmaya başlamıştı. Enflasyon ile paranın değerinin düşmesi, ancak bunun paralelinde gelirlerinin artmaması ile timar sahipleri fakirleşmiş ve vazifelerini yerine getiremez olmuştu. Genel kanaat savaşın angarya görülmesi olduğundan bunlar da

savaşa katılmamak için her çareye başvururlardı. Ayrıca timar sisteminin eski önemi de yoktu. Çünkü 16. yüzyılın ortalarına kadar ordunun onda dokuzunu (9/10) oluştururken; celâlî isyânları, toprak veriminin düşmesi, üretimin azalması, nüfus hareketleri ve enflasyon gibi etkenlerle timarlılar iyice azalmıştı. 17. yüzyılda ise yeniçerilerin onda biri (1/10) kadar olmuşlardı. Sonraki yıllarda bu oran daha da düşmüştür. (Öğreten, 1989: XVI-XVII).

Timar sisteminin bozulmasına bağlı olarak yeniçerilerin sayısı da iyice artmıştı. Bunun sebebi, 17. asrın ikinci yarısından itibaren sürekli savaşların olması ve devlet içinde çıkan isyânları bastırabilme düşüncesiyle ocağa açıktan asker alınmasıdır. (Uzunçarşılı, 1988: 487–488).

III. Murad döneminde Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününde hünerlerini ortaya koyan göstericilerin Yeniçeri Ocağı'na kaydedilmesi ile kanuna aykırı olarak ocağa asker alınmasının yolu açılmıştır. (Uzunçarşılı, 1988: 482).

Yeniçeri Ocağı'na usulsüz dâhil olanlar eğitim görmeden asker oldukları için ocak düzenini bozmaktaydı. Diğer yandan genç yaşta emekli olan yeniçeriler de görülmekteydi. Bazı yeniçeri ağaları, subaylar, kâtipler maaşları ve yüksek makamları istedikleri gibi satmaktaydı. Enderunun önde gelenlerinden ve ulemâdan da bunları alanlar bulunmaktaydı. (Öğreten, 1989: XVII).

18. yüzyılda Yeniçeri Ocağı kayıtlarında rüşvet alınması yaygın bir hâl almıştı. Esnaflar, ticaret ile uğraşanlar veya hatırı sayılır bir kimsenin himâyesinde olanlar ocağa rahatlıkla kayıt olabiliyordu. Bu yüzden kışlada bulunan ve tâlim yapanlar çok azdı. (Uzunçarşılı, 1988: 498–499). “Bu tâlim gâvur işidir” diyen yeniçeriler eğitimden uzak duruyorlardı.

İlginç olan husus, yeniçerilerin sayıları zamanla artarken savaşa katılanlarda bir azalma söz konusuydu. Çünkü devlet adamlarının ve ileri gelen şahısların kayırdığı askerler savaşa katılmamakta idi. Mesela III. Selim devrinde Yeniçeri Ocağı'nın isim defterinde kayıtlı olan ve ücret alanlar 400.000 civarında olduğu hâlde, aktif asker olanlar 60.000 gibi idi. Bunlardan savaşa katılanlar ise yalnızca 25.000 kadardı. (Karal, 1988: 9).

Doğal olarak bu adaletsiz durum, herhangi birinin himayesine girmeyerek düşman ile savaşan yeniçerilerin gayretini kırmaktaydı. Bu kırılmanın bir diğer sebebi, savaşa gitmeyen askerlerin yevmiyelerine sık sık zam yapılması ve dağıtılan ulufelerin önemli bir kısmının bunlar tarafından alınmasıydı. (Uzunçarşılı, 1988: 499). Ayrıca ölüm ve diğer sebeplerden kadroları boşalan yeniçerilerin maaşları da görev yapıyorlarmış gibi subayları tarafından alınırdı. (Öğreten, 1989: XVIII).

Diğer yandan orduya yardımcı kuvvet olarak 13.000 yeniçeri gönderildiği bir sefer esnasında, bu birlik Küçükçekmece Köprüsü'nü geçerken gizlice sayılmış ve toplam 1.600 askerden ibâret oldukları görülmüştür. (Uzunçarşılı, 1988: 499).

Sayıları fazlaca artan yeniçerilerin maaşları artık devlet hazinesine ağır gelmeye başlamıştı. Bunun yanında ulûfeleri geciken askerler büyük sıkıntılar oluşturmakta ve ulûfesi geciken birlikten başlayarak genişleyen ayaklanmalar çıkmakta idi. Yeniçeriler ara sıra talan hareketlerinde de bulunur; köylerden zorla para, at, deve toplar, halkın mal ve mülkünü ellerinden alırlardı. (Öğreten, 1989: XIX).

Netice olarak Yeniçeri Ocağı, her hâliyle gerçek kıymetini ve aslî vazifesini kaybetmişti. Artık bu unvan devlete isyân etmek için bir araya gelmek üzere kullanılmakta ve seferlerde ise bir işe yaramamakta idi. (Gökbilgin, 1988: 311).

II. (Genç) Osman'ın tahtan indirilmesi ve öldürülmesinden sonra yeniçeriler tamâmen başıbozuk bir hâl aldılar. Artık kendileri için hiçbir engel tanımamaktaydılar. Bu durum IV. Murad'ın hükümdarlığı zamanında da böyleydi. Ancak Sultan Murad planlı ve programlı hareket etmiş, âsilerin başlarını ortadan kaldırarak yeniçerileri itaat altına almayı başarmıştı. Fakat yeniçerilerin bu disiplini uzun sürmedi. Yalnızca o devrin dirlik ve düzeninden ibâret kalmıştı. (Danişmend, 1972: 384–386).

1683 II. Viyana Kuşatması ile başlayan 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar devam eden savaşlarda yeni askerler ihtiyaç duyulmuştu. Harbin uzun sürmesi ve kanuna uygun olmayarak asker alınması orduda gözle görülür bir gevşekliğe sebep olmuştu. Bu durumda Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa (1699–1702) orduyu düzenlemek ve

disipline etmek için kapukulu ordusunun maaşlarını teftiş etmiş ve yeniçerilerin görevlerini tam anlamıyla yapmadıklarını ortaya koymuştur. Karlofça Antlaşması'ndan önce yeniçeri ordusunun sayısı 70.000 civarında olduğu hâlde gerçek anlamda hizmet edenlerin sayısı 10.000 kadardı. Hüseyin Paşa'nın sadâreti zamanında bu sayı 34.000 gibi bir rakama indirildi. Diğer yandan topçu ordusu da yaklaşık 6.000 askerden 1.250'ye kadar çekildi. (Uzunçarşılı, 1988: 490–491).

1792'de Ruslarla yapılan Yaş Antlaşması ile barışın yeniden sağlanması ve Avrupa'nın Fransız İhtilâli sorunları ile uğraşması, yeni padişah olmuş Sultan III. Selim'e Osmanlı askerî teşkilâtını teknik donanım ve eğitim yönüyle çağdaş Batılı orduların düzeyine getirme amacını güden geniş çaplı bir reform plânlamak ve kısmen de uygulamak fırsatını verdi.

Genel kanaata göre, Sultan Selim'in ıslâhât fikirlerinin daha genç yaşta yerleşmiş olmasında babasının büyük tesiri olmuştu. Nitekim III. Mustafa (1757–1774) Avrupa medeniyetinin etkisiyle meydana getirdiği müesseseleri gezerken oğlu Şehzâde Selim'i de yanında götürür ve onun devlet işlerini öğrenmesine yardımcı olurdu. Ayrıca III. Selim Avrupa'dan gelen mütehasısların çalışmalarını da yakından görmüştü. (Eren, 1964: 6).

Sultan III. Mustafa oğlu Şehzâde Selim ile memleket meselelerini konuşurdu. Özellikle Yeniçeri Ocağı'nın ıslâha muhtaç olduğunu, fakat şimdilik bunun mümkün olmadığını belirtirdi. III. Mustafa, “Yeni bir ordu kurmadıkça düşmanlarımıza gâlip gelmemiz imkânsızdır ve yeniçeri ocağı ıslah edilebilecek durumda değildir” diyerek oğluna yapılması gerekenleri telkin ederdi. (Öğreten, 1989: XXVI).

Şehzâde Selim, babası III. Mustafa'nın ölümünden sonra da serbest yaşamına devam etti. Amcası Sultan I. AbdülHamid (1774-1789), veliaht şehzâdelere uygulanan kafes hayatını Selim'e tatbik etmedi. Bu özgürlük ortamında Şehzâde Selim çeşitli sanat dalları yanında, ülke sorunları ile ilgilendi. Yirmi yaşına geldiğinde devlet işleriyle ilgili ülke içinden ve dışından bilgiler edinmeye çalışmıştı. Babası III. Mustafa'nın Fransa ile olan iyi ilişkilerini de göz önünde bulundurarak Fransa kralı 16. Lui ile Avrupa

devletlerinin siyâsetini, idârî ve askerî teşilâtını öğrenebilmek için gizlice yazışmalarda bulunmuştu. (Uzunçarşılı, 1988: 191-192).

III. Selim'in 28 yıl süren şehzâdelik hayatı hep rahat sürmemiş, bir süre sonra şartlar değişmişti. Bu dönemde Sultan I. Abdülhamid, ülke sorunlarının çözülebilmesi için ıslâhâtların devam etmesi düşüncesiyle tecrübeli ve yenilik taraftarı Halil Hamid Paşa'yı sadrâzamlığa getirmişti. Sadrâzam Halil Hamid Paşa ise yenilikleri daha sağlıklı uygulayabilmek gâyesi ile yaşlı sultanın yerine Şehzâde Selim'in padişah olmasını istemekte idi. Hatta bu fikir doğrultusunda Şeyhülislâm Ataullah Efendi, vezirlerden Râif Ağa, Yeniçeri Ağası Yahya Ağa ve bazı Şehzâde Selim taraftarları ile anlaşmıştı. Fakat Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın durumu padişaha haber vermesiyle bu teşebbüs gerçekleşmedi. Sultan I. Abdülhamid de Halil Hamid Paşa'yı sadrâzamlıktan azletti ve diğer devlet adamlarını cezalandırdı. Şehzâde Selim ise bu olaydan sonra sarayda daha sıkı göz altında tutuldu. Böylce veliaht olan Selim'in tahta geçme ihtimâli son bulmuştu. Aslında III. Selim'in bu olayda ne derece rolü olduğu tam anlaşılmamıştır. Ancak, bazen devlet işlerinin ağır gittiğini tenkit ettiği ve "Ben şimdi saltanatta olsa idim, işler daha bir başka olurdu" dediği de bilinmektedir. (Eren, 1988: 441-442; Uzunçarşılı, 1988: 195).

Sultan Selim, babasının saltanatı zamanında küçük yaşta olmasına rağmen devletin içinde bulunduğu güç durumu görmekteydi. Bu dönemde yapılmaya çalışılan ıslâhât hareketlerini ve benzer teşebbüsleri yakından takip etmekteydi. (Gökbilgin, 1988: 301).

Ayrıca Sultan III. Mustafa, oğlu Selim'in bir cihân padişahı olacağına ve devleti içinde bulunduğu olumsuzluklardan kurtaracağına o kadar inanmıştı ki, ölüm anında dahi yanındakilere bu düşüncesini tekrar iletmişti. Davranışlarıyla sanki saltanatın I. Abdülhamid'den alınarak Şehzâde Selim'e verilmesini tavsiye etmekteydi. (Âsım, 1327: 348-349).

18. yüzyılda olduğu gibi, yapılan yenileşme girişimlerinin hepsi genellikle Fransız dili aracılığıyla çalışan Fransız öğretmenlerin kılavuzluğu altında ortaya konuldu. Bunların en sonuncusu, III. Selim henüz veliaht iken yapılan 1784 reformuydu. Bu tasarıda hem itici teşvik, hem esas rehberlik Fransız hükümetinden gelmişti. Bizzat Şehzâde Selim de

kendisine, belki biraz yüksek perdeden olmakla beraber, iyi ögütler veren 16. Lui ile muhâbereye girmişti. İstanbul'da elde bulunan eğitimli subay nüvesi Fransız öğretmenlerden Fransızca ders kitaplarından öğrenim görmüştü. Yararlanılabilir Türkçe ders kitaplarının hepsi Fransızca'dan yapılan çevirilerdi ve kentte en iyi donatılmış basımevi olan Fransız elçiliği matbaasında basılmışlardı. Türklerin Avrupa dillerinden edindikleri bilgilerin hepsi de Fransızca'dan alınmıştı.

Bu yaşananlara bağlı olarak, padişahın askerî kuvvetlerde Nizâm-ı Cedîd'inin hazırlığına yardım için yine Fransa'ya dönmesi tabî idi. Böyle yapması için başka bir sebep daha vardı. Askerî reformların arefesinde aralarındaki bir yazışmada sadrazam padişaha Fransa'da meydana gelmiş ihtilâlin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeni düzen hakkında Fransa kralından mektuplar geldiğini bildirdi. Sultan III. Selim, dikkatini çeken bu “Yeni Düzen” üzerinde durdu ve ilgisini yoğunlaştırdı. Bu tezkerelerde Fransa'daki yeni düzen için kullanılan ifâdenin kısa bir zaman sonra Türkiye'deki bütün reform programı için kullanılmış olması anlamsız veya tesadüf olmaması gerekir. (Lewis, 2000: 57–58).

18. yüzyılın ortalarından itibaren savaşlardaki başarısızlıklar ve Kırım dâhil olmak üzere kaybedilen topraklar, Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ilişkilerinde barış politikası uygulaması gerektiği fikrini doğurmuştu. Kırk yıl devlet hizmetinde bulunan, diplomaside tecrübeli ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın mimârı olan Ahmed Resmî Efendi de bu fikri savunarak dönemin devlet adamlarına bir risâle sunmuştu. Bu eserde; artık eski gazâ ve cihat anlayışı ile hareket edilemeyeceğine, askerî eğitimsiz ve disiplinsiz olduğuna, savaş siyâseti sürdürmenin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Sonra da Avrupa devletleriyle daha iyi ilişkiler kurulmasını ve barış siyâseti uygulanmasının gerektiğini belirtir. Bu görüşleriyle Ahmed Resmî Efendi Nizâm-ı Cedîd fikrinin önde gelenlerinden kabul edilmektedir. (Zorlu, 2004: 200–201).

III. Selim 7 Nisan 1789'da tahta çıktığında, Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya ile iki cephede birden mücadele hâlinde idi. Asım'ın yorumu ile “iki taraflı sefer, yâni iki ağızlı ejder” savaş ilginç bir hâl arzetymekteydi. Saltanatının ilk yılında karşılaştığı bu durumdan rahatsız olmaktaydı. Şehzâdeliğinde tasarlağı fikirleri uygulama imkânı

bulamamıştı. Savaş sebebi ile de paranın değerini düşürmek zorunda kaldı. (Âsım, 1327: 344).

Sultan III. Selim Avusturya ve Rusya ile antlaşmalar yaparak barışı sağladıktan sonra ıslâhat düşüncelerini fiiliyâta geçirme fırsatı buldu. Savaşların mağlubiyetle neticelenmesi ile de ilk işin askerî teşkilât olduğu kararını verdi. (Âsım, 1327: 345).

III. Selim, Avusturya ile yapılan 1791 Zıştovi Antlaşması'ndan sonra Avrupa hakkında geniş bilgi edinebilmek için dönemin bilim adamlarından Ebubekir Râtıb Efendi'yi olağanüstü elçi olarak Viyana'ya gönderdi. Sekiz ay sonra İstanbul'a dönen Ebubekir Ratip Efendi yaptığı araştırmaları bir rapor halinde III. Selim'e sundu. Bu raporda, Avrupa devletlerinin gelişme ve ilerlemesini sağlayan şartlar belirtilmekte ve Osmanlı Devleti'nin de ilerleme ve gelişmesi için bu koşulların sağlanması önerilmekteydi. (Uçarol, 1995: 106).

III. Selim devletin her yönüyle ıslâha muhtaç olduğunun farkında idi. Ancak Osmanlı Devleti'nin Avrupalıların yeniliklerini ülkede tatbik etmesi kolay değildi. Çünkü daha önceki denemelerde iyi sonuçlar alınamamış, hatta bu yolda kurbanlar verilmişti. Bu yüzden daha dikkatli hareket edilmeliydi.

III. Selim, Levent çifliğinde yeni ordunun ilk kısmını meydana getirdikten sonra geniş anlamda bir teşkilâtlanmanın gerekli olduğu düşüncesini yakın çevresine izah eder. Daha sonra yeni düzeni münazara etmek üzere, devrin önde gelen bütün devlet adamlarını, şeyhülislâmı ve ileri görüşlü bir âlim olan Rumeli Kadıaskeri Tatarcık Abdullah Efendi de dâhil olmak üzere ulemâyı toplantıya dâvet eder. (Âsım, 1327: 349-350).

Toplantıda daha çok üzerinde durulan konu, ordunun perişân hâli ve düşman askerine göre eğitimsiz, çağın gerektirdiği savaş tekniklerine uzak kalması idi. Fakat yapılması gereken yenilikler özellikle askerî alanda olur ve çağdaş ve donanımlı yeni bir ordunun kurulması üzerinde duruldu. Genel olarak konuşulan mevzû ise yenilik yapmanın İslâm dininin gereklerinden olmasıydı. Yenileşme karşıtı olanlara da âyet ve hadislerle karşılık verildi. Asım'ın ifadesine göre "Dikkat edin! Muhakkak ki kuvvet atmaktır" hadisi üzerinde yorumlar yapıldı. Hadis ile günümüz teknolojisine göre en uzağa atış

yapabilen silâhların geliştirilmesi, hükmüne varıldı. Son olarak da çağın en ileri silâhına sahip olmanın Hz. Peygamber'in emri olduğu fikrine ağırlık verildi. (Âsım, 1327: 350–351).

Toplantıda bulunanlar yapılacak yeni düzenlemelerin mevcut kanunlar çerçevesinde yapılmasını uygun görmekteydi. Eğitimli asker yetiştirmek için yeni bir ordu kurulmasından ziyâde Yeniçeri Ocağı'nın akıllıca tedbirlerle ıslâh edilmesini tavsiye etmekteydi. Hatta Kanunî Sultan Süleyman'ın koyduğu usûl ve kanunlar dikkate alınarak, yeniçerilerin mevcut kanunlara itaatlerinin sağlanması istenildi. (Âsım, 1327: 3352–3353).

Netice olarak askerî teşkilât konusunda ilk fikir ortaya çıktı. Biri Yeniçeri Ocağı'nı tamâmen kaldırılarak yeni bir ordu kurmak, diğeri Yeniçeri Ocağı yanında “Nizâm-ı Cedîd” adıyla yeni ve disiplinli bir ordu tesis etmektir. Gerçek olan yeniçerileri ortadan kaldırmadan yapılan bir askerî ıslâhattan sonuç elde etmenin imkânsızlığı idi. III. Selim'in Yeniçeri Ocağı'nı dokunmamasının sebebi, yeniçeriliğin “İslâm milletinin toplum birliğinin göstergesi” kabul edilmesi ve halk nazarında “yeniçeri olmayan müslüman değildir” anlayışının hâkim olmasıydı. Bu yönüyle Sultan Selim müslümanların birliğine zarar vermemek için yeni bir ordu kurulması kararını alırken Yeniçeri Ocağı'nı tekrar düzenlemeyi tercih etmekteydi. (Zorlu, 2004: 205).

III. Selim, oluşturulacak programdaki ıslâhatların kabul görmesi için onları bir şahsın değil, devletin malı yapmak istemekteydi. Yapılacak yeniliklerde muvaffâkiyetin ittifakla sağlanabileceği kanaatinde idi. Bunun için devlet adamlarına ve ulemâyâ “nizâm-ı devlete dâir” birer lâyiha kaleme almalarını irâde ile emir buyurdu. (1792). Hatta ordu Silistre'de bulunduğu sırada Serdar-ı Ekrem Koca Yusuf Paşa'ya gönderdiği hatt-ı hümayun ile herkesten ülke düzeniyle ilgili din ve devletin menfaatlerine uygun düşüncelerini yazmasını istedi. Ayrıca bunların dikkatle inceleneceği, fakat yazılarından dolayı hiçbir kimsenin cezalandırılmayacağı da belirtilmişti. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 6). Padişah, yaklaşık iki yüz ileri gelen devlet adamını reform lâyihası hazırlamak üzere görevlendirmişti. (Berkes, 1973: 88).

Yenilik taraftarı pek çok devlet adamı III. Selim'in isteklerine cevap verdi. Ancak Daha sonra gönderilen lâyhalar padişaha arzedildi. Sultan Selim bu yazıları tek tek elden geçirdi. İşin kolayca takip edilebilmesi için hepsinden birer nüsha çoğaltıldı. Bu lâyihalarda değinilen sorunlardan; önce asker eğitimine, ikinci olarak yeniçerilerin ücret meselesine, son olarak topçu, humbaracı ile diğer ocakların ıslâhına dâir maddeler özetle sıralandı ve nihâyetinde bir risâle düzenlendi. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 10).

III. Selim'in hazırlattığı risâleye göre lâyiha verenler şunlardı: Koca Yusuf Paşa, Defterdâr Mehmed Şerif Efendi, Muhasebe-i Evvel El-Hâc İbrahim Efendi, Tevkîi El Hâc Mehmed Hakkı Bey, Defter Emîni Ali Râ'ik Efendi, Firdevsî Efendi, Sun'î Efendi, Enverî Efendi, Kırımîzâde Tatarcık Molla Abdullah Efendi, Râsih Efendi, Sâlihîzâde, Çavuşbaşı Mehmed Râşid, Abdullah Birrî Efendi, Mustafa Râşid Efendi, Veli Efendîzâde Emin Efendi, Mustafa İffet Efendi, Hayrullah Efendi, Osman Efendi, Brentano, Âşir Efendi Lâleli Mustafa Efendi, İgnatius Mouradgea D'ohsson (Muradcan Tosunyan) ve bir isimsiz. (Öğreten, 1989: XXX-XL).

Görüldüğü üzere; III. Selim'e sunulan yirmisi Türk, ikisi yabancı olmak üzere yirmi iki lâyiha vardır. Fakat Öğreten'in ifâdesine göre kime âit olduğu bilinmeyen bir lâyiha daha olduğundan toplam sayının yirmi üç olduğunu söyleyebiliriz.

İlginç olan nokta, hazırlanan lâyihaların çoğunun ordu mensuplarından değil, sivil üyelerden gelmiş olması idi. Bunlardan on üç tanesi bürokratlardan, beşi ise ulemâdan gelmişti. (Berkes, 1973: 88).

Padişahın emri üzerine lâyiha sunanlardan ikisi Türk değildi. Ancak bu kişiler, Osmanlı hizmetinde bulunan Avrupalı hıristiyanlardı. Bunlardan biri Türk ordusunda hizmet gören Fransalı Brentano adında bir subay, diğeri ise İsveç elçiliği memurlarından D'ohsson idi. (Karal, 1999: 64).

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre gerçekte sunulan lâyihalar daha fazladır. Bu durumu şöyle açıklar: "Bunların birçoğunun, işi oyuncağa çevirdiğini, sunulan projelerin bazılarının padişahı güldürecek kadar saçma olduğunu söylemesinden, gerçekte sunulan projelerin daha çok olduğunu, fakat birçoğunun bir yana atılmış olduğunu tahmin ediyoruz." (Berkes, 1973: 88).

Lâyhalar özellikle ordu ile ilgili yapılması gereken reformlar hakkındaydı. Daha çok üzerinde durulan askerî konular; Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulması, kapıkulu ve timarlı ordu teşkilâtının ıslâhı, yeni ordu için gerekli kaynakların sağlanması ve askerî sanayi ile askerî eğitim hakkında yazılmış eserlerin hazırlanması veya çevrilmesi idi. (Berkes, 1973: 88).

Lâyiha verenlerin çoğu askerî ıslâhatlara eski usullerden örnekler vermişler ve tam anlamıyla bir çözüm yolu göstermemekteydi. Ayrıca büyük bir kısmı Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmanın fitneye sebep olacağını belirtmekte idi. Bu durum da ortaya koymaktaydı ki III. Selim daha başta dirâyetli ve ileri görüşlü devlet adamları olmadan yola çıkmıştı. (Öğreten, 1989: XLII).

Lâyhalar içinde en önemlisi Kadıasker Tatarcık Molla Abdullah Efendi'ye âittir. Düşmanın harp sanayisindeki gelişimine karşılık Osmanlı Devleti'nin de bu doğrultuda Avrupaî tarzda eğitilmiş bir orduya sahip olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu konuda Avrupalı uzmanlardan yararlanılması ve bu ordunun mâlî sorununun da vakıflardan faydalanılarak hâll edilmesi gerektiğini teklif etmiştir. Yeni oluşturulacak askerî teşkilâtın kapıkulu ve timarlı ordularından ayrı olarak yetiştirilmesi gerektiğini de belirtmiştir. Ayrıca, sürat topçularının artırılarak bağımsız bir sınıf yapılmasını söylemiştir. Berkes'e göre, Abdullah Efendi ulemâdan olmasına rağmen askerlik konusundaki bilgileri gâyet moderndir. (Öğreten, 1989: 6-11; Berkes. 1973: 90-92).

Lâyihalardan dikkate değer olan başkaları da vardı. Mesela Koca Yusuf Paşa askerinin Avrupa şartlarında eğitilmesi gerektiğini belirtmekteydi. (Öğreten, 1989: 1-2). Timarlı humbaracı ocağının kaldırılarak maaşlı askerî birlikler kurulmasını önermekteydi. Diğer yandan köylülerden millî bir askerî birlik oluşturulmalı, bunlar yalnız savaş zamanı çağrılmalı ve kendileri ile ailelerinden vergi alınmamalıydı. Ayrıca Yusuf Paşa'nın Ruslar ile yaptığı savaşlarda esir aldığı subay ve erlere tatbikat yaptırarak onların askerî sistemleri hakkında bilgi edinmeye çalıştığı da bilinmektedir. (Berkes, 1973: 89-92).

Çavuşbaşı Mehmed Râşid Efendi devşirme sistemini çözüm olarak belirtmekteydi Ona göre; Anadolu'dan müslüman ve hıristiyanlardan isteyenler devşirilmeli, bunlara iki kat maaş ve emeklilik hakkı verilmeliydi. (Berkes, 1973: 89).

Ebubekir Râtıb Efendi ile Reisülküttab Abdullah Birrî Efendi askerinin Avrupa tarzında eğitilmesinin yanında bu iş için yine Avrupa'dan subaylar getirilmesini tavsiye etmekteydi. (Öğreten, 1989: 25–26). Abdullah Efendi, Çavuşbaşı Mehmed Raşid ile benzer fikirde, aynı zamanda yetim ve yoksul çocukların devşirilmesini teklif etmekteydi. (Berkes, 1973: 89).

Râsih Efendi ve Mustafa İffet Efendi de Koca Yusuf Paşa gibi, genel görüş doğrultusunda ordunun ıslâhı için Avrupa standartlarında eğitimin şart olduğunu ifade etmektedirler. (Öğreten, 1989: 36, 43).

Ulemâdan Âşir Efendi, yeniçerilerdeki adam kayırma meselesi üzerinde durmaktaydı. Yeniçeri Ocağı, kendi subaylarını yine kendisi seçtiğinden devlet ile yüksek komutan ve subaylar arasında dâima bir mesâfe ve çekişme olmaktaydı. Bu durum da yeniçerilerin devlete düşman olmasına sebep olmaktaydı. Çözüm olarak ise yeniçerilerin subayları, sâdık saray mensuplarından olmalıydı. Ancak Âşir Efendi'nin bu teklifi, düzeltilmesini istediği sorundan daha büyüğünü oluşturabilirdi. (Berkes, 1973: 90).

Defterdâr Mehmed Şerif Efendi ise yeniçerilere eğitim yaptırmanın zor olduğunda bahseder. Yeni kurulabilecek ordu için maddî sıkıntının olabileceğini söyler. Kaynak olarak da vakıf gelirlerinden yararlanılmasını sunar. (Öğreten, 1989: 20).

Mustafa Râşid Efendi ise Yeniçeri Ocağı'nı ıslâh etmenin güç olduğunu belirtmiş, açık ifâdeyle “devlet-i âliyye nizâm-ı cedîde muhtaçtır” diyerek yeni bir ordunun gereğini ortaya koymuştur. Bu yenilikler yapılırken de Avrupa'dan destek alınmasının önemini vurgulamıştır. (Öğreten, 1989: 28-31).

Bir Avrupalı olan Fransız Brentano yazmış olduğu lâyihasında, devletin en önemli problemini askerî yapıdaki düzensizlik olarak belirtmektedir. Çözüm yolunu da askerlerin askerlik dışında bir işle meşgul olmamasında gösteririr. Bunun içi de askerlerin ikna edilmesi gerektiğini söyler. İlâve olarak da yeni bir ordunun kurulmamasını, var olan ordunun eğitimden geçirilmesini teklif eder. Çünkü yeni bir ordunun sorunlara yol açacağını dile getirmektedir. (Öğreten, 1989: 95).

Lâyihalarda Osmanlı askerî teşkîlâtının iki zayıf yönü de vurgulanmaktaydı. Bunlardan ilki, Osmanlı ordusunun daha çok ilkbahar ve yaz mevsimlerine göre yetiştirilmesi idi. Çözüm olarak, mevcut timar ordusunun yerine kış mevsimi ordusu kurulmalı ve yeni ordu yaz mevsimine göre eğitilmeliydi. İkincisi ise, askerleri yöneten komutanların durumudur. Bu sorun ise önemli askerî kadroların, askerlik bilgisinden yoksun, yeteneksiz paralı veya güçlü kişiler tarafından işgâl edilmesiydi. (Berkes, 1973: 90).

III. Selim, Yeniçeri Ocağı'nın ve bazı zümrelerin muhâlefeti karşısında yine de "Nizâm-ı Cedîd" düzenine geçilmesi kararından vazgeçmedi. Yeniçerilerin yeni sistemle eğitim yapmamayı kabul etmemesi üzerine yeni bir ordu teşkîl etmeye karar verdi. Ayrıca asıl niyetinin anlaşılmasından dolayı da üzülmüştü. Sultan Selim, Nizâm-ı Cedîd ordusu kurmakla keyif ve nefsanî bir zevk maksadının olmadığını belirterek asıl gâyesinin; düşmana misilleme yaparak intikam almak ve gasp edilen toprakları geri alarak buranın tekrar İslâm yurdu olmasını sağlamak, olduğunu söylemişti. (Âsım, 1327: 106).

Sunulan raporlardaki düşüncelerde birlik yoktu. Ancak hemen hepsindeki ortak nokta, askeri alanda yenilik yapılması idi. Bu görüşlerinde alınmasından sonra on kişilik bir komisyon kurularak, yapılacak yeniliklerin programı hazırlanmaya başlandı. Sonuçta yönetim, siyasi, askeri, sosyal, siyasi ve kültürel alanlarda yapılacak yenilikleri kapsayan 72 maddelik "Nizâm-ı Cedîd" programı hazırlandı. Öneminden dolayı da ilk önce askerlik alanında yenilik yapılmasına karar verildi.

Askerî alandaki ıslâhâtların uygulanabilmesi için üç şık vardı:

- 1- Yeniçeri Ocağı ve diğer askeri ocakları Kanunî Sultan Süleyman devrindeki kanunnâmelerine göre düzenlenmelidir.
- 2- Yeniçeri Ocağı ile diğer ocaklara "Kanunî Sultan Süleyman kanunnâmeleri icaplarındandır." diyerek Avrupa'nın eğitim-öğretim usulleri ve silâhları kabul ettirilmelidir.
- 3- Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması veya ıslâh edilmesi mümkün olmayacağından, bu ocağı yanında Avrupaî şartlara göre yeni bir ordu kurulmalıdır.

Görüldüğü üzere askerî yenilikler ile ilgili farklı görüşler ortaya konulmaktadır. Bu fikirlerden birinci ve ikinci yolu tavsiye edenler gelenekçi zihniyetle, üçüncü yolu tercih edenler ise yenilikçi zihniyetke hareket etmekteydiler. (Karal, 1999a: 65).

Sultan III. Selim, Avrupa tarzında bir ordu kurulmasını benimsemiş gençlerden bir ıslâhat ekibi kurdu. Bu ekibin başında İsmail Paşazâde, Esseyid İbrahim İsmet Efendi vardı. Padişah ve İbrahim İsmet Efendi ıslâhât yolunda gerekirse canlarını dahi fedâ edinceye kadar çalışacaklarına dâir yemin ettiler.

Askerî teşkilâtın yeniden düzenlenmesinde özellikle üzerinde durulan konular vardı Bunlar; mevcut asker ocaklarının düzenlenmesi, Avrupa'nın sistemine yakın yeni bir ordu kurulması, savaş teknik müesseselerinin yeniden düzenlenmesi idi.

Askerî kurumların durumları ne kadar olumsuz da olsa, bu asker ocaklarını hemen kaldırarak ve yerlerini yenilerini kurmak imkânsız gibi bir şeydi. Çünkü böyle bir değişim için devletin dayanacağı başka herhangi bir güç de yoktu. Bu sebeple III. Selim, hem Avrupa usulünde bir ordu kurmaya hem de var olan orduyu mümkün olduğu ölçüde düzenlemeye gayret etmişti.

Yeniçeri Ocağı'na haftada bir iki gün eğitim mecburiyeti getirildi. Kumbaracı, lâğımçı, arabacı ve topçu ocakları için kararlar alındı. Bu askerî kurumlar alınan kararlar çerçevesinde ordunun teknik sınıflarını oluşturacaktı. Orduya kanunlara aykırı olarak hiçbir asker alınmayacaktı. Bu askerler evlenmeyecek, bilgi, kabiliyet ve gösterdikleri gayrete göre terfî edeceklerdi. Bu yüzden de matematik ile savaş sanatı konuları eğitim ve öğretim için kendilerine mecburî ders olarak okutulacaktı. (Karal, 1999a: 66-67).

III. Selim askerî teşkilâtı güçlendirerek çağın ihtiyaçlarına cevap verecek şartlarda olmasına çalıştı. Tophâne, Topçular Kışlası, Arabacı ve Humbaracı Kışlaları ve özellikle Tersane-i Âmire ve Donanma-yı Hümâyun'un yenilenmesine önem verdi. Şahsî olarak da geometriye, gemi sanayisine, resim yapmaya önem verdi. Ayrıca bu dönemde Fransa'dan askerlerin eğitimi için yardım alındı. İngiltere'den ise topçu mühendisleri ve savaş gemisi talep edildi. (Âsım, 1327: 213-214).

Diğer yandan bu dönemde kültürel faaliyetlere de önem verildi. Matbaa kurularak fen ve tenik ilimlere özen gösterildi. Bu bağlamda matematik ve geometri ile birlikte coğrafyanın da ders olarak okutulmasına önem verildi. (Âsım, 1327: 214).

III. Selim yenileşme hareketleri doğrultusunda, baruthâneelerde kalite barut yapılması sağladı. 1773'te babası III. Mustafa zamanında açılmış, donanmanın subay ve teknik adamlarını yetiştirmek için kurulmuş olan Mühendishâne-i Bahr-i Hümayun'u (Deniz Okulu) genişletti. 1793'te humbaracı, lağımçı ve topçu ocakları için ayrı kanunlar çıkardı ve humbaracı ocakları için Hasköy'de yeni kışlalar yaptırdı. 1794'te ise Mühendishâne-i Berr-i Hümayun'u (Topçu Okulu) kurdu (. Bu kara topçu okulu ile ilk Türk tenik okulunu açmış oldu. (Eren, 1988: 446–447).

Yeni okulların kurulmasında yabancı uzmanlardan geniş ölçüde faydalanıldı. Fransa, İsveç, İngiltere ve daha başka Avrupa memleketlerinden mühendis, deniz mühendisi, ustabaşı ve ustalar getirildi. Bunların içinde çoğunluk Fransızların idi. Çünkü Fransa, o devirde askerlik alanında en ileri devlet idi. Bundan başka III. Selim'in Fransa'ya sempatisi de vardı. Padişah, kurduğu okulların idâresi için özel bir kanunnâme hazırlattı. Topçu okulunda Fransızca, mecburî ders olarak bir Fransız öğretmeni tarafından okutuldu. (Karal, 1999: 69–70). Bunun yanında Topçu Ocağı yeniden düzenlenerek askerlerin maaşları da artırıldı.

Diğer taraftan ticaret ve ekonomi alanlarında da bazı yenilikler yapıldı. Üretimin, kalitenin daha iyi ölçülerde olabilmesi ve çiftçilerin korunması için İstanbul'da bir "Zâhire Nâzırlığı (Tahıl Bakanlığı)" kuruldu. Böylece tahıl toplanması, uygun şartlarda depolanması ve dağıtımının gerçekleştirilmesi tüccarların elinden alınarak bu bakanlığa bağlandı. (Uçarol, 1995: 107).

Sultan III. Selim, değişen şartlar ile birlikte Osmanlı Devleti'nin dış siyâsete açılarak çağın gereklerini yerine getirilmesinin ve Avrupa güçler dengesinden faydalanmasının zorunlu duruma geldiğini kabul etmişti. Avrupa'yı her yönüyle tanımak ve onunla ilişki kurmak gereğini hissetti. Bu amaçla, Osmanlı tarihinde ilk defa olarak Avrupa devletlerinin başkentlerinde sürekli olmak üzere elçilikler kurulmasına karar verdi. Bunun üzerine de ilk olarak; 1794'te Londra'da, daha sonra Paris, Berlin ve Viyana'da

dâimî elçilikler açıldı. Bundan sonra da konsolosluklar kurulmaya başlandı. İlk Osmanlı konsolosluğu ise 1806'da Londra'da açıldı. (Uçarol, 1995: 108).

Gelişmelerden de anlaşıldığı gibi Nizâm-ı Cedîd reformları; yalnız askerî teşkilâtın eksik yönlerini değil, 18. yüzyıldan itibaren görülen sosyal değişiklikleri ile bozukluklarını, devletin içinde ve dışındaki ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlamıştır. Bu faaliyetlerden de en fazla ön plâna çıkan Nizâm-ı Cedîd reformları dâhilinde oluşturulan ordudur.

1.4. Nizâm-ı Cedîd Ordusu

III. Selim, 1787-1788'de başlayan Avusturya ve Rusya savaşları devam etmekte olduğu esnâda tahta geçmişti. Bu savaşların kazanılmasına ve özellikle Kırım'ın kurtarılmasına gayret etmiş, ama muvaffak olamamıştı. Savaşmaya niyeti olamayn yeniçeri ve süvari bölükleri daha savaşın başlarından isyân etmiş, ordugâhı yağmalayıp kumandanlarını saldırmışlardı. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 4).

18. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin hemen hemen bütün müesseselerinde eksiklik ve aksaklıklar meydana gelmekteydi. Savaş zamanlarında daha açık görülen durum da ordunun disiplinsizliği ve doğal neticesinde başarısızlığı idi. Devletin düşman nazarında küçük düşmesinin sebebi olarak ise Avrupa'da îcâd olunan ve günden güne gelişen yeni savaş teknikleri ile askerî eğitimden yoksun olunduğu, gösterilmekte idi.

III. Selim, Rus savaşlarından ve Kırım Hanlığı gibi müslüman bir memleketin kaybedilmesinden sonra bu olumsuz gidişâta son vermek düşüncesindeydi. Sultan Selim; "Askerî tâife cenk etmez, zâbitan (subaylar) ettirmez, cümlesi hâin..." diyerek ordudan ümidini kesmişti. Sonraki dönemde ise bu tehlikeli ama gerekli meseleye daha fazla ciddiyet ve gayret ile eğilmeye başlamıştır. (Akçura, 1988: 45; Eren, 1964: 25).

Osmanlı devlet adamları da alınan mağlubiyetlerin sebebini, ordunun yeni savaş usullerine göre organize olamamasında görüyordu. Son savaşlar da göstermişti ki Osmanlı Devleti'nin âcilen yeni bir ordu teşkilâtına ihtiyacı vardı. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 5).

Osmanlı yönetici ve aydını, savaş meydanlarında uğranılan acı kayıpların sonunda, Avrupa'nın askerî güç ve organizasyon bakımından üstünlüğünü 18. yüzyılda kabul etmek zorunda kaldı. Bu nedenle Avrupa'ya karşı ilgi, önce askerî alanda ortaya çıktı. Askerî alandaki ıslâhât için, Avrupa'nın organizasyon ve tekniğinden istifade edilmesi fikri, III. Selim'e lâyiha sunan yönetici ve ulemânın ortak görüşüydü. (Eryılmaz, 1992: 43).

Âyan ve derebeylerin güçlendiği bir dönemde halktan derlenecek bir ordu kabul edilemezdi. Nizâm-ı Cedîd ordusu devşirme kapıkulu ordusu olamamalı idi. Fakat kapıkulu ocaklarından veya saraya kadar yükselmiş kölelerden oluşturulacak, tecrübeli komutanların emri altında ve padişahın sıkı gözetiminde olacak bir ordu kabul edilebilirdi. (Berkes. 1973: 84–85).

Avusturya ve Rusya ile barış imzalandıktan sonra, Koca Yusuf Paşa, orduyu hümâyun ile İstanbul'a döndüğünde, beraberinde birkaç Avrupalı subay getirmişti. Bu subaylar Levent çiftliğinde az sayıda ere askerlik öğretmeye memur edildiler. Böylece tâlimli askerinin çekirdeği kurulmuş oldu.

Bundan sonra tâlimli asker işleriyle uğraşmak için, talimli asker nezâreti kuruldu. Padişah "Nizâm-ı Cedîd" in başlı başına bir askerî ocak olmasını ve buna yeniçerilerden genç olanlarının girmesini istedi. Yeniçeriler reddettiler. Devlet adamları Yeniçeri Ocağı'nın dışında bağımsız bir asker ocağının kurulmasını çok tehlikeli buldular. Yeniçerilerin kıskançlık sebebiyle isyân ederek bütün plânları altüst etmeleri ihtimali vardı. Bu düşüncelerin sevkiyle "Nizâm-ı Cedîd" bostancı ocağına bağlı, bostancı tüfenkçisi ocağı şeklinde kuruldu.

Bundan sonra ocağın nizâmnâmesi ve kadrosu yapıldı. Nizâm-ı Cedîd askeri 12.000 kişiden ibâret olacaktı. Bunun 1600'ü İstanbul'da geri kalanı Rumeli ve Anadolu'nun türlü yerlerinde imkânlarla göre 800 ve 1500 olarak yetiştirilecekti. İlk olarak İstanbul'daki 1500 kişinin eğitim ve öğretimine başlandı ve on iki bölükten oluşan bir ordu kuruldu. (Karal, 1999: 67).

Diğer yandan Sultan III. Selim, yeni kurulan orduyu Avrupaî tarzda yetiştirmek için değişik zamanlarda, Fransa hükümetine müracaatla subay ve mühendisler istemiştir. (Karal, 1940: 13).

1797’de Fransa’dan topçu subayları istenmiştir. Türkiye’ye gelmek üzere Fransa Hükümetine isimlerini verenlerin arasında, o sıralar henüz askerlik mesleğinin ilk kademelerinde olan meşhur Napolyon da bulunmuştur.

Ayrıca III. Selim İsveç ve İngiltere’den getirdiği askerî uzmanlar ile İstanbul ve Anadolu’nun bazı vilâyetlerinde Osmanlı ordusunun iyi bir şekilde eğitim almasına gayret etmiştir. (Karal, 1940: 14).

1799’da Napolyon’un Mısır’ı işgali üzerine ikinci bir alay daha kuruldu. III. Selim’e verilen projelerden (lâyihalardan) birinin yazarı olan Koca Yusuf Paşa’nın tavsiye ettiği gibi, bu alay Anadolu’da yerli halktan devşirilen Türk erleriyle kurulmuştu. Bunlar, valilerin nezâreti altında yetiştirilen 1800’de Üsküdar’da merkezî bir alay kurulmasına ve Selimiye kışlasının yapımına başlandı. Bu alay için Üsküdar ile Kadıköy arasında bir tâlimgâh, bir hastane, bir kitaplık ve Üsküdar’da bir matbaa kuruldu.

Osmanlı tarihinde ilk kez olarak bu alayların erlerinin çoğu Anadolu’dan devşirilmiş Türk ve çoğu köylü erleri idi. Bunlara daha yüksek ulûfe veriliyor, aileleri ise vergilerden muaf tutuluyordu. Üsküdar’daki alay, teşkilât ve nizâmnâmeler açısından Levent’te kurulanın aynı idi. İki alay ile Anadolu’da kurulan alaylar arasında bağlantı kurulması için “ocak kethüdalığı” adı altında yeni bir kurum oluşturuldu. Yalnız Üsküdar’daki alayı, Levent alayından ayırt etmek üzere erlerine hafif mavi renkli üniforma giydirilmişti. (Berkes. 1973: 95).

Öte yandan, askerî alandaki reformlar için Avrupa’dan getirilen bilim adamları, yeni bir hayat tarzını sergilemekteydiler. Bu vesile ile devlet adamları ve memurlar arasında alafranga modası giderek yayılmaya başladı. Bunu gören halk, bazı devlet adamlarına ve memurlara kâfir gözüyle bakar oldular. Bu yüzden, bazı güzel işler de “alafrangadır” diye reddedildi. (Eryılmaz, 1992: 47–48).

Nizâm-ı Cedîd'e yeniçeri ve halktan gelebilecek tepkileri de engellemek gerekiyordu. Bu maksadı temin etmek için devlet, propaganda yapmaya mecbur oldu. Rusların Boğazları alarak İstanbul'un su bentlerini zaptetmeleriyle başkente sahip olmak hususunda projeleri olduğu sözleri ortaya çıkartıldı. (Karal, 1988: 68).

Halkın sıkıntıları ve şikâyetleri padişaha ulaşmıyordu. Nizâm-ı Cedîd'e ilişkin şikâyetler hiç dikkate alınmamakta idi. Diğer konulardaki şikâyetler ise, "sultan üzülmessin" diye ona aktarılmıyor; her şey olduğundan farklı ve mükemmel olarak ifade edilmekteydi. III. Selim'in zaman zaman eğlencelere katılması ve devlet adamlarının yaşayış tarzından kaynaklanan sorunlar, halkı yönetime ve onun yeniliklerine düşman hâle getirdi. (Eryılmaz, 1992: 48).

Önce yeni sistemin düzenlemeleri için kullanılan "Nizâm-ı Cedîd" deyiminin, sonradan hemen sadece yeni sistemde kurulan yeni muntazam askerî birlikler için kullanılır olması hem ilginç, hem de anlamlıdır. Nasıl yüzyıllar önce otorite anlamında Arapça soyut bir isim olan "sultan" sözcüğü bir adamı niteler hâle gelmiş ise, şimdi de yeni düzen anlamına gelen Nizâm-ı Cedîd, bir insan birliğinin adı olmuştu. (Lewis, 2000: 59-60).

1.5. Nizâm-ı Cedîd'in Başarıları

III. Selim, Nizâm-ı Cedîd askerlerinin yetiştirilmesi için duyduğu heyecan ve sarfettiği emeklerin karşılığını göremedi. 1798'de Napolyon Bonapart'ın ansızın Mısır'ı istilâsı Nizâm-ı Cedîd askeri için bir imtihan vesilesi oldu. Bu vesile ile padişah, İstanbul ile Anadolu'da yetiştirilen tâlimli asker arasında pek büyük farklar olduğunu gördü. Anadolu askeri, III. Selim'in ifadesine göre; "perişan bir durumda idi". İstanbul'da yetiştirilen askerin de pek çok kusurları vardı. (Karal, 1988: 56).

Mısır işgalinden sonra, Cezzar Ahmed Paşa Sevahil ve Mısır Seraskerliğine getirildi. Kendisine de yedi yüz Nizâm-ı Cedîd askeri gönderildi. 5 Eylül'de bir Rus filosu Büyükdere'ye ve 9 Ekim'de Osmanlı gemileriyle birlikte Akdeniz'e hareket etti. Bunlar İngiliz donanmasıyla birlikte Fransızlarla savaşacaklardı. 3 Ocak 1799'da Ruslarla, 5 Ocak'ta İngilizlerle ittifak antlaşmaları imzalandı. Napolyon, bu hazırlıklar tamamlanmadan netice almak üzere, kıyıda Suriye'ye doğru ilerledi. Gazze ve Yafa

gibi yerleri aldıktan sonra Akkâ önlerine geldi. Akkâ'yı Cezzar Ahmed savunuyordu. 64 gün süren kuşatmaya rağmen Fransızlar burayı zaptedemediler. İngiliz ve Osmanlı donanmasının yardımı ve İstanbul'dan takviye olarak gönderilen Nizâm-ı Cedîd askeri sayesinde Napolyon Filistin'den geri dönmek zorunda kaldı. (Akşin 1997: 85).

Mısır'da Fransızların yirmi beş bin kişilik kuvvetine karşı yüz bin, yüz elli bin kişilik Osmanlı ordularının mağlup olduğu haberi gelince, III. Selim büyük bir üzüntü duymuştu. Akkâ'da, Napolyon Bonapart'ın Cezzar Ahmed Paşa kumandasındaki Nizâm-ı Cedîd askeri tarafından mağlup edilmesi üzüntüsünü azaltmamıştı. Karal'ın naklettiğine göre; III. Selim'in çağın şartlarında eğitilmiş asker yetiştirilmesi hakkındaki düşüncelerinde ve devletin gerekli ihtiyacını karşılaması için Nizâm-ı Cedîd askeri yetiştirmek hususunda kendisine kimsenin yardımcı olmadığı, bir hatt-ı hümayûnda belirtilmektedir. (Karal, 1988: 58).

Akkâ zaferi ve Napolyon'un Mısır'dan kaçmasından, yâni 7 yıla yaklaşan bir zaman sonra, 23 Kasım 1799'da Üsküdar'da kıyafetinin rengi ayrı olan ikinci orta kuruldu. Mısır'daki başarıları olmasaydı, belki de Nizâm-ı Cedîd ocağı küçük bir nüve, bir çeşit pilot proje olarak kalacaktı. (Akşin 1997: 80).

III. Selim zamanında uygulamaya başlanan yenileşme hareketleri reformlar millî özellikler göstermektedir. Bu yenilikler, zamanın şartlarına göre önemli hamlelerdir. Sonuçları da geniş zamanlı olmasa da ciddî başarılar sağlamıştır.

Nizâm-ı Cedîd reformlarının başlıca başarıları; yeni askerî usullere göre eğitilecek orduya gerekli olan yabancı subayların getirilmesi, Batı ölçülerinde subaylar yetiştirilmesi ve ülke dışından ulaştırılması gereken silâh ve techizâtları temin edilmesidir. Başka bir yönden ülke içinde askerî ihtiyaçların karşılamak için imalâthaneler kurulması ve bunlar için gerekli ham ve işlenmiş maddeleri sağlamaya çalışılmasıdır. Ayrıca yeni kışlalar yapılması, subay eğitimi yapılan okulların genişletilmesi ve yenilerinin açılmasıdır. Bu faaliyetleri desteklemek için de eğitimde gerekli kitapların basılması veya Fransızca'dan çevrilmesidir. (Berkes. 1973: 86).

1.6. İrâd-ı Cedîd Hazinesi

Ordu ve donanmada yapılan yeniliklerin mâliyeti çok pahalı idi. Gerekli kaynağın sağlanması için “İrâd-ı Cedîd” adı ile Nizâm-ı Cedîd’in bir bölümünü teşkil eden özel bir hazine kuruldu. Böylece ıslâh edilen ordunun maddî ihtiyaçlarının karşılanacağı yeni bir kurum oluşturuldu.

Sultan III. Selim ve ıslâhât ekibi İrâd-ı Cedîd hazinesinin kurulmasına günlerce süren görüşmelerden sonra karar verdi. Devletin Nizâm-ı Cedîd askerleri için olduğu kadar, tersane, baruthane, tophane, topçu ve lağımçı ocakları, Levent çiftliği bostancıları için ve gelecekte meydana gelebilecek savaşlar için de var olan gelirlerin dışında kaynaklara ihtiyacı vardı. İşte bu yeni kaynakların gelirleri darphane hazinesine veya enderun hazinesine değil, İrâd-ı Cedîd hazinesi konulacaktı. (Karal, 1999: 72).

Nizâm-ı Cedîd’in ihtiyaçlarını temin etmek için kurulan yeni hazine ilerleyen dönemde asıl hazine kadar önemli bir devlet kurumu hâline geldi. Ayrıca İrâd-ı Cedîd hazinesinin geliri ihtiyaçtan fazla olursa olağanüstü hâller için kullanılabilecekti. (Berkes. 1973: 105). Yâni İrâd-ı Cedîd hazinesi devletin giderlerini karşılayacak ikinci bir hazine durumuna getirilmişti.

İrâd-ı Cedîd hazinesinin bütçesi 200.000 kese altın değerinde olması kararlaştırıldı. Bu hazinenin gelir kaynakları ise şunlardı: Faizi on kese olan mirî mukataalardan düşen gelirler, tütünden, rakıdan, şaraptan, kahveden, istafilina tabir olunan Mora üzümünden, yünden, hayvanlardan ve her sene yenilenen ferman ve beratlardan alınacak özel vergi.

İrâd-ı Cedîd hazinesinin gelirlerin hesaplanması için “İrâd-ı Cedîd Defterdarlığı” adıyla bir teşkilât kuruldu. Eğitimli askerlerinden sorulu nâzırın aynı zamanda İrâd-ı Cedîd defterdarı olması da kararlaştırıldı. Hazinenin karakteri, önemi ve çalışma düzeni için bir de kanunnâme ile ortaya konuldu. III. Selim de bu kanunnâme hükümlerinin uygulanmasına dikkat etti. (Karal, 1999: 72).

Nizâm-ı Cedîd ordu teşkilâtının kuruluşunun resmî olarak ilânından bir yıl önce kurulan İrâd-ı Cedîd rejiminin uygulanması, kısmen bozulmuş timar ve zeamet sistemini devlet maliyesinin bir kalkınma kaynağı durumuna getirme yolunda atılmış önemli bir adım

idi. Beklenenilen başarı sağlanamadığı takdirde, Nizâm-ı Cedîd'in geleceği açısından üç tehlike ile karşılaşma ihtimâli vardı. İlki, mirî toprak gelirlerinin önemli kısmının devletin yeni ordusunun mâliyesine çevrilmesi ile çıkarlarına dokunulan kişilerin karşı koymaları veya engelleme çabaları; ikinci olarak, başkentte iltizam işlerinin piyasasının gelişmesi ile meydana gelecek yolsuzluklar; üçüncüsü ise asıl hazine ile İrâd-ı Cedîd hazinesi arasında çıkabilecek hesap karışıklıkları, hatta aralarındaki çekişmeler. Ne gariptir ki, bunların üçüne de rastlanılmıştır. Nizâm-ı Cedîd düzeninin sonunu getiren de bu sebepler olmuştur.

Nizâm-ı Cedîd reformlarının yapılmasından kısa süre sonra, timar ve zeamet sisteminin, Nizâm-ı Cedîd ordusunun malî temeli durumuna getirme aşamasının başlangıcına kadar gelinmişti. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren timar gelirleri ile nasıl hazır bir ordu oluşturulmuş ve mâliyeti karşılanmış ise İrâd-ı Cedîd ile de yeni ordunun ihtiyaçları karşılanacaktı. (Berkes. 1973: 96–97).

1.7. Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Tepkiler

Nizâm-ı Cedîd programının yürütülmesi için, kuvvetli bir ıslâhâtçı ekibin varlığı, aydın sınıfın ıslâhât düşüncesini açık gönül ile kabul etmesi ve imparatorlukta bir barış devrinin kurulması gerekli idi. Halbuki III. Selim devrinde, bu şartların hiçbir vakit ve hiçbir suretle gerçekleşmediği görülmektedir.

“Nizâm-ı Cedîd” ekibi gereği gibi kurulamamış, ıslâhât taraftarı olan büyük rütbeli devlet adamlarının sayısı birkaçı geçmemiştir. Dönemi sadrazamı ve şeyhülislâmı da padişahı yenileşme yolunda desteklememekteydi. Bu sebeplerden etkisi ile “Nizâm-ı Cedîd”e karşı tepkiler gelmeye başlamıştı. (Karal, 1999: 81).

Diğer yandan, yenilikleri istemeyen bazı devlet adamları, ıslâhatların dine (şeriata) aykırı olduğunu ileri sürmekteydi. Böylece halkın bu gelişmelere karşı olmasını ve ıslâhatçıları desteklememelerini sağlamaya çalışmaktaydılar.

Nizâm-ı Cedîd taraftarlarının dış siyasette uğradıkları başarısızlıklar da onların ve yaptıkları yeniliklere gölge düşürdü. Özellikle Rusya gibi yüzyıllardır savaşılan bir devlet ile antlaşma yapılması (1792 Yaş Antlaşması) halk nazarında kötü bir etki

yapmıştı. Osmanlı Devleti'ndeki iç karışıklıklar da bu kötü tesirin artmasına sebep olmuştu.

Nizâm-ı Cedîd dönemi Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafında devlete karşı ayaklanmalarla doludur. Anadolu'da ve Rumeli'de âsi âyanlar zaman zaman bağımsızlıklarını îlan ettiler. Arap yarımadasında Vahhabîlik hareketi, Akkâ'da Cezzar Ahmed Paşa, Akdeniz'de Rum ve Balkanlarda Sırp ve baş kaldırma olayları, Vidin'de Paspanoğlu, Rusçuk'ta Tirsiniklioğlu, Edirne'de Dağdevirenoğlu olayları ve daha başka dağlı eşkiyası problemleri karşısında devlet âciz bir durumda kalmış ve devletin genel düzenini iyice bozmuştu. Ayrıca ulemâ da aydınlık vazifesini yapmamakta, menfaatini düşünmekte idi. Hatta devletin içinde bulunduğu kötü durumun tek sorumlusu da Nizâm-ı Cedîd olarak gösterilmekte idi. (Karal, 1999: 82).

Avrupalılar da devletin içinde bulunduğu karışıklıktan faydalanmak istemekteydi. Nitekim İngilizler, Fransa ile anlaşmaya çalışan Osmanlı devlet adamlarını etkisiz bırakmak için İngiliz donanmasını İstanbul önlerine getirmişlerdi. Bu durumun izahı için de Sultan III. Selim'in İngiliz ve Rus hükümetleriyle yeniçerileri ortadan kaldırmak için anlaşığından İngiliz donanması padişahın müsaadesiyle İstanbul'a geldiğini söylemişlerdi. Hatta Rus donanması da yakında İstanbul'a gelecek, daha sonra Yeniçeri Ocağı kaldırılacak ve yerine Nizâm-ı Cedîd geçecekti.

Diğer yandan ulemâ da Nizâm-ı Cedîd karşı tepki göstermekte idi. Ulemânın olumsuz çalışmalarını devlet işlerinden el çektirilmiş bazı vezirler de desteklemekte idi. Bu vezirler III. Selim'in diğer devlet adamları ile devlet meselelerini görüşmesinden rahatsız olmakta ve padişaha yakın olanları çekememekteydiler. Islahâta karşı olan vezirler arasında Tayyar Paşa'nın çalışmaları da çok zararlı olmuştu. Bu kişi, İstanbul'da ve Anadolu'da halkı ve yeniçerileri Nizâm-ı Cedîd'e karşı ayaklandırmak için faaliyetlerde bulunmaktaydı. (Karal, 1999: 82-83).

Sultan III. Selim bir dönem Fransızlardan çok İngiliz ve Rus ilişkilerine ağırlık verdiği bu kez de Fransız elçisi yeniçerileri kışkırtmaya başlamıştı. Elçi, yeniçerilere Nizâm-ı Cedîd'in kurulmasındaki asıl sebebin Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olduğunu, böylece devlet adamlarını ulufeleri kendilerine alacaklarını ilettiler. Ayrıca

Fransa imparatorunun bu durumu duyduğu, yeniçeriler için üzüldüğü ve önceki sistemin değişmemesini istediğini belirtti. Bunun yanında sınırda askerlerinin olduğu ve gerekir ise İstanbul'a gönderileceği de söylendi.

Bütün bu sebepler halkı, ocakları ve devlet adamlarının çoğunu Nizâm-ı Cedîd'e düşman yapmış bulunuyordu. Bu kadar kesin bir düşmanlık karşısında ıslâhât düşüncesinin yaşamasına ve ıslâhât hareketlerinin ayakta durmasına imkân yoktu. Bununla birlikte yeniliklere karşı olanlar Nizâm-ı Cedîd'i ortadan kaldırmak için bir sebep bulma gayretinde idi. (Karal, 1999: 84).

1.8. Nizâm-ı Cedîd'e Karşı Ayaklanmalar

Nizâm-ı Cedîd önce İstanbul'da ve Anadolu'da kurulmuş, ilk defa olarak da Mısır seferi sırasında Akkâ önünde Napolyon'a karşı başarılar kazandığı görülmüştü. Mısır seferinden sonra Rumeli'de dağlı eşkiyası hareketlerinin genişlemesi, Fransızların Raguza'ya yerleşmeleri, Rusya ile harp ihtimallerinin belirmesi hükümetin dikkat nazarını çekmişti. Bütün bu tehlike ve ihtimallerin önlenmesi için Rumeli'ye Nizâm-ı Cedîd askeri geçirilmesi ve bu teşkilatın orada da kurulması tesirli bir tedbir olarak kabul edildi. Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in kurulmasında büyük hizmeti geçmiş olan Karaman Valisi Abdurrahman Paşa Nizâm-ı Cedîd askeriyle ve İstanbul yoluyla Rumeli'ye geçti. Âyanların ürkmesi ihtimaline karşı, bu askerin Sırp isyânlarını bastırmakla görevlendirildiği ilân edildi. (Karal, 1999: 84).

Sadrazam İsmail Paşa ve yeniçeriler bu harekete karşı çıktılar. Yenilikçi gibi gözüken İsmail Paşa Rumeli âyanlarına "Gözünüzü açın, Kadı Abdurrahman Paşa cümlenizi kılıçtan geçirmeye geliyor" diye haberler gönderdi. Yenilik karşıtı bir diğer kişi veliaht Şehzade Mustafa da Rumeli'de Nizâm-ı Cedîd hakkında olumsuz haberler yayılması için buraya hasekiler gönderdi.

Kasıtlı çıkarılan olumsuz haberlerin neticeleri kısa zamanda görülmeye başlamıştı. Tekfürdağı'nda (Tekirdağ) Nizâm-ı Cedîd'in kurulacağını bildiren fermanı okuyan hâkim, yeniçeriler tarafından katledildi. Silivri ve Çorlu ahali Edirne üzerine harekete geçen Kadı Abdurrahman Paşa ordusuna mukavemet ettiler. Bir iç savaş başlamak üzere idi. 1806 yılında, düşman ordularının hudut boylarında yığıldığı, İngilizlerin

Boğazlardan gemiler geçirerek İstanbul'u yakmakla tehdit ettiği bir sırada, böyle bir savaşın başlamasını uygun görmeyen Kadı Abdurrahman Paşa ordusunun geri dönmesini emretti. (Karal, 1999: 84-85).

Edirne Vak'ası olarak bilinen bu olay, Nizâm-ı Cedîd aleyhtarlarının kendilerine güvenlerini artırmış ve İstanbul Boğaz civarındaki yeniçerilerin diğer bir ifâde ile boğaz yamaklarının isyânına imkân sağlamıştı. Edirne Vak'ası sonrasında sadrazamlığa Yeniçeri Ağası Hilmi Paşa, şeyhülislâmlığa Rumeli Kadıaskeri Topal Ataullah Efendi getirildi. Ordu savaş için İstanbul'dan ayrıldığından Köse Musa Paşa da sadaret kaymakamı yapıldı.

Köse Musa Paşa, Mayıs sonlarına doğru, Karadeniz boğazında muhafız yeniçeri yamaklarına Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirilmesi için Boğaz Nazırı İngiliz Mahmud Efendi'yi görevlendirdi. Ancak diğer taraftan yamakların yanına gönderdiği özel memurla bu tedbirin padişah tarafından alındığını haber vererek şöyle bir haber yaydı: "Nizâm-ı Cedîd elbisesi giyerseniz dinden çıkarsınız, giymezeniz tardedileceksiniz. Belki Nizâm-ı Cedîd sizi öldürecek". Bunun üzerine yamaklar cemiyet kurdular. "Biz kul oğlu kuluz ve ebaanced yeniçeriyüz, Nizâm-ı Cedîd elbisesi giymiyoruz." diyerek ayaklandılar ve kendilerine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek için gönderilmiş olan Mahmut Efendi'yi katlettiler. Âsiler ertesi gün Büyükdere çayırında toplandılar. İslâm ve Hıristiyan halkın ırz, mal ve canına dokunmayacaklar ve şeyhüislâm tarafından tasdik olunmadıkça bir şey istemeyeceklerdi. Et Meydanı'nda¹ toplanarak Bâb-ı Âlî hakkındaki istekleri yerine getirilmedikçe dağılmamak üzere yemin ettiler. Kendi aralarından Kabakçı Mustafa'yı da başkan seçtiler. (Karal, 1999: 86-87).

1.9. Nizâm-ı Cedîd'in Kaldırılması

Osmanlı Devleti'nin yenilik hareketlerine karşı olanların ilk güç denemesi daha 1805'te, asker sıkıntısı içinde olan padişahın, o zaman kadar uygulanmış olan gönüllü askerlik sistemi yerine, Nizâm-ı Cedîd'e asker sağlamak için genel olarak zorla asker toplamayı emrettiği zaman başlamış bulunuyordu. Zorla askerlik yeniçerilerden olduğu kadar halktan da isteniyordu. Bu cüretli tedbir, yeniçerilerin ve ulemânın yeni düzene karşı

için için yanmakta olan kızgınlığını iyice kabarttı. Daha önceki yıllarda yeniçeri alaylarıyla bazı çarpışmalar geçmişti. Şimdi Rumeli’de açıkça kazan kaldırmışlardı. Onlara karşı Anadolu’dan gönderilen bir Nizâm-ı Cedîd alayı ezici bir yenilgiye uğramış ve İstanbul’daki yeniliklere karşı olanlar reformların durdurulmasını zorla kabul ettirmeyi başarmışlardı. Genel bir ayaklanmayı önlemek için, Sultan III. Selim yenilikçi devlet adamlarını azletmeye, Nizâm-ı Cedîd birliklerini Anadolu’ya geri göndermeye ve sadrazamı yeniçeri ağasına teslim etmeye ikna edildi. Ancak bu durum yeniçerilerin isyânını yavaşlattı ise de engelleyemedi. (Lewis, 2000: 71).

Yenilik hareketlerine karşı olan ulemâ ve devlet adamları Nizâm-ı Cedîd aleyhinde olumsuz propaganda yapmaya başladılar. 19. yüzyıldaki ülke içindeki ve dışındaki sorunlar da bunlara eklenince, “Nizâm-ı Cedîd” karşıtlarının da kışkırtmasıyla, 26 Mayıs 1807’de Kabakçı Mustafa İsyânı meydana geldi. (Uçarol, 1995: 109).

Kabakçı Mustafa âsilerin düşüncelerini isyânın taraftarlığını ve sözcülüğünü yapanlarla İstanbul’un her tarafına yaydı: “Ey ahâli, meramımız Nizâm-ı Cedîd belâsını kaldırmaktır. Başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendilerini ocaklı bilenler bizimle beraber olsunlar.” (Karal, 1999: 87).

Bu gelişmeler üzerine Nizâm-ı Cedîd’e karşı olanlar, Kabakçı Mustafa’nın yanında toplandılar. Veliâht Mustafa ve Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi de Kabakçı’ya yönlendirecek kişiler gönderdiler. İsyâna III. Selim’in vereceği karşılık, Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa’nın tavrına bağlı idi. Köse Musa Paşa, padişaha sunduğu raporlarda isyân hareketini önemsiz gösterdi.

Diğer yandan Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa, bundan başka Nizâm-ı Cedîd askerlerinin kışlalarından çıkmamalarını emretti. İsyâncılara karşı koymaya hazırlanan Topçu ocağına da haberi göndererek karşı gelinmemesini, bu hareketin ortak bir fikir ve karar olduğunu belirtti.

Önce topçu, daha sonra cebeci ocağı âsilere katıldılar. Kabakçı Mustafa ve destekçileri Et Meydanı’na kadar yürüdüler. Kabakçı tarafından davet edilen yeniçerilerden sözü

---

¹ İstanbul Aksaray’daki meydanlardan birinin adıdır. Zamanında yeniçerilerin kışlası da bu bölgede idi. Ayrıca bir isyân veya ihtilâl olduğunda yeniçeriler burada kazan kaldırırdı. (Pakalın, 1993: 569).

geçenler ve ulemânın ileri gelenleri, başta Şeyhülislâm Ataullah Efendi olmak üzere isyâncıların isteklerini uygun buldular. Bu durum da Nizâm-ı Cedîd'i kaldırılmaktan başka çarenin kalmadığını ortaya koymakta idi.

III. Selim durumdan haberdar edildiği vakit büyük acı duydu. Devletin bütün gücü kendisine karşı birleşmiş görüyordu. Padişahı devletin idâresinde güvendiği en önemli şahıslardan sadaret kaymakamı ile şeyhülislâm Kabakçı İsyânı'nı hazırlayanlardı. Güvenilir bir kişi bulmakta zorlanmaktaydı.

Sultan III. Selim Nizâm-ı Cedîd hareketlerini başlatırken tahtını ve hayatını kaybetme endişesini de hesaba katmıştı. Her ihtimali düşünen III. Selim, isyâncılara karşı harekete geçmek için kimseye güvenememişti. Neticede onların isteklerini kabul etti ve bir hatt-ı hümayun yazarak Nizâm-ı Cedîd'in kaldırıldığını ilan etti. Tabii ki bu durum ayaklanmayı başlatanların büyük bir zaferi anlamına gelmekteydi.

Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılması, yeniçeri gücünden ziyâde devletin geleneksellik ile çağdaşlaşma arasında kaldığı çelişkiler idi. Temellerine tam oturtulmadan yapılan yenilik hareketleri askerler ve halk tarafından kabul görmeyince bu olumsuz son kaçınılmaz olmuştu.

1.10. Nizâm-ı Cedîd'in Sonuçları

III. Selim tarafından uygulanmaya çalışılan "Nizâm-ı Cedîd" düşünce ve hareketi, gerek askerî ve siyasî, gerekse ekonomik alanlarda istenilen şekilde tam bir başarı sağlayamadı. Çünkü bu yenilikler yüzeyde kalmış, derine inememiş, özellikle düşünce ve davranışlarda yeni bir şekil yaratamamıştı. Bu programın yürütülebilmesi için güçlü ve yeniliklere samimî olarak inanan devlet adamlarının ve aydınların varlıkları gerekti. Aynı zamanda devlet iç ve dış barış içerisinde olmalıydı. Hâlbuki bu dönemde, bu koşullar, genellikle sağlanamamıştı. (Uçarol, 1995: 109).

III. Selim, samimî ve gayretli bir şekilde giriştiği devleti batılılaştırma hareketinde ciddî bir destek bulamamıştı. Ulemâ, devlet ricâli ve yeniçeriler padişahın aleyhine dönmüşlerdi. Avrupa'ya gönderilen Hâlet Efendi gibi elçiler de Avrupa'nın, Osmanlı Devleti'nin âdetlerinden ve İslâm dininin ve kurullarından uzak olması yönüyle Batının

yeniliklerinin Osmanlı toplumuna uymayacağını ifâde etmişti. Bu ıslâhat karşıtı şahısların oluşturduğu ortam sonucunda Kabakçı Mustafa İsyânı çıkmıştı. Bu isyân da III. Selim'in saltanatının sonunu ve Nizâm-ı Cedîd'in yıkılmasına neden olmuştu. (Karal, 1940: 15).

Sultan III. Selim, disiplin ve askerî eğitimden uzak kalmış sıradan insanlardan ibâret görüntü veren yeniçeri ordusunun yanında, modern bir ordu teşkîl etmek istemişti. Ayrıca ulemânın ve devlet adamlarının Nizâm-ı Cedîd hakkındaki olumsuz iddialarını ve nüfuzlarını kırmak, fetvâlarıyla padişahın hakkına giren şeyhülislâmın yetkilerini azaltmak istemişti. Bunların yanında III. Selim, Avrupa'nın sanatta ve ilimde yaptıkları yenilikleri Osmanlı Devleti'nde uygulamayı plânlamıştı. Böylece Avrupa'nın sanat, ziraat ve ekonomik kuruluşlarını oluşturarak Osmanlı Devleti'ni yenileştirme hareketleri ile tekrar eski düzenine kavuşturmak istemişti.

Diğer yandan Nizâm-ı Cedîd'in tarihe karışması ile Yeniçeri Ocağı rakibinden, halk ise İrad-ı Cedîd'den, yâni vergilerden kurtulmuştu. Açıkçası III. Selim'in tahtan indirilmesine vesile olanlar maddî imkânlar sağlamış oluyordu.

BÖLÜM 2: KABAKÇI MUSTAFA İSYÂNI

2.1. Kabakçı Mustafa'nın Kimliği

Kabakçı Mustafa, Osmanlı Sultanı III. Selim'i tahtan indiren ve ıslâhâtların sona ermesine sebep olan yeniçeri âsîlerinin elebaşısı olarak tanınır. Kastamonuludur ve 25 Mayıs 1807'de başlattığı Kabakçı İsyânı ile meşhurdur.

İsminde geçen “kabakçı” kelimesinin anlamı ise bir rivayete göre, eskilerde usta askerlerin donanmaya yeni katılan acemi erlere -biraz da latîfe olarak- verdikleri addır. (Büyük Larousse, 1986: 6133).

Osmanlı Devleti'nin padişahı III. Selim'e karşı yabancıların da desteği ile harekete geçen âsîlerin lideri seçilmiştir. İsyân öncesindeki hayatı bilinmemektedir. Eğitimsiz olmasına rağmen zekî biri olarak tanınır. Kabakçı Mustafa, III. Selim'in baştan indirilmesi ve öldürülmesindeki etkisi ve daha sonraki tutarsız hareketleri sebebi ile Pınarhisar Âyanı Ali Ağa komutasındaki kuvvetler ile 1808'de İstanbul Boğazı'daki evinde öldürüldü.

Mehmed Süreyya'nın Sicil-i Osmanî adlı eserinde Kabakçı Mustafa hakkında şu ifâdeler geçmektedir: Mustafa Ağa ismi ile bilinen Kabakçı, boğaz yamaklarından olup isyândan sonra 30 Mayıs 1807'de Rumeli Kale Nâzırlığı ile turnacıbaşı rütbesini aldı. 13 Temmuz 1808'de ise îdâm edilmiştir. (Mehmet Süreyya, 1996: 459–460).

2.2. Kabakçı Mustafa İsyânı'nın Sebepleri

1807'de meydana gelmiş Kabakçı Ayaklanması'nın sebepleri çok çeşitlidir. 18. asrın sonlarına doğru Osmanlı Devleti, hem içte, hem de dışta düşmanlarla mücadele etmekteydi. Düzeni ve disiplini kalmamış olan yeniçer ordusunun gayretsizliğinin sonucu olarak savaşların büyük bir bölümünü mağlubiyetle neticelendirmişti. Bu sebeple Sultan III. Selim Han 1789'da saltanata geçince, ilk olarak Nizâm-ı Cedîd adı verilen ıslâhat hareketlerine girişmişti. Bu ıslâhâtların en önemli bölümünü de yeniçeri ordusunun yanında, ikinci eğitimli ve düzenli modern bir ordunun kurulması teşkil ediyordu. (Osmanlı Ansiklopedisi, 1993: 28).

Sultan III. Selim'in islâhat fikirlerine karşı çıkan bazı devlet adamları da yeniçerilerinin bu huzursuzluğundan faydalanarak onları teşvik ve tahrik etmeye başladılar. Bu devlet adamlarını başında Köse Musa Paşa ile Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi geliyordu. Nitekim 1807'de Rusya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan harp bunlara aradıkları fırsatı verdi ve derhal Nizâm-ı Cedîd'i kaldırmak için harekete geçtiler. Akka mağlubiyetini bir türlü unutamayan, bu sebeple Nizâm-ı Cedîd'e karşı kin duyan Fransızların İstanbul Sefiri Sebastiani de isyânı el altından teşvik ediyordu.

İlave olarak, 1789'da başlamış olan Fransız İhtilâli'nden çeşitli etnik yapıdan oluşan Osmanlı Devleti'nin daha fazla zarar görmesini isteyen Avrupa devletlerinin devletin iç olaylarına müdahale etmeye çalışması da olayın gözükmeyen bir başka boyutudur.

Kabakçı İsyânı'nın asıl sebepleri, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldan itibaren zayıflamasının âşikâr hâle gelmesinde aranılması gerekmektedir. Bunun yanında daha evveline giderek, 15. ve 16. asırlarda Rönesans ve Reform hareketleri denilen fikrî ve dinî yeniliklerin Avrupa'da yayıldığı dönemlerde, Osmanlı Devleti'nin başka dille konuşması ve başka dine tâbi olmasının da etkisi ile bu yenilik hareketlerine uzak kalmasına bakılması gerekmektedir. Bu durum da Avrupa'da meydana gelen fikrî ve ilmî yükseliş karşısında Osmanlı devletinin geri kalmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönemde Avrupa devletleri, açık denizlerde savunmasız ülkelerin aleyhine sömürgecilik faaliyetlerinde bulunarak zenginleşirken, Osmanlı Devleti ise Türk örf ve âdetleri ile dinlerinden dolayı böyle bir şeyi yapmamıştır. (Oktar, 1945: 2). Hatta Osmanlılar, bunun tam tersini yaparak, gittikleri memleketlere medeniyet ve zenginlik götürmüşler, onların kalkınmasını sağlamışlardır.

Diğer yandan geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı Devleti, zamanın şartlarına göre güçlü dönemlerindeki yönetim ve adâletini sergileyememiş, müslüman olmayan tebanın hoşnutsuzluğuna sebebiyet vermişti. Bu memnuniyetsizliğe idârecilerin keyfî hareketler ile halka zulüm ve eziyeti de eklenince devlete olan güven ve itaat da iyice sarsılmıştı. Aynı zamanda bu itaatsizliğe müslümanlar da katılmıştı.

Ayrıca kapitülasyonların etkisi ile Osmanlı ticaret gelirlerinin azalması, uzun süren savaşların bir gelir sağlayamaması, 1683 II. Viyana bozgunundan sonra Batının

ağırlığını hissettirmesi ve 18. yüzyılda Avrupa’da buharlı makinelerin kullanılmaya başlanması Osmanlı Devleti’ni çok zor durumda bırakmıştı. Bu şartlar devleti hem iktisadî, hem de siyâsî olarak ülke içinde ve dışında zaafa uğratmaya başlamıştı. (Oktar, 1945: 2-3).

Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti’nin duraklama ve gerilemesinin sebepleri olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu olumsuzluklar, devletin zayıflaması ile birlikte yeniçerilerin devlet aleyhinde hareketlerine ve Kabakçı Mustafa gibilerin de isyânına zemin hazırlamıştır.

2.3. İsyânı Hazırlayan Ortam ve Edirne Vak’ası

Kabakçı İsyânı’nı belirgin hâle getiren olay olarak Edirne Vak’ası hâdisesinin gösterilmesi mümkündür. Olayın gelişimi şöyledir:

Edirne’de eşkiya ve âyandan bazı kişiler, yeniçerileri “Bu Nizâm-ı Cedîd askerleri sözleri gittikçe hizmetlerinde kullansalar gerekir” diyerek kışkırtırlar. Tekfurdağı’nda (Tekirdağ) da fermana itiraz eden yeniçeriler Nîzâm-ı Cedîd’e razı olmadıklarını belirtirler. Bölgenin kadısı fermana itirazın ne anlama geldiğini hatırlatarak “aklınızı başınıza devşirin”, diye uyarır. O gün Cuma olduğu ve ezan okunduğu için, ahâli: “Cami’-i şerife gidelim edây-ı salât-ı Cum’a edelim” dediklerinde Kadı-i belde cevâb eyledi kim: “Bu fermân-ı âlînin tenfizi edây-ı salât-ı Cum’adan efdâl ve elzemdir” dedikle hemen yeniçeri taifesinden birkaç yiğit dal bıçak olup kadı-i beldeyi pâre pâre edüb...” Bu olay üzerine mübaşir kaçarak durumu İstanbul’a haber verdiğinde, Kadı Abdurrahman Paşa’ya Rumeli tarafına hareket etmesi emredilmiştir. Fakat âyanın, yeniçerilerin ve halkın muhâlefeti sonucunda, geri adım atılmış ve Abdurrahman Paşa geri çağırılmıştır. (Derin, 1972: 218; Uzunçarşılı, 1971: 273–302).

“Acaba Edirne ve havalisindeki Nizâm-ı Cedîd’e karşı gösterilen muhâlefetin bastırılması ve devletin otoritesini yerleştirmesi mümkün müydü?”. Âsım Efendi bunun iki nedenden dolayı bunun mümkün olamayacağını savunmaktadır: Birincisi bütün Rumeli, Bosna, Arnavutluk ve sair Rumeli bölgeleriyle birlikte Anadolu ve İstanbul halkının tamamı “Devlet-i Âliyyenin mezâliminden” bıkkın olduklarından, onlar da yeniçerilerle aynı tepkiyi göstereceklerdi. “Bütün Rumeli ve Anadolu ve

İstanbul halkı bu hengâmede mevcut olub bu davaya yek-dil ve yek-cihet olarak mübaşeretleri” görülmüştür. (Âsım, 1327: 112).

Öyle ki; Edirne, Tekirdağ ve Çorlu’da halkın Abdurrahman Paşa’ya yiyecek vermedikleri ve yeniliklere karşı muhâlefet hissi içerisinde oldukları bilinmektedir.

İkinci neden olarak, Nizâm-ı Cedîd askerinden çoğunun gönülsüz oldukları ve isteksiz orada buldukları için, ciddi bir şekilde savaşabilmeleri ve muzaffer olmaları mümkün gözükmüyordu. Aynı zamanda Cebbarzâde ve diğer Asker-i Cedîd memurları, asker toplarken yaptıkları zulümler ve haksızlıklarla Nizâm-ı Cedîd ordusunun nefretine sebep olmuşlardı.

Edirne Vak’ası sonrasında; sadrazamlığa Yeniçeri Ağası Hilmi Paşa, şeyhülislâmlığa Rumeli Kadıaskeri Topal Ataullah Efendi getirildi. Sadrazam, ordu ile sefere çıktığından Köse Musa Paşa da sadaret kaymakamı oldu. Şeyhülislâm ve sadaret kaymakamı padişaha yenilik yanlısı gibi gözükmekteydiler. Aslında Velihaht Şehzade Mustafa ile birlikte ıslâhâtın karşısındaydılar. Ordunun da İstanbul’da olmamasını değerlendirmek isteyen Şeyhülislâm ve sadaret kaymakamı yeniçeriler ve ulemâ ile de anlaşarak “Nizâm-ı Cedîd”e son vermek için harekete geçtiler. (Karal, 1999: 85; Lewis, 2000: 72)

İngiliz donanmasının İstanbul önlerine kadar gelip, devletin merkezini tehdit etmesinden sonra, yeniçeriler arasında meydana gelen tartışmalar, devletin başında bulunan bazı kişilerin aleyhinde ve Nizâm-ı Cedîd’e karşı bir propaganda malzemesi olmuştu. Diğer taraftan III. Selim bu olaydan sonra, Rusya gemilerine karşı İstanbul’u koruyabilmek için, Karadeniz Boğazı’ındaki tabyaları güçlendirmek gayesiyle, buralara Nizâm-ı Cedîd askerleri yerleştirmeye karar verdi. (Oğulukyan, 1972: 2).

III. Selim de ordu seferde iken, Nizâm-ı Cedîd’i yaygınlaştırıp yerleştirme düşüncesi vardı. Karadeniz’den gelebilecek Rus gemileri tehlikesine karşı, boğazdaki askerleri Nizâm-ı Cedîd askerleriyle birleştirip, bütün eski yamakları Nizâm-ı Cedîd’e katmak istiyordu. Ancak eski askerler, yenilerle geçinemediler; hatta aralarında çok defa kavgalar çıkıyordu. Sonunda eski askerler yenileri kovdular. Bunun üzerine Bostancıbaşı olaya müdahale ederek, herkesi yerlerine yerleştirdi. Ancak, çok gergin bir

durum vardı. Küçük bir kıvılcım isyânın çıkması için yeterliydi. Tam bu sıralar, III. Selim Bostancıbaşı Şakir Hasan Bey'i çağırarak, boğaz kalelerindeki bütün yamaklara Nizâm-ı Cedîd askerlerinin kıyafetinin giydirilmesini istediğini söyler. Bostancıbaşı da padişahın bu kararını destekleyerek: "Nola Efendim, ben kulun onlara libas değil, şapka dahi giydirmek senin himmetinle mümkündür" der. (Derin, 1972: 222).

Yeniçerilerin pek çok sebep ve olayla Nizâm-ı Cedîd'e karşı olan düşmanlıklarının çoğaldığı esnada, böyle bir harekete girişmek çok mantıklı bir düşünce değildi. Ancak tedbirsizliğin bir sonucu olduğu söylenebilirdi. Nitekim III. Selim daha önceki zamanlarda yanında bulunan güvenilir kişilerden ve gerektiğinde kendisini ikaz eden ulemâ ve devlet adamlarından mahrum idi. İşleri takip eden bazı saray erkânı da Nizâm-ı Cedîd'i kullanarak kendi çıkarları için çalışıyorlardı.

Şartların yeterli olmadığı bir ortamda padişahın, yeniçerilere Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek istemesi, cuma namazına bu elbiseleri giyerek gitmek düşüncesi ve ordunun seferde bulunuşunu fırsat bilerek, İstanbul içindeki kolluk görevine Nizâm-ı Cedîd askeri koymayı düşünmesi; yeniçerilerin arasında fitne ateşini iyice kızıştırmıştı. Segbanbaşının bu hususu ordudaki Yeniçeri Ağasına yazayım teklifine padişahın "Yok yazma dursun istemem" dediği şeklindeki ifadesi, Yeniçeri Ocağı kışlalarında geceleri toplantılarda konuşulur olmuştu. (Derin, 1974: 385).

2.4. İsyânın Başlaması

13 Mayıs 1806'da Bostancıbaşının, Macar Kalesi kumandanı Haseki Halil Ağa'yı çağırarak "Padişah fermanıdır, askerlerine yeni üniformaları giydirmeni isterim, zira diğer ocaklarda da bu hafta aynı değişiklik yapılacaktır." dedi. Bunun üzerine Halil Haseki yamaklara zorla Nizâm-ı Cedîd üniforması giydirmeye çalıştı. Bu teşebbüsün sonucunda ise yamaklar Haseki'yi öldürdü. Hemen sonra İngiliz Mahmud Efendi'yi de kaçırmaya çalışırken öldürdüler. Bunun üzerine zaten tetikte bekleyen diğer kıyılandakilerin de gelmesiyle, kalabalıklaşan isyâncılar sahilden ilerlemeye başladı. Nizâm-ı Cedîd askerinin taarruzundan korktukları için bir süre beklediler. Ancak Musa Paşa'nın entrikalarıyla Nizâm-ı Cedîd askerinin hücumuna izin verilmedi. Böylece

halkın da desteğini alarak ilerleyen isyâncılar sarayın önüne kadar geldi. Yeniçeriler artık iyice tehlike arz etmeye başlamıştı. (Özkul, 1996: 315).

Ordunun Tuna boyuna gitmesinden sonra, Boğazı koruma görevi sebebiyle Anadolu'dan asker getirilerek yamaklarla, yâni acemi yeniçeri askerleriyle Boğaz'a yerleştirilmişlerdi. Köse Musa Paşa, yamakların Nizâmı Cedîd'e olan husumetini bildiğinden ona göre tavır sergilemekteydi. Bu yüzden, bir yandan Boğaz'daki yeniçeriler için Nizâm-ı Cedîd elbisesi gönderirken, diğer taraftan da gizlice: "Giymeyiniz, onlarla birleşmeyiniz, giderseniz kâfir olursunuz" diye haberler ulaştırıyordu.

Bu sırada Karaman eyaletine tayin olunan Ragıp Paşa, padişah ve ricalin hoşnutluğunu kazanmak için kendi sorumluluğundaki askerlere de Nizâm-ı Cedîd kıyafeti giydirmek ister. Bu elbiseleri giymek istemeyen bazı askerler, Boğaziçi kalelerine giderek topçu ocaklarına bunu duyururlar. Nizâm-ı Cedîd'e zaten iyi nazarla bakmayan yamaklar, bundan sonra aralarında birçok şayia üreterek dilden dile dolaştırırlar: "Padişah, bütün dünyayı Nizâm-ı Cedîd yapmak için Ragıp Paşa'ya tuğ vermiş. Boğaz kalelerinin nezaretine memur Mahmut Raif Efendi de yamaklara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirecekti".

Böylece Ragıp Paşa'nın maiyetine Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek teşebbüsü ve buradan türeyen şâyialar ve Mahmut Raif Efendi'ye, yamakları Nizâm-ı Cedîd kıyafetine sokmak için verilen emir, Kabakçı isyânının patlamasına sebep olmuştu. Aslında bu olayların başlangıç sebebi; Osmanlı halkının ve de yeniçerilerin Batı âdet ve yeniliklerini kabul etmemesi idi. (Baydar, 1954: 8).

2.5. İsyânın Büyümesi

Karadeniz Boğaz Nazırı Mahmut Raif Efendi, 26 Mayıs 1807 Pazartesi günü Rumeli kavağındaki yamakların maaşlarını verdikten sonra onlara Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek istiyordu. Bu sırada Ragıp Paşa'nın da maiyetindeki askere Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmesi haberi gelince artık tamamı ile kuşkulmuş olan yamaklar o gün isyân ederler ve ağaları olan Halil Haseki'nin yanına giderek şöyle derler: "Bizim, için

Nizâm-ı Cedîd elbisesi gönderilmiş, siz de buna razı olmuşsunuz. Fakat biz kabul etmeyiz, ocak kıyâfetinden başka bir kıyâfete girmeyiz.” (Baydar, 1954: 8).

Halil Haseki, elbise gönderildiğinin doğru olmadığı konusunda onları ikna etmeye çalışmış ve dağılmalarını istemiştir. Fakat ağalarına inanmayan ve Nizâm-ı Cedîd’e olan kinleri hat safhaya çıkmış olan yeniçeri askerleri Halil Ağa’yı hemen orada öldürmüşler ve daha sonra da ayaklanmışlardır.

Bu hâdise üzerine Boğaz Nazırı Mahmud Raif Efendi, bir adamı ile birlikte bir kayığa binerek İstanbul’a gitmek istemiştir. Ancak yamaklar tarafından kayıkla takip edildiğini anlayınca Büyükdere ocağına sığınmak için yön değiştirmiştir. Fakat tam karaya çıkacağı esnada yamaklar Mahmud Raif Efendi’ye yetişmişler ve onu da öldürmüşlerdir.

Bu ayaklanma haberi üzerine Bâb-ı Âlî’de yapılan toplantıda, gelişmelerden memnun olan Kaymakam Musa Paşa: “Bir kazadır olmuş, yamaklar şimdi yatışmak üzeredir” diyerek işi hafif göstermek istemiş ve bu meselenin fazla büyütülmemesini istemiştir. Diğer yandan padişaha da meselenin önemli olmadığı anlatılmaya çalışılmıştır. Sultan III. Selim bunun üzerine, yamakların iyi niyetle yatıştırılmasını emretmiştir. Ertesi gün de yamaklara nasihat için Yeniçeri ihtiyarları ve ileri gelenlerinden oluşan bir heyet gönderilmiş ve olayların yatıştırılmasına gayret edilmiştir.

Olaylar bu çerçevede gelişirken Köse Musa Paşa yamakları el altından kışkırtmaktadır. İsyânın bastırılmasını istememekte, bilakis yayılması için elinden geleni yapmaya çalışmaktadır.

2.6. Kabakçı Mustafa’nın Âsilerin Reisi Olması

Âsiler, Büyükdere çayırında içlerinden “Kabakçı Mustafa Çavuş” namıyla tanınan birini kendilerine reis seçerler. Kabakçı Mustafa, yamaklar arasında cesareti ve zorbalığı ile tanınan bir kişiydi. Cahildi; fakat zeki ve kurnaz bir adamdı. İsyâncılar Kabakçı’dan başka Aranavut Âlî, Bayburtlu Süleyman ve Memiş Çavuşu da kendilerine öncü seçerler. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 197). Aralarında yemin ederek şu kararları alırlar:

1- Müslim ve gayrimüslim kim olursa, olsun, ırz, can ve malına dokunulmayacak.

2- Şeyhülislâmdan tasdik edilmedikçe bir şey yapılmayacak.

3- Et Meydanı'nda (Aksaray'da yeniçerilerin kışlasının bulunduğu yer) toplanılarak Bâb-1 Âlî'den istenilen şeyler yapılmadıkça dağılmayacak. (Baydar, 1954: 9).

Beş yüz kadar askerden ibaret olan âsiler, Büyükdere'den hareket etmişler, rastladıkları işsiz kimseleri de aralarına alarak Tarabya'ya gelmişleridir. Burada sayıları 900 kişiye ulaşmıştır. Fakat Nizâm-ı Cedîd askerinden endişe ettiklerinden ilerlemekten çekiniyorlardı. Balta Limanı ve Bebek'ten geçerlerken, Levend çiftliğinden küçük bir Nizâm-ı Cedîd birliği isyâncılara karşılık verse idi, kendini kurtarabilecek çok az kişi olabilirdi.

Hâlbuki Nizâm-ı Cedîd askeri harekete hazır vaziyette idi. Ancak Musa Paşa kendilerine yerlerinden ayrılmamaları için emir vermişti.

Gelişmelerden haber almak isteyen Sultan III. Selim, Musa Paşa'yı çağırarak Karadeniz Boğazındaki kargaşalığın hâlâ niye çözülemediğini sorar. Sadret Kaymakamı, bir takım yalan sözlerle padişaha mazeretler uydurur. Sonra ayaklanmanın daha da yayılması için Bâb-1 Âlî'ye gider.

Köse Musa Paşa, Bab-1 Âlî'deki ricale, yamakları ikna etmek ve onların kendilerini güvende hissetmeleri için Boğazdaki bütün Nizâm-ı Cedîd'in Levend'deki ve Üsküdar'daki kışlalarına gönderilmesini tavsiye eder. Bu teklif hemen kabul edilir. Nizâm-ı Cedîd askerleri Boğazı tamamen boşaltmak zorunda kalır. Devlet erkânı da böylece her şeyin halledildiğini zannederek oradan ayrılır.

Nizâm-ı Cedîd'in Boğazdan uzaklaşmasından sonra yamaklar rahatça ilerlemeye başlarlar. İsyâncılar: "Bizim niyetimiz Nizâm-ı Cedîd'i kaldırmaktır, başka niyetimiz yoktur. Müslüman olanlar, kendini ocaklıdan sayanlar bizimle beraber olsunlar" diyerek Rumelihisarı'na doğru hareket ederler. Gece saat 4 sıralarında da Tophane'ye ulaşırlar.

Âsilerin reisi Kabakçı Mustafa, cahil ve çıkarlarını düşünen bu topluluğa hükmedebilecek biriydi. Ancak bütün yaptıkları, kendi düşüncelerinden ibaret değildi. İcraatlarını Sadaret Kaymakamı Köse Musa ile Şeyhülislam Ataullah Efendi'den aldığı emirlere göre yerine getirmekteydi.

Kabakçı Mustafa geçtikleri yerlerden topladığı kimselerde başka, bütün kışları gezerek büyük bir topluluk oluşturmuştu. İsyâncılar büyük bir kalabalık halinde Et Meydanı'nda toplandılar.

Musa Paşa, ayaklanmanın boyutunu III. Selim'e haber verdiği zaman padişah çok üzüldü ve endişe duydu. Hâdisenin vehâmetinin bu dereceyi geleceğini düşünmemişti. İsyâncıların istemiş olduğu Nizâm-ı Cedîd'in ilgasını istemeyerek de olsa kabul etmek zorunda kaldı. Netice olarak III. Selim, devletin bekâsı için önemli gördüğü Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılması için harekete geçti ve bunun için Nizâm-ı Cedîd ricalinin idamlarını emreden şu hatt-ı hümayunu Bâb-ı Âlî'ye gönderdi:

“Kâimakan Paşa, bunları şimdi idam idüb cümlesinin ser-i maktûlarını eşkiyaya irsal idesin şimdi”. (B.O.A., H.H.: 7531).

2.7. İsyâncıların İstekleri

İsyâncılar, Musa Paşa tarafından gizlice kendilerine gönderilen bir defterdeki isimleri yazılı 11 kişinin kellesini isterler. Bu 11 kişiden bazıları şunlardı: İbrahim Kethüda diye tanınan İbrahim Nesim Efendi, Bahriye Nâzırı Hacı İbrahim Efendi, Rikâb-ı Hümayun Kethüdası Memiş Efendi, Reisülküttâb vekili Safâ Efendi, İrad-ı Cedîd Defterdarı Ahmed Bey, Darphâne Emini Ebubekir Efendi, Valide Kethüdası Yusuf Ağa, saray ricalinden sır kâtibi Ahmed Efendi, Mabeynci Ahmet Bey, Bostancıbaşı Şakir Bey ve müderris kaptan nâibi Lûtfullah Efendi. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 293).

Sultan III. Selim Musa Paşa'ya, İbrahim Kethüda ve Hacı İbrahim Efendilerin idamlarından vazgeçilmesini söyler. Diğerlerinin idamlarına da üzülererek râzı olmak zorunda kalır.

İsyâncılar, bundan sonra burada işimiz olmaz, diyerek Sultanahmet'teki At Meydanı'na¹ giderler. Daha önce talep ettikleri kimselerin kellelerini isterler. Az sonra da idam edilen zatların kafaları isyâncılara gönderilir.

İbrahim Kethüda, Hüseyin Şevki adındaki bir dostunun teşviki ile onun evine gider, oradan da kayıkla bir dülgerin evine gitmek isterken isyâncılara mensup kimseler tarafından tanınır ve yakalanarak Et Meydanı'na getirilir ve orada öldürülür.

İbrahim Nesim Efendi'nin ölümü ile Musa Paşa en büyük öcünü almış ve isyân da artık yatıştırılmayacak bir şekilde genişlemiş bulunuyordu. (Baydar, 1954: 11).

Âsiler, bundan sonra asıl isteklerini yaparlar. Şehzadelerin korunmasını ve başlarına bir şey gelmemesini isterler. Sultan III. Selim'in oğlu olmadığından şehzâde olarak amcazâdeleri IV. Mustafa ile II. Mahmud vardı. Sultan Selim bu tekliften kastedilen mânâyı anlar. Meselenin bu noktaya geleceğini hiç düşünmemiştir.

Bu teklif, çok hassas olan Sultan Selim'i haddinden fazla müteessir ettiği için Bâb-ı Âlî'ye şöyle bir hatt-ı hümayun gönderir: "Benim zürriyetim yoktur. Şehzadeler benim evlâdımdır. Ma'azallah ben onlara suikast yaparak sülâlemizin mahvına ve devletimizin inkırazına sebep olan böyle bir hareketi hiçbir zaman hatırımdan geçirmem. Allah o günleri göstermesin". (Baydar, 1954: 11).

2.8. III. Selim Saltanatının Sona Ermesi ve Alemdar Mustafa Paşa

Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasından sonra sıra III. Selim'in hal' edilmesine gelmişti. Ertesi Cuma günü ocak ihtiyarları, ağaları, şeyhülislâma giderek, "başka bir istediğimiz kalmadı, cemiyet dağılsın. Boğaz mensuplarına da rütbe ve nişan verilsin" derler.

Bunun üzerine Musa Paşa ve Topal Atullah Efendi, karışıklık çıkmamasını öne sürerek ocak ağalarına hitaben: "Askere ve başbuğlarınıza (Kabakçı Mustafa ve kumandan olan iki çavuş arkadaşı) bir kere daha söyleyin başka bir isteyecekleri var mıdır?" diyerek ocaklı ihtiyarlardan bir kaçını yamak başbuğlarının yanına gönderirler.

¹ At oyunları yapılan yerler için kullanılan bir ifadedir. İstanbul Sultanahmet Camii yanındaki Bizanzlıların at oyunları ve araba koşuları yaptıkları hipodrom, Osmanlı Devleti zamanında bu isimle anılmıştır. (Pakalın, 1993: 111, 112).

Kabakçı Mustafa Şeyhülislâmın maksadının ne olduğunu hemen sezer ve Sultan Selim tahtta kaldıkça, halkın ve kendilerinin emniyette olamayacaklarını ileri sürerek padişahın hal'ini isterler ve “Bizim matlubumuz Sultan Mustafa Han efendimiz hazretlerinin cülûs-u hâmayunlardır” diye bağışırlar. (Baydar, 1954: 11).

Âsiler şeyhülislâmı çağırırlar ve sorarlar: “Sultan Selim’in saltanatta istiklâli yok. Hükümeti bir takım zalimlerin eline verdi. Kendisi zevk-u sefâ ile meşgul. Devlete getirdikleri de fukaraya ve reaya zulüm yapıyorlar. Böyle bir padişahın hilâfeti sahih midir?

Ataullah Efendi, “değildir” cevabını verdi ve hal’ fetvasını yazdı. Bu andan itibaren âsiler “Sultan Selim’i istemiyoruz, Sultan Mustafa Efendimizi istiyoruz.” diye bağışmaya başladılar. (Karal, 1999: 87).

Bu esnada bir kaç kişi, onu hal etmekten vazgeçin dediklerinde Kabakçının adamlarından Süleyman ortaya atılarak: “Artık aramıza fenalık girdi, ne o bize padişahlık ve nede bir ona kulluk yaparız” der. Bu münakaşalar olurken, dışarda da Et Meydanı’nda Şeyhülislâm, Sultan Selim’in hal’i ve Dördüncü Mustafa’nın cülusu hakkındaki fetvâyı okutmuştur. Et Meydanı’ndaki kalabalık gittikçe artar. “Sultan Selim’i istemeyiz, Sultan Mustafa’yı isteriz” diye bağışmalar gittikçe şiddetini artırmaktadır.

Nihayet Sultan Selim’e tebliği bildirmek vazifesi Ataullah Efendi’ye verilir. Yanında büyük bir kuvvet olduğu halde saraya gönderilir. Ataullah Efendi Sultan Selim’e vaziyeti anlatır ve 11 Mayıs Cuma günü saat 5.30 da Sultan Mustafa’nın cülusunu müteakip yeni padişaha biat edilir.

Sultan Selim, bu saltanat değişmesi karşısında şu dokunaklı sözlerle Dördüncü Mustafa’yı tebrik eder: “Osmanlı tahtında bulunmak benim için mukadder değilmiş. Mamafih ben tebaamın daima saadetini arzu ettim, bütün niyetlerimde saf ve temizdim. Fakat sevdiğim ve kendilerine eski şereflerini iade etmek istediğim millet bakınız, nihayet aleyhime döndü. Mademki beni istemiyorlar, mademki ben onların saadetini temin edemiyormuşum, o halde taht ve saltanatı terk ediyorum. Cülusunuzu samimiyetle tebrik

ederim. Çünkü eminim ki siz de bu devletin şan ve şerefine hizmet etmekten geri durmazsınız”. (Baydar, 1954: 11–12).

Her ne kadar önce kendisine, orduyu hümâyunu İstanbul’a çağırarak isyânı bastırması teklif edilmişti. Bu teklife verdiği cevap şu olmuştu:

“Olmaz, sonra Rus orduları Çatalca’ya gelir.” Böylece III. Selim, en büyük felâket anında dahî, devlet ve memleketi düşünerek hareket etti. Cesaret ve hâmiyet onda, alçaklık, hâinlik ve nâmertlik ulemâ ile asker ocaklarında kaldı. (Karal, 1999: 87–88).

Bundan sonra ihtilâlciler Et Meydanı’na döndüler ve bu sırada Tersane Emîni Hacı İbrahim Efendi’yi de yakalayarak öldürdüler.

Âsiler, Cumartesi günü Et Meydanı’nda meclis kurarak aralarında bir takım tayinler yaparlar. Kabakçı Mustafa Karadeniz ve Rumeli kalelerinin nâzırlığını istemiştir. Nitekim Kabakçı’ya, “Turnacıbaşı” rütbesi verilerek bu arzusu kabul edilmiştir. Ayrıca Kabakçı Mustafa’nın en yakın yardımcısı ve arkadaşı Arnavud Ali’ye Anadolu tarafındaki kalelerin ağalığı, diğer arkadaşı Bayburtlu Süleyman Ağa’ya Tersane Sancak kaptanlığı, Memiş Ağa’ya da, Haseki Tekaüdüğü pâyesi verilerek 120 akçe yevmiye bağlanmıştır. Bundan başka diğer zorba başlarından 17 çavuşa ve bir kısım nefere 50, 40, 30’ar akça verilmiş ve buna ilâveten de 350 kese ihsanda bulunulmuştur. (Baydar, 1954: 12). Musa Paşa ve Ataullah Efendi de öldürülen devlet adamlarının hazineye devredilmesi gereken mal, mülk ve yalılarını aralarında paylaştılar.

Kabakçı İsyânı’nda işbirliği yapanlar, gelecekte olabilecek her türlü tehlikelerden korunmak için, ulemâyâ bir “Şer’î hüccet (dînî belge)” hazırlatarak yeni padişah IV. Mustafa’ya imzalattılar. İki örnek olarak hazırlanmış olan hüccetin biri Bâb-ı Âlî’ye verildi. Diğerisi ise törenle Yeniçeri Ocağı’na teslim edildi. Böylece padişah ile ordu yapılanlar ile ilgili ileride olabilecek hiçbir hesaplaşmaya mahal bırakmamış, aralarında anlaşmışlardı. (Karal, 1999: 88–89).

III. Selim’in tahtan indirilmesi devlet adamlarından ulemâdan ve halktan bir çok kimseyi üzüntüye boğmuştu. Bunlardan biri de devletin merkezinden uzaklarda hayatını devam ettiren Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa idi.

Alemdar diye şöhret bulan Mustafa Ağa, Hotinli ya da Rusçuklu olup Hacı Hasan Ağa adında Rusçuk yeniçerilerinden birinin oğlu olup kendisi de aslında bir yeniçeridir. 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşında bölüğünün bayrağını taşıdığı için Alemdar Mustafa diye ün almıştır. Babası gibi Rusçuk'ta hayvan ticareti ve ziraatla uğraştığından zengin bir servete sahipti. (Uzunçarşılı, 1942: 40; Arapyan, 1941).

Alemdar, Rusçuk Âyanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın maiyetinde yetişti. İsmail Ağa'nın muhabbetini kazanınca, onun hazinedarı oldu. Sadakat, yiğitlik ve zekâsı tecrübe edilince bayraktar tayin edildi. Sonra da Tirsiniklizâde tarafından Herazgrad denen şehre âyan ve vali atandı. (Arapyan, 1941: 3).

Tirsiniklizâde İsmail'in ölümünden sonra Rusçuk âyanlığına seçildi. 1806'da Ruslara karşı kazandığı başarıları üzerine kendisine vezirlik verildi. Alemdar, okuma-yazma bilmemesine rağmen, açık fikirli ve öğrenmeye istekli idi. Düşmanlarla olan münasebetleri neticesinde Osmanlı Devleti'nde ıslâhâtın gerekli olduğuna kesin olarak inanmaktaydı. Bu itibarla III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd hareketini desteklemenkte ve iltifatlarından dolayı da ona karşı muhabbet beslemekte idi.

III. Selim, Kabakçı Ayaklanması ile tahtan indirilmişti. Fakat asıl isyân İstanbul'da değil, Rumeli'de Ruslar ile savaş hâlinde bulunan orduda meydana gelmişti. Yeniçeri ağası Pehlivan Ağa ordunun başkomutanı sadrazamı kendi isteği ile görevden almış, savaşı bırakarak orduyu ayaklandırmış ve başkente doğru harekete geçmişti. Ancak ordunun karşısına güçlü bir âyan olan Alemdar Mustafa Paşa çıktı. İsyân eden ordunun üstüne yürüyerek padişahın yapamadığı bir işi yapacak kadar güçlü olduğunu ortaya koydu ve büyük bir tehlikeyi önledi. Alemdar'ın asıl amacı sadrazam olmaktı. Fakat şu an için bu mümkün değildi. O da Rusçuk'a döndü.

III. Selim döneminin sona ermesinden sonra İstanbul'dan ve ordudan kaçarak Rusçuk'a gelen Nizâm-ı Cedîd taraftarları bir birlik oluşturdu. Amaç III. Selim'i tekrar başa geçirmek için darbe yapmaktı. Birliğin başına da Alemdar Mustafa Paşa'nın geçmesini istediler. Alemdar ise sadrazam olmayı düşündüğünden bu teklifi kabul etti. Çünkü III. Selim daha önce geleneğe aykırı olarak bir âyanı sadrazam seçmişti. Hatta bu işi kura ile yapmıştı. (Berkes, 1973: 131).

Alemdar Mustafa Paşa, böylece reisülküttablık, vezir kâhyalığı gibi hizmetlerde bulunmuş Galip, Refik, Ramiz, Behiç, Tahsin Efendileri himâyesine aldı. Tarihe Rusçuk yârânı diye geçen bu altı kişi, III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için ve Nizâm-ı Cedîd düzenini yeniden sağlamak için çalışmaya başladı. (Karal, 1999: 91).

Rusçuk yârânı, gayeleri doğrultusunda faaliyete başladılar. Bu dönemde Rusya ile yapılan mütarekenin süresi sona erdiğinen Tuna boyuna ve Sırbistan'a kuvvet göndermek gerkmekteydi. Ordunun genel durumunun iyi olmaması sebebiyle ordu erkânı sadrâzamı önce vehme düşürdü. Daha sonra da Alemdar Mustafa Paşa'nın askeriyle eyaletini dolaşmaya çıktığı belirtilerek, bu meselenin görüşülmesi için davet edilmesini istedi. Sadrâzam da bu teklifi kabul etti.

Böyle bir plânla Edirne'ye kadar gelmesi sağlanan Alemdar'ın, buradan da İstanbul'a götürülmesinin çaresi aranmaktaydı. Ordu bu sırada Edirne'de idi ve İstanbul'a gitmesi halinde Alemdar da kuvvetleri ile birlikte onlarla gidebilirdi. Ancak Edirne'de kalması dahi uygun bulunmayan, hududa gitmesi istenen ordunun; bunun aksine, İstanbul'a gelmesine izin verilmeyeceği kesindi.

Serdâriekremin tam bir itimadını kazanmış olan Rusçuk yârânı, görüşmeler esnasında Edirne'de ordu heyetini idare edebilecek zahirenin az olduğunu ve hattâ halihazırda muntazaman zahire tedarik edilemediğini ileri sürüyorlardı. Gerçekten bu darlık vardı. Serdâriekrem de buna ikna olup ordunun İstanbul'a gelmesi için padişahın müsaade alınmasını istedi ise de ordu erkânı, yâni Rusçuk yârânı bunu uygun bulmadı. Bu işin İstanbul'da malûm olan meclis-i meşverete konulacağını ve şeyhülislâm ile Kadıaskerlerin nüfuzlu ocak ağaları ile ittifak ederek ordunun gelmesine izin vermeyeceklerini söylemişlerdi. Hattâ sadrâzamlı özel olarak görüşen Mustafa Refik Efendi, ordunun dışarıda bulunması sebebiyle padişahın zorbacıların elinde kalmaktan pek müteessir ve şikâyetçi olduğunu gizli olarak duyduğunu, ordu İstanbul'a girecek olursa bundan dolayı padişahın pek memnun kalacağını kendi kefâlet ve mesuliyeti altında diller dökerek râzı etme çabasıyla ifade etmesi üzerine İstanbul'dan müsaade alınmasından vazgeçilerek ağırlık arkadan gelmek üzere süratle gidilmeye karar verildi.

İşte bu karar esnasında Rusçuk yararı tarafından tertip edilen plân mucibince Alemdar Paşa da: “Öyle ise ben de beraber gidip de efendimizin didârı hümâyunların göreyim ve hâkipâyî şahanelerine yüz süreyim” der demez, bu fikirden memnun olan yâran, Alemdar’ın ordu ile İstanbul’a gelmesindeki faydaları -tabîi sadrâzâmın lehine olarak- sayıp dökmek suretiyle Serdârîekremi tatmin etmişlerdi. (Uzunçarşılı, 1942: 112–113).

İzinsiz olarak hareket eden ordunun İstanbul’da duyulup olumsuz konuşmalara sebep olunmaması için yolların kontrol altında tutularak ve ordu geçinceye kadar hiç kimsenin İstanbul’a gitmemesi karar alınarak gerekli yerlere haberler yollandı.

Ordudan herkesin haberi dahi olmadan Serdârîekrem Çelebi Mustafa Paşa ile Alemdar, Çarhacı Ali ve Behram Paşalar sabah erkenden İstanbul’a doğru hareket ettiler. Ordu Edirne’den İstanbul’a dönerken Alemdar Mustafa Paşa da 16.000 sadık askeriyle sadrâzâma yoldaşlık etti. (Karal, 1999: 92).

2.9. Kabakçı Mustafa’nın Öldürülmesi

Ordunun hareketi ile birlikte Alemdar Mustafa Paşa, Sultan Selim’in hal’ine sebep olan Boğaz Nâzırı Kabakçı Mustafa’yı öldürmek için Pınarhisarı Âyanı Hacı Ali Ağa’yı bir miktar süvari ile Karadeniz boğazındaki Rumelifeneri Kalesi’ne gönderdi.

Kabakçı Mustafa’nın öldürülmesi kaynaklarda farklı farklı anlatılmaktadır. Bunlardan Ahmed Refik’in “Kabakçı Mustafa” adlı eseri olayı şöyle nakletmektedir:

Alemdar ve rüfekâsı, bu vazifeye Pınarhisar âyanından Hacı Âlî Ağa, Alemdar ordusundan birkaç gün evvel yeterli miktar süvari ile hareket etmiş, temmuzun sâkin bir gecesinde, otuz altı saat yürüyüşten sonra, Rumelifeneri’ne gelmişti. O gece İstanbul sükûn içinde idi. Edirne’de devletin gidişatını değiştirmek, türediler saltanatına nihayet vermek için yapılan tedbirlerden kimsenin haberi yoktu. Kabakçı maiyeti, saadetlerini temin etmekten mütevellid derunî bir hat ile uyuyorlardı. Hacı Âlî, sabaha doğru Kabakçı’nın evini muhasara ediyor, yanında dört kişi dehşetler içinde kapısını çalıyor: “Hakkında emir var!” diyerek süratle içeri dalıyordu (19 Cemazîyelâhir 1223, Çarşamba). Bu sırada Kabakçı’nın uşağını ve adamlarını bağlıyor, dışarıdaki süvârilere teslim ediyor, sonra Kabakçı’nın adamlarından yattığı odayı öğreniyor, süratle odaya

koşuyor. Kabakçı'yı gecelik kıyafetinde, kadınlar arasında buluyordu. Kabakçı Mustafa bu gürültüden uyanmış etrafında muhîb bir heyet görünce ne yapacağını şaşırılmış:

—Ne istiyorsunuz? Kimin emriyle evime, haremime giriyorsunuz?” diye bağıyordu. Fakat Hacı Âlî'nin askerleri bu sözleri duymuyorlar, Kabakçı'yı hançerle parçalıyorlar, başını keserek Alemdar'a gönderiyorlardı. Bu sırada Alemdar ordusu Çorlu'da bulunuyordu. (Ahmed Refik, 1331: 141–142).

Alemdar Mustafa Paşa, Çorlu'ya geldiği zaman Hacı Ali Ağa'nın gönderdiği Ketenci namında bir adamı, Alemdar Paşa'nın yanına gelmiş, bir at yemi torbasını silkmiş, yere düşen kesik başı göstererek: “İşte Kabakçı'nın paçası (yâni kellesi)” demiştir. (Baydar, 1954: 13).

Diğer taraftan olay olayı Ermenice kaleme alan Arapyan eserinde şöyle anlatmaktadır: “Cemaziyelevvelin yirmisinde, (Alemdar) ordusu ve maiyeti ile süratle yürüyerek aynı ayın yirmi beşinde Antryanos (Edirnekapı) kapısının karşısındaki Davutpaşa mevkiine geldi.

Davutpaşa'ya gelince Pınarhisar kalesinin beyi olan Uzun Hacı Ali ismindeki cesur ve kahraman zatı, seksen süvari ile şehrin yukarı boğazının nâzırı, Sultan Selim'i tahtından indiren asîlerin başı olan ve boğazdaki kalelerde üç binden fazla vahşî, hunhar askerleriyle hükümran bulunan ve ağzından çıkan sözler padişahın fermanından daha çok kuvvetli ve tesirli telâkki edilen Kabakçı'yı öldürmeye memur etti.

Cemaziyelevvelin yirmi üçünde Hacı Ali, seksen adamı ile birdenbire Kabakçı'nın Rumelifenerinde'ki yerine gelerek geceleyin içeri girdi ve Kabakçı ile yaverini öldürdü. Nâzırın askerleri kendisine sardılar. Bu ufak kuvvet de, dikkat ve ihtiyatla çoktan beri metruk ve harap bir hâlde kalmış, boş bir kaleye geçti.

Büyük miktarda düşman, müthiş bir şiddet ve hiddetle, kalenin etrafını sararak içeri girmeye çalışıyorlar, etrafa saldırıyorlardı. Bunların kumandanını ve yaverini öldürmüş olan seksen kişilik ufacık kuvvet ise, bu kadar kesif kale muhafızı askerlere kahramanca ve şiddetle karşı koyuyorlardı. Muhafız askerler, yaralı canavarlar gibi saldırıyorlar ve intikam diye homurdanıyorlardı. Hacı Ali'nin müfrezesi, altı gün burada sarılmış ve

kapanmış bir halde kaldı. Muhafızlar top ve tüfek ile fasıla vermeden harp ediyorlardı. Miktarları da karadan, denizden, İstanbul'dan, Galata'dan, Hrisopolis'ten (Üsküdar'dan), her taraftan koşup gelen arkadaşları ile pek ziyâde çoğalıyordu. Bu ufak kuvveti bir yudumda içmek, ezmek istiyorlardı.

Bugünlerde Büyük Paşa (Alemdar), her ne kadar şehir civarına gelmiş idi ise de askerleri yorgun bulunuyordu. Hacı Ali'nin kuvveti gecenin münasip bir zamanında birbirlerine cesaret vererek dışarı çıktılar, düşmanlarının üstüne aslan gibi atıldılar. Karşılarına çıkanlardan beşyüz kadarını kılıçtan geçirdiler. Hepsi de sağ ve salim, hiçbir şet kaybetmemiş bir hâlde Davutpaşa'ya geldiler ve paşanın iltifatına mazhar oldular.” (Arapyan, 1941: 8–9).

Oğulukyan'ın eserinde ise Kabakçı'nın öldürülmesi şu şekildedir: “Salıyı çarşambaya bağlayan 1 Temmuz'da, Mustafa Paşa'nın üç yüz süvarisi, âni olarak Rumeli'den Fener'e geldiler. Süvarilerin bir kısmı dağda durdu, bir kısmı da, başlarında Vize Âyanı Hacı Ali Ağa olduğu halde köye girdi. Onlar geceleyin kahvehaneleri ve diğer yerleri dolaşarak adam aramışlardır. Nihayet, Kabakçı'nın evinde olduğunu anlayınca evi sarmışlar. Sabahın erken saatinde, bir adam evden çıkmak için kapıyı açınca, dışarıda bekleyenler derhal içeri dalmışlar, “davarınamayın” diyerek bir uşak ile diğer adamları tutarak silâhlarını ellerinden almış ve:

“Padişahın emri vardır, kendisini isteriz” diyerek dayılarını sormuşlardır. Evin içinde bir gürültü kopmuş, dayının adamları korku ve şaşkınlık içinde iken, haremde uyumakta olan Kabakçı, gürültüden uyanmış ve arandığını anlayınca pencereden atlayarak kimseye görünmeden hamamcıya ait olan yandaki eve girmiştir. Paşanın adamları da, selâmlık dairesindeki adamların işini gördükten sonra harem dairesini de araştırmış, Kabakçı'nın karısını ölümle tehdit ederek dayıyı sormuşlar, kadın da korkusundan, onun kaçtığı evi göstermiştir. Paşanın askerleri, gösterilen eve koşarak kapıyı çalınca, Kabakçı, gelenleri kendi adamları zannederek, pencereden:

“O gelenler gittiler mi?” diye sormuş ve aşağıdakilerin “gittiler, sen aşağı gel, sana söyleyeceklerimiz vardır” sözleri üzerine gecelik entarisi ile aşağı inince derhal yakalayıp küfürler savurarak götürmüşlerdir. Başına geleceğini anlayan Kabakçı:

“Aman yoldaşlarım, bırakın bir abdest alayım” diye yalvarmış, fakat buna kulak asmayan adamlar onu kendi evine götürerek harem dairesinin içinde başını kesmiş ve iki üç kişi kellesini alıp gitmişlerdir. Kabakçının kellesinin orduya götürüldüğü rivâyet edildi. Bundan sonra, Kabakçı'nın bütün varı yoğu yağma edildi ve bir kölesi de tutulup götürüldü. (Oğulukyan, 1972: 24).

Yamaklar, reislerinin idâmından haberdar olmuşlar mütehayyirâne birbirine soruyorlar, ileri gelenleri İstanbul'a koşuyorlar, Bâb-ı Âlî'ye haber veriyorlardı.

Kabakçı Mustafa'nın idâmı İstanbul halkını hayrete düşürmüştü. Erkân-ı devletten bazıları bu hareketin şekâvet olduğunu söylüyorlar, yağmaları ve cinayetleriyle vatanın sînesinde açtıkları yaraları unutuyorlardı. Hususiyle Alemdar ordusunun hareketi, Kabakçı ve taraftarlarını pek ziyâde endişeye düşürüyordu. Bunlar yegâne hâmîlerinin Kabakçı Mustafa'nın katlinden müteessir, düçar olacakları felâketi tasvîr ediyorlar, serdar-ı ekreme tezkire yazarak: “Bu nasıl olmaz iştir? Sizin bundan haberiniz var mı?” diye soruyorlardı. (Ahmed Refik, 1331: 143).

Kabakçı Mustafa'nın idâmı şüphesiz Rusçuk yâranının teşebbüsü ile yapılmıştı. Dolayısıyla Alemdar Mustafa Paşa'nın gücü ve önemi ortaya çıkmıştı. Böylece bir ıslâhât karşıtı da ortadan kaldırılmıştı.

Uzunçarşılı'ya göre; 227 numaralı mühimme defterinde (Cemaziyelâhir, 1223), boğaz muhafızlığına tayin edilen dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Hacı Ali isminde birinden bahsediliyor ki Ahmet Cevdet Paşa tarihinin Pınar âyanı dediği bu olmalıdır. Bu Ali Ağa, Kabakçı'nın idamından sonra oraya tayin edilmiştir. (Uzunçarşılı, 1942: 117).

Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesinin ordu emri ile olup olmadığı sadrâzamdan sorulmuştu. O da bunun ordu emri yapıldığını; fakat yamakların bir ihtilâl çıkarmalarının önüne geçmek için ordunun İstanbul'a gelişine kadar bunun gizli tutulmasını bildirmişti. (Uzunçarşılı, 1942: 114).

Boğaz Nâzırı olan turnacıbaşı rütbesindeki Kabakçı Mustafa'nın idâmı İstanbul'da hayretle karşılanmış ve pek çok dedikoduyu da beraberinde getirmişti. Bir taraftan Padişah namına ordudan Kabakçı'nın idâmına emir veren serdârîekrem, dönme emri

verilinceye kadar muhafızlık etmesini Pınarhisar âyanına yazarken, diğerk taraftan bu işlerden habersiz sadâret kaymakamı da oraya tayin olunacak nâzır hakkında padişaha bir telhis yazarak durumu bildirmişti. (Uzunçarşılı, 1942: 117).

Netice olarak; Kabakçı Mustafa'nın öldürülmesi ile III. Selim'i hal' edenler kısmen de olsa cezalandırılmış, Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı oluşabilecek bir mukavemet hareketi önlenmiş, Rusçuk yârânı da hedefe daha çok yaklaşmıştır.

2.10. Alemdar Mustafa Paşa'nın Rusçuk'tan İstanbul'a Gelmesi

İzin alınmadan başkente hareket edilmesi, başkentte telaşa neden olmuş ve o sırada ordudan gönderilen bir kuvvetle Boğaz nâzırını tayin edilmiş olan Kabakçı Mustafa'nın başı kesilmişti. Bu olaylar padişah ve devlet adamlarından halk tabakasına kadar herkesin heyecanına sebebiyet vermişti.

Diğerk yandan; ordunun hareketi esnasında, İstanbul'dan Edirne'ye gönderilerek Alemdar'ın Edirne'ye geliş sebebini soran tebdil hasekisi Bağdatlı Ali Ağa da onlarla idi. Rusçuk yârânının gayretiyle, önceden İstanbul'a giderek ordunun gelmesine mâni olacak bir emir verdirir diye, Ali Ağa'nın ordunun hareketinden evvel İstanbul'a gitmesine imkân verilmemişti. Ancak ordunun hareketinden sonra, kendisinin ordudan bir gün evvel İstanbul'a girebileceği zamana kadar tutulmuştu. Sonra da kendisine bir belge ile Fettah ve Nezir Ağa'ya götürmesi için iki de mektup verilmişti.

Bu iki mektupta da Sadrâzam, askeri birliklerin Sofya ve Tuna taraflarına gönderilmeleri üzerine, orduda yalnız üst düzey görevliler kaldığından genel ağırlık azalmış ise de zahirenin azlığı sebebiyle askerin yiyecek ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluk çekildiği ve hattâ bir hafta kadardır ihtiyaçlar karşılanamadığından dolayı söylentiler çıktığını ve bu hâl üzere orduda hoş olmayacak olayların çıkma ihtimali olduğu belirtilmiştir. Ayrıca nezâket ziyareti için Tuna Seraskeri Alemdar Mustafa Paşa'nın da padişaha gelmek niyetiyle ordu ile birlikte olduğu belirtilmiştir.

Sonuçta izinsiz olarak İstanbul'a doğru yola koyulan ordunun durumu, İstanbul'da ciddî heyecan meydana getirmiştir. Bu sebepler dairesinde, padişah akşamla yatsı arası Şeyhülislâm ile sadâret kaymakamını saraya davet ederek meseleyi münazara etti.

Bu görüşme sırasında Kaymakam ile Şeyhülislam, ordunun gelişinin padişahın müsaadesiyle olup olmadığı sorduğunda, Sultan IV. Mustafa hatt-ı hümayun yazmadığını yeminle belirtmiştir. Ertesi gün de meşveret olmasını “irade” ile bildirmiştir.

İrade mucibince akdedilen şûrada her kafadan çıkan sözlerle vakit geçirilmiş, kimi hattı hümayun ile geri dönmelerinin tebliğini ve kimi bu gelişin kanuna mugâyir olduğunu ve bazıları da İstanbul kapılarını kapayıp şehre sokulmamalarını söylemişler ve nihayet Hacı Mustafa Paşa'nın “ordu bugün Silivri'ye geldi; yarınki salı günü İstanbul'a girecekler” demesi üzerine, atıp tutanlar şaşırıp kalmışlardır. Bu mütalâayı müteakip ortada yapılacak başka bir iş olmadığından “kaide üzerine Sancağı Şerif daveti için adam gönderilmek lâzım gelir”, şekliyle celseye nihayet verilerek müzaâkere neticesi bir telhisle padişaha arz edilmiştir.

Bu karar üzerine padişah için emrivakii kabulden başka bir çare olmadığından, Nezir Ağa ile sadrâzam ve serdârîekreme hitâben beyaz üzerine gönderilen hatt-ı hümayunda ordunun İstanbul'a gelmesine müsaade edildiği beyân olunmuştur. (Uzunçarşılı, 1942: 114-115).

Ordunun birden bire müsaade edilmeden hareketi hayretle karşılanmıştır. Bu ani hareketin açıklaması konusunda da tereddüt içinde kalınmıştır. Sultan IV. Mustafa'nın Sırkâtibi Arif Muhit Bey de padişah adına tuttuğu ruznâmede bu durumu ifâde etmiştir. (Uzunçarşılı, 1942: 115).

Anlaşılacağı üzere; sadrâzam ve serdârîekrem üzerinde etkinliği olan Rusçuk yârani, bir kuşku ve mâniye mahal vermeden emellerine sadrâzamı âlet etmişler ve Alemdar Mustafa Paşa'yı İstanbul'a kadar getirmişlerdi. Padişah ve güvendiği kişiler de Mustafa Refik ve Behiç Efendilerin sözlerine itibâr ettiklerinden Alemdar'ın İstanbul'a gelmesinden şüphe duymamışlar, hatta hoşnut bile kalmışlardır.

19 Temmuz 1808 Salı günü (25 Cemaziyelevvel 1223) ordunun İstanbul'a girmesi kararlaştırılmış olduğundan Kaymakam Eğinli Hacı Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Ataullah Efendi, Kadiaskerler ve devlet ricali orduyu karşılamak için Davutpaşa

civarındaki İncirli çiftliğine giderek serdârnekrem ile görüşmüşler, sonra da Alemdar Mustafa Paşa'nın çadırına gelmişlerdi.

Merasim ve teşrifâta vâkîf olmayan Alemdar, maiyetindeki Köse Ahmed Efendi'nin yönlendirmesi ile kendisini ziyarete gelenleri karşılayarak çadırına almıştı. Bu sırada Şeyhülislâm Ataullah Efendi, Alemdar'a saygıyla hareket ederek baş tarafa geçmeyerek alçak gönüllülükle bir kenarda oturmak istemişti. Şeyhülislâmın bu hareketini gören Alemdar Mustafa Paşa:

“Efendi hazretleri lütfedin buyurun, sizler hem başı büyük, hem işi büyük zümresinden olduğunuzu mebni sizlere hürmet ve itibar etmek büyük ve küçüğün vazifesidir”, sözleriyle şeyhülislâmı baş köşeye oturtmuştu.

Şeyhülislâm, iyi niyetle söylenen bu sözün samimî olarak söylendiğini fark etmediğinden, bundan rahatsız olarak hakkında olumsuz düşünüldüğünü zannetmiş ve müteessir olmuştu. (Âsım, 1327: 197; Uzunçarşılı, 1942: 118).

Padişah âdet olduğundan orduyu ve Sancağ-ı Şerifi İncirli ile Davutpaşa arasında Kırkkavak denilen yerde karşıladı. Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa ayak öpüp sancağı padişaha teslim etti. Kendisine alışılageldiği üzere sorguç verildi. Sadrîâzâmın delaletiyle Alemdar Mustafa Paşa da ayak öptü. Merasimin nihayete ermesi ile padişah saraya döndü. Sadrîâzam da alay ile İstanbul'a girerek saraya gitti ve sancağı padişaha teslim etti. Daha sonra da Bâb-ı Âlî'ye geldi.

2.11. Bâb-ı Âlî Baskını ve III. Selim'in Katledilmesi

Alemdar Mustafa Paşa, perşembe günü bin (bazı kaynaklara göre beş bin) kadar asker maiyetiyle Bâb-ı Âlî'ye gelerek sadrâzam ile görüştü. Alemdar'ın Bâb-ı Âlî'deki bu ilk görüşmesi neticesinde Şeyhülislâm Topal Ataullah Efendi azledildi. Yerine Arapzâde Arif Efendi getirildi. Müezzinbaşının davetiyle huzura kabul edilen Arif Efendi'ye meşihat kürkü giydirilerek vazifesi tebliğ edildi. Bu arada yeniçerağası tebdilden geldiği gün evine gittiğinde âniden ağırlaştı ve o gece vefat etti.

Alemdar, Mustafa Paşa sonraki günlerde de icraatına devam etti. Sultan Selim'in hâl'inde etkisi olan ulemâyı farklı yerlere gönderdi. Anadolu Kadıaskeri Hafid Efendi, kurtulmak isteyerek Alemdar'ın mâiyetindeki Köse Ahmed Efendi'ye önmeli miktar rüşvet ile bir de güzel cariye takdimiyle görevden alınmasını engellemişti. Ancak Sultan Selim'in hâl'inde bulunanların istisnasız sürgünlerinde ısrar eden Ramiz Efendi'nin etkisiyle o da kurtulamamış ve Kastamonu'ya gönderilmiştir. (Âsım, 1327: 198; Uzunçarşılı, 1942: 120).

Alemdar Mustafa Paşa'nın kuvvetlerinin İstanbul sokaklarında gezmesi ve Alemdar'ın sert tutumu herkesi korkutmuştu. Gelişmelere yeniçeriler de Kabakçı Mustafa'nın idamından rahatsız olanlar da ses çıkaramadı.

Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa gelinen son durumdan menundu. Ancak rahatsız olduğu bir nokta da vardı. Çünkü Alemdar Mustafa Paşa'nın nüfuzu gün geçtikçe artmaya başlamıştı. Fakat sadrâzam bu hâlini belli etmemeye çalışmakta, aynı zamanda Alemdar ile işbirliği yapmakta idi.

Alemdar Musatafa Paşa ile Sadrıâzam arasında alınan gizli bir karar gereği, İstanbul'da padişah ile sadrâzam aleyhinde hareket eden ve devletin işlerine gereksiz yere karışanlar ortadan kaldırılıcaklardı. Daha sonra Alemdar Mustafa Paşa Tuna boyundaki vazifesine dönecekti. Ancak Alemdar'ın gâyesi Sultan III. Selim'i tekrar tahta geçirmekti.

Bu arada Bâb-ı Âlî'ye gönderilen bir hatt-ı hümayunla sadrâzama yönelik padişahın teveccühünden bahs edilmekte ve de Alemdar'ın görevine dönmesi îma edilmekte idi. Bu hâdise ile Alemdar ile sadrâzamanın araları gerginleşti. Diğer yandan, Kaptânıderya Seydi Ali Paşanın da görevden alınması isteğine Sultan IV. Mustafa ve validesinin râzı olmaması üzerine ilişkileri tamamen bozuldu.

Alemdar Mustafa Paşa'ya söz anlatamayan sadrâzam: "Mukavelemiz üzere mütegalibenin def'ine tarafımızdan ne rütbelerde ihtimam olunduğu derkârdır; fakat muktezâ-yı hâle nazaran bazı hususun tehirine lüzum vardır. Kendileri selâmetle avdet buyursunlar, ben burada istediklerinden âlâ nasıl işe nizâm veririm görsünler; bundan böyle artık bu taraflarda ikametlerini mucip bir hâl kalmadı" diyerek Alemdar'a bir aracı ile haber gönderdi. Kovulur tarzındaki bu yaklaşımdan rahatsız olan Alemdar

Mustafa Paşa: “Yok, af ederler, bizim kavlü kararımız devleti mütegalibe elinden kurtarmak ile meşruttur ve avdetimiz bunun tamamıyla icrâsına menuttur” diye, sert bir karşılık verir. Sadrâzam ise Alemdar’dan hiç beklemediği bu tavır karşısında ciddî telaşlanmıştı. (Uzunçarşılı, 1942: 121).

Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa, Bâb-ı Âlî’de Alemdar’ın asıl gayesinin Sultan Selim’e saltanatı devretmek olduğunu öğrendi. Bu haber üzerine Tebdil Hasekisi Bağdatlı Hacı Ali Ağa ile Hazine Vekili Nezir Ağa’yı çağırarak işin meslenin tehlikesini belirterek ve sonra pişmanlık duyulacağını söyleyerek:

“İş işten geçiyor, şevketmeâb efendimiz bana ruhsat ihsan buyursun; şimdi derun-u İstanbul’da bulunan Refik Efendi ile refiklerini îdam edeyim; hariçte yalnız Alemdar ile Ramiz kalur; İstanbul kapularını kaparız ve ocaklu ile bilittifak anların dahi çaresine bakarız ve illâ sonra nedâmeti çekilür” demiş ise de Alemdar Mustafa Paşa’nın Sultan Selim’i öldürmek için geldiğine inandırılmış olan Nezir Ağa ile diğerleri, Alemdar’ın padişaha karşı bağlılığından bahsederek sadrâzamin evhâma kapılmış olduğunu ve rahatsız olmamalarını tavsiye ederek Bâb-ı Âlî’den ayrılmışlardır. (Âsım, 1327: 201; Uzunçarşılı, 1942: 122).

Devlet erkânını iknâ edemeyen Sadrâzam Çelebi Mustafa Paşa, durumu Sultan IV. Mustafa’ya bildirdi. Padişahın İstanbul’da bulunan yeniçerilerin yardımıyla Alemdar Mustafa Paşa taraftarlarının ortadan kaldırılması için izin istedi.

Sadrâzamin bu teşebbüsünü haber alan Alemdar Mustafa Paşa, Bilecik’te bulunan Kalyoncu Mustafa Ağa’yı İstanbul’a çağırdı. Daha önce de devlet tarafından fermânla birkaç gelmesi istenen; fakat gelmeyen Mustafa Ağa Alemdar’ın yazdığı tahrirât neticesinde beş bin süvâri askerle başkente geldi. (Derin, 1972: 242).

Daha sonra Alemdar Mustafa Paşa, Çırpıcı’daki karargâhından ayrılarak yanında onbeş bin kadar askerle 28 Temmuz 1808 (4 Cemaziyelâhir 1223) Perşembe günü aceleyle Bâb-ı Âlî’ye giderek sadrâzamdandan mührü teslim aldı. (Eren, 1964: 67).

Sadrâzamdandan mühür alındıktan sonra Ramiz Efendinin tavsiyesiyle Şeyhülislâm Arapzâde Arif Efendi ile Kadıaskerler Bâb-ı Âlî’ye davet edildi. Bu şahısların gelmesi

ile Alemdar Mustafa Paşa: “Din-ü devlete ait görülecek işler olduğundan saraya gitmek lâzımdır” diyerek, yerinden kalktı.

Heyet ve asker Soğukçeşme kapısından (şimdiki Gülhâne Parkı kapısı) saray avlusuna girerek orta kapıdan içeri girmişlerdi. Bâb-ı Âlî olayından haberdar olan saray erkânı bu duruma bir anlam veremeyerek telâş ve heyecan içinde idiler.

Kubbe altına kadar gelen Alemdar Mustafa Paşa, Hâlet Ağa isminde biriyle kızlarağasını yanına davet etti. Sonra Küçük Mercan Ağa denilen dârüssaâde ağası geldi. Alemdar ona gayet ciddî bir tavırla:

“Abe ağa, devletliler, Rumeli ağaları, Anadolu hanedanları Sultan Selim efendimizin tekrar cülûsunu matlûb ediyorlar. Buraya onun için geldik; tiz var Sultan Selim efendimizi çıkar” dedikten sonra şeyhülislâma dönerek: “Haydi efendi, sen de var Sultan Mustafa’ya anlat” diye ikisini birden içeri gönderdi. (Uzunçarşılı, 1942: 124).

Durumu padişaha arzeden şeyhülislâm, hakaret sözleriyle kovulmuş ve padişahın adamlarından kaçarak zor kurtulmuştur. Heyecan içinde Alemdar Mustafa Paşa’nın yanına gelen Şeyhülislâm Arif Efendi, maruz kaldığı muameleyi anlatmış ve Alemdar tarafından azarlanmıştır.

Alemdar Mustafa Paşa tarafından saltanattan çekilmesi istenen Sultan Mustafa, saray kapılarını kapattırdıktan sonra derhal etrafına kendine yakın devlet adamlarını toplayarak ne yapılması gerektiğini acele ile görüşmüştür.

Padişahın taraftarları en son çare olarak Sultan Selim ve Şehzâde Mahmud’un öldürülmeleri ile meselenin çözülebileceğini, bu sayede saltanatta yalnız kalacağını söyleyerek padişahı iknâ ettiler.

Sultan IV. Mustafa, amcazâdesi ve kardeşinin öldürülmesine müsaade etti. Gürcü kölelerinden Başçuhadar Abdülfettah, Sırp kölelerinden Hazine Kethüdâsı Ebe Selim, Dârüssaâde Ağası Nezir Ağa ve birkaç bostancı cellâtları ile beraber Sultan Selim’in hapis bulunduğu harem dairesine gittiler. (Eren, 1964: 68).

Bu esnada harem dairesinde ibadet yapan Sultan Selim'e saldırdılar. Silâhsız olmasına rağmen kendisini cesaretle savundu. Saldırganların çoğunu yere serdi. Fakat bu yalnız müdafaaya fazla dayanamadı ve hançer darbeleriyle ruhunu teslim etti.

Sultan Selim'in cansız vücûdu Alemdar Mustafa Paşa'nın kırmakta olduğu kapının önüne götürüldü. Alemdar'ı ilk karşılayan hançerlerin altında delik deşik olmuş işte bu ruhsuz vücûd oldu. (Karal, 1999: 92).

Arapyan ise Sultan Selim'in vefâtını şöyle anlatmaktadır: Sultan IV. Mustafa, kavganın Sultan Selim üzerine olduğunu anlayınca Nezir isimindeki kızlarağasını tehdit ederek derhal hayatına son vermesini emretti. O da hemen vahşî canavar gibi birkaç herifi beraberine alarak Sultan Selim'in hapsedilmiş olduğu yere girdi. Yanına yaklaşınca evvelâ hile ve yalanla maksatlarını elde etmek istediler ve kendisine, "padişahımız bütün askerler toplanub geldiler sizin padişahlığınızı istiyorlar, Sultan Mustafa da kendi rızası ile tahttan ferâgat etti. Biz bendelerinizi size padişahlığınızı tebliğ için gönderdiler, geliniz bu büyük fesat ateşi sönsün" dediler.

Çok zeki ve büyük bir akıl ve ferâsete sahip olan Sultan Selim, bunların hilelerini anladı ve sözlerine hiç ehemmiyet vermeyerek kendisini öldürmek için gelmiş olan bu adamlara karşı nefisini müdafaa çarelerine başvurdu. Hâinler de onun bu tavrını sezerek hemen üstüne atıldılar. Bu, yorgun ve ruhen muztarip içinde bulunan hükümdar maruz kaldığı felâketin acıları altında bağıyor, çağırıyordu. Uzun bir süre kendisine saldıranlara karşı savunma yaptı. Daha sonra bu adamların içinde en katı yürekli olan kızlarağasının uşaklarından biri, padişah boğuşurken başından boğazına doğru inmiş olan bir bezi eline geçirdi. Bununla onu boğmağa başladı. Nihayet çaresiz, bitkin bir hâlde ıztıraplar içinde ve 45 yaşında hayatı terk etti. (Arapyan, 1941: 10).

Son olarak dönemin vak'anüvisti Asım Efendi, Kabakçı İsyânıyla III. Selim'in maruz kaldığı haksızlığın dehşetini vurgulamak için onun şehit edilmesini Hz. Ali'nin şehit edilmesine benzetir. Saltanatı sürecinde görülen isyân ve karışıklıkları da Hz. Ali'nin hilâfet yıllarındaki anarşi ortamına benzetir. Bunun yanında III. Selim döneminde görülen âsileri de "celâlî" ve haricî terimleriyle niteler. (Âsım, 1327: 347–348).

2.12. IV. Mustafa'nın Sonu ve II. Mahmud'un Padişah Olması

Alemdar Mustafa Paşa, Sultan III. Selim'i padişah yapmak için kapatılan Akağalar kapısını balta ile kırmaya çalışmakta idi. Bu arada kapı içerden açılarak mabeyncilerden bir Arap çıkarak: "Sultan Selim size ömür, sizler bâkî" der. Alemdar Paşa ise bu söze güvenmeyerek: "Getürün ölüsünü göreyim" diye karşılık verir. Sultan Selim'in nâşını meydana getirdiklerinde Alemdar : "Vay efendim ben sebep oldum, şimdi sana kıyanlara ben dahi komam", diyerek Paşa kapısından saraya kadar ilerler. Bu gelişmeler üzerine ulemâyı ve şeyhülislâmı toplayan Alemdar Paşa şu şekilde sorar: "Efendiler böyle suçsuz, bîgünâh mahbusu öldürenin hilâfeti sahîh midir?" Şeyhülislâm ise "değildir" diye cevap verir. (Derin, 1972: 246). Bunun üzerine Alemdar Mustafa Paşa başına bir şey gelmesinden endişe ederek Şehzâde Mahmud'u aramaya başlar.

Diğer yandan meselelerin endişe verici boyuta gelmesinden sonra Başlala Tayyar Efendi; Şehzâde Mahmud'un lalası Mehmed Bey'i, Hafız Ahmet Bey'i ve Anber Ağa'yı yanına alarak şehzâdeyi harem dâiresinin bacasından kaçırmaya çalışır. Sultan Selim'in katillerinin oraya doğru geldiklerini görünce iki kişi onlara karşı savunma yapar. Hatta Şehzâde Mahmud'un câriyesi de gelenleri oyalamaya çalışarak zaman kazandırır. Diğerleri ise şehzâdeyi dama çıkarmaya gayret eder. Bu olaylar sırasında Şehzâde Mahmud, hançer darbesiyle kolundan ve telaş içinde hareket ederken kaşından yaralanır. Alemdar Mustafa Paşa kapıyı kırmak üzere iken Şehzâde Mahmud'un kurtarılması sağlanır. (Oktar, 1945: 34–35).

Şehzâde Mahmud çok korktuğundan lalası tarafından götürülür. Alemdar Paşa Sultan Mahmud efendimizi görüp biat eyleyerek şöyle söyler: "Efendim ben senin kulunum; senin yoluna can, baş fedadır" dedikten sonra, "gel lala burada bîat olmaz bizim kaidemiz vardır", diyerek Hırka-ı Şerif odasına giderler. Burada önce Alemdar Mustafa Paşa, sonra Şeyhülislâm Arapzâde Arif Efendi, ulemâ ve devlet ricâli bîat ederler. Sultan Mahmud mühr-ü hümayun için Alemdar Paşa'ya teklif sunar. Önce istemez gibi görünse de daha sonra mühr-ü hümayunu teslim alarak sadrâzamlığı kabul eder. (Derin, 1972: 246).

Arapyan Sultan IV. Mustafa'nın hal'ini farklı anlatmaktadır: Alemdar Mustafa Paşa Sultan III. Selim'i tekrar tahta geçirmek için kapıyı kırmakla içeridekileri tehdit ediyordu. Şeyhülislâm'ı Sultan Mustafa'ya göndererek; kendi rızâsıyla saltanattan ferâgat etmesini, tahtı Sultan Selim'e bırakmasını ve padişahın vefâtına kadar sağ sâlim hayatta kaldıktan sonra, usûle uygun olarak sırası ile tekrar tahta geçmesini istedi. Sultan Mustafa, Sultan Selim'in cesedini göstererek: "İşte paşanızın eliyle tekrar tahta geçirmek istediğiniz padişahınız' dedi. Bunun üzerine durum derhal Alemdar'a iletildi. Olaylardan haberdar olan Alemdar çok sinirlenerek bağırmağa başladı ve kapının kırılmasını emretti. Durumu gören saray erkânı, zorla içeri girilerek kılıçtan geçirileceklerini düşündüklerinden kendileri kapıyı açtı.

Alemdar Mustafa Paşa ve adamlarının içeriye girmesiyle Sultan Mustafa harem dairesine kaçmıştı. Alemdar arz odası önüne gelince, padişahın bir idam mahkûmu gibi sefilâne bir tarafa atılmış cesedini gördü. Alemdar bu duruma üzülenek ağıtvârî bir şeyler söyledi. Daha sonra Alemdar, devlet ricâli ve askerler harem dairesine girdiler. Sultan Mustafa, korku içinde bir tarafa sinmiş hâlde burada bulunuyordu; Alemdar Mustafa Paşa'yı görünce hemen tahta geçerek oturdu. Alemdar usule uygun ve hürmetkâr bir ifadeyle kendisine rıza ile saltanattan ferâgat etmesini söyledi. Bu teklife ehemmiyet vermediğini görünce kendisini zorla indireceğini belirtti. Sultan Mustafa'nın muhâlefete devam etmesi üzerine Alemdar, tahtından zorla sürükleyerek indirmeleri için yanındakilere emir verdi. Askerler IV. Mustafa'yı yakalayarak bir odaya götürdüler ve başına nöbetçi koydular. Askerler Sultan Mahmud'u aramaya başladılar. Kendisini bulur bulmaz Alemdar'ın yanına götürmek istediler. Fakat korkulu bir hâlde bulunan Sultan Mahmud hiçbir şeye inanmıyor, kendisini bırakmaları için yalvarıyordu. Durumun Alemdar'a bildirilmesi üzerine bizzat Sultan Mahmud'un yanına gelerek yeminlerle bağlılığını ifade ederek padişahı iknâ etti. Daha sonra kendisini buradan çıkararak tahtın bulunduğu yere götürdü. Şeyhülislâm, Kadıaskerler, yeniçeriler ve diğer devlet ricali gelerek Sultan Mahmud'a biat etti. Alemdar Mustafa Paşa mühr-ü hümâyunu padişaha teslim ettikten sonra af dileyerek kendisini Rusçuk'a göndermesini rica etti. Fakat padişah, bunu kabul etmeyerek mührü Alemdar'a verdi ve onu sadrazâm yaptı." (Arapyan, 1941: 10–13).

IV. Mustafa'nın hal' edildikten sonra saltanat için bazı teşebbüsleri olmuşsa da, bunlar etkisiz olmuştur. Bu durumu ortaya koyan bir arşiv belgesinde şu ifadeler geçmektedir: "Seni çıktığım gibi Kapudan Paşa ederim. Mustafa Paşa Âsitane'den gittiği gibi beher hâl on binden ziyâde asker başına cem' idüb, heman Saray-ı Hümâyûna gelüb, sözünde ısrar idüb, beni çıkarasun. Göreyim seni." (T.S.M.A.: 7031 numara).

Görüldüğü üzere IV. Mustafa'nın hâlâ tahta gözü vardı ve bunun için başkalarında aman beklemekte idi. Bu bekleyişin Sultan II. Mahmud tarafından öldürülmek zorunda kalıncaya kadar sürdüğünü söylemek mümkündür.

Alemdar Mustafa Paşa sadrâzam olduktan sonra Sultan Selim'in sonunu hazırlayanları, IV. Mustafa'nın taraftarlarını ve yamakların şeflerini cezalandırıldı. Birkaç günde üç yüz kişi îdam edildi. Bostancıbaşı ile Köse Musa'nın başları önemleri ve ibret olması sebebiyle saray kapısı önünde teşhir edildi. Ulemâ ise çeşitli yerlerde yakalanarak sürgüne gönderildi.

Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa çalışacağı ekibini de oluşturdu. Sâlihzâde Ahmet Esat Efendi'nin şeyhülislâm olmasını sağladı. Rusçuk yâranına da çeşitli görevler verdi. Bu cümleden olarak Ramiz Efendi vezâretle birlikte kaptan-ı derya, Tahsin Efendi defterdar, Mustafa Refik Efendi sadâret kethüdâsı ve Mehmet Seyyid Galip Efendi reisülküttap yapılarak yenilik taraftarları iktidarı ele aldı. (Karal, 1999: 93).

Önemli vazifelere gelen Rusçuk yârânı işini iyi yapmamakta zevk ve sefâ içinde idi. Bu yüzden halkın ve yeniçerilerin de tepkisini almakta idiler. Öyle ki Kabakçı Mustafa İsyânı'nı unutmuş görünmekteydiler. Yârandan Reisülküttap Galip Efendi ise kendine dikkat etmekte ve diğerlerinden farklı davranmakta idi. (Oktar, 1945: 36).

Nitekim 1808 yılı kadir gecesi (27 Ramazan) durumu fırsat bilen yeniçeriler Bâb-ı Âlî'ye saldırarak isyân ettiler. Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa cephâne mahzenine sığındı. Ertesi gün burayı ateşe vererek üç yüz kadar yeniçeriyi öldürdü; fakat kendisi de öldü. Alemdar'ın ölümüyle ilgili kaynaklarda değişik görüşler varsa da, daha çok kabul edilen dumandan zehirlendiği veya boğulduğudur.

Sultan II. Mahmud Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle ciddî bir mâhiyet alan yeniçeri ayaklanmasına müdâhale etti. İsyâncıların IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkarma isteklerine karşılık onu öldürtmek zorunda kaldı. Böylece Osmanlı sülâlesinden saltanata başka aday kalmamıştı. Bu durum üzerine yeniçerlerin itaat edeceklerini bildirmeleri ile isyân sona erdi. Rusçuk yâranından Ramiz, Tahsin, Refik ve Behiç Efendiler öldürülürler. Ancak yalnızca Reisülküttap Galip Efendi hayatta ve görevde kalır. (Oktar, 1945: 37).

BÖLÜM 3: NİZÂM-I CEDÎD PROJESİ VE KABAKÇI İSYÂNI

3.1. Yenileşme Hareketleri ve Kabakçı İsyânı

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, Batı ile yakın ilişkilerin daha ziyâde askerî alanlarda ağırlık kazanması sebebi ile ilk değişimler de yine bu alanlarda olmuştu. Bu dönemde Batıdan üstün olmak veya onlarla daha iyi mücadele edebilmek için alınan bütün tedbirler ordunun başarılarının devâm ettirmesi düşüncesine dayanıyordu. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman, bazı mağlûbiyetlerin ordunun düzensizliğinden kaynaklandığını tesbit etmiş ve her an savaşa hazır birlikler oluşturmuştu. Fakat askerî teşkilâtın bu yenilikleri devam ettirilememişti. Bu anlamda Batı ordularının askerî düzenine ulaşılması konusunda gecikmeler olmuştu. Örneğin gerileme devrinde Osmanlı ordusunun çiftliklerde bulunan timarlı sipahileri sefer zamanı toplanırlardı. Avrupa devletlerinin ise hazır orduları vardı ve herhangi bir savaş durumunda daha çabuk hareket edebiyorlardı. Ancak Kanûnî'nin ifâde edilen yenilik hareketleri devam ettirilebilse idi; belki de bu sisteme, yâni tabya sistemine Avrupalılardan önce Osmanlı Devleti geçmiş olacaktı. (Cebeci, 1993: 18–19).

Osmanlı Devleti'nin II. Viyana Kuşatması (1683) ve devamındaki Avrupa ile olan savaş dönemi Karlofça Antlaşması (1699) ile neticelenmişti. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ilk kez toprak kaybetmiş ve askerî bakımdan Avrupa'dan geri olduğu net olarak ortaya çıkmıştı. Daha sonraki dönemlerde Osmanlı Devleti eksiklerini görmeye ve kabul etmeye başlamıştı. Bu fikir çerçevesinde Osmanlı padişahları ve devlet adamları, mağlûbiyetler silsilesine ve Avrupa üstünlüğüne son verebilmek için Tanzîmât dönemini de içine alan yenileşme hareketlerine teşebbüs etmişlerdi. (Cebeci, 1993: 19).

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin Avrupa karşısında güç kaybetmesinin ve yenilgiler almasının diğer bir sebebi de ordu, özellikle yeniçerilerdir. 17. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan yeniçerilerin memnuniyetsiz ve kendini beğenen hareketleri Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmaya başlamıştı. Öyle ki; yükselme devrindeki “devlet, ocak içindir” düşüncesi değişerek “devlet, ocak içindir” anlayışına dönüşmüştü. Hatta bu sorun, Osmanlı Devleti'nin duraklamasının iç sebeplerinden biri olmuştu.

18. yüzyıl sonlarında, 28 yaşında padişah olan III. Selim'in saltanat yıllarında Osmanlı Devleti, yapılan savaşlardan ve alınan yenilgilerinden dolayı zayıflamıştı. Genç padişah III. Selim farklı üslûbu ile modernleşme ve reform hareketlerine yeni bir boyut kazandırmıştı. Bu dönemde ilk kez reform teşebbüsleri askerî alanla sınırlı kalmamış ve dönemin adı hâline gelen Nizâm-ı Cedîd programı çerçevesinde, toplumun bütün kesimlerini içine alan bir hüviyet kazandırılmıştı. (Akyılmaz, 2002: 660).

Osmanlı Devletinin en önemli kurumu olan kapıkulunun içindeki en önemli bölüm olan yeniçeriler, aynı zamanda padişahlık müessesesinin ayakta durması ve savaşlardaki öneminden dolayı devletin kendisi kabul edilirdi. Bu yüzden de müessesenin ayakta tutulması için herşey yapılabilirdi. Bu durum sebebiyle yeniçeriler merkezî otoritenin zayıf olduğu zamanlarda devletin düzeni için müdahalelerden geri durmadı. Ayrıca bazı değişikliklere karşı da muhâlefet yapmayı da kendi fikirlerince gerekli gördüler. (Berkes, 1973: 68–69). Yeniçeriler bozulan sistemlerinin yerine yeni bir düzenlemeye de hep karşı çıkmışlardı. Âsım Efendi'ye göre bu tutumun asıl sebebi ocaklarına olan gönülden bağlılıklarıdır. (Âsım, 1327: 352).

Osmanlı Devleti öncelikle yeniliklere açık bir yapıya sahipti. Öyle ki tarihî süreçte önemli ıslâhâtlar yapan pek çok devlet adamı görülmüştür. Örneğin Yeniçeri Ocağı'nın kurulması, o zaman için önemli bir yenileşme hareketi idi. Çünkü yeniçeri ordusu, sipahilerin kullanamadığı ve kullanmak istemediği yeni tüfek ve toplardan faydalanılması için 15. asırda teşekkül ettirilmişti. (Shaw, 1995: 46).

Nitekim yeniçeriler, yeni savaş tâlimlerini ve âletlerini kullanmayı reddettiler. Kendileri dışında başka bir asker yetiştirilmesine de ses çıkarmayacaklarına dâir söz verdiler. Ancak, Nizâm-ı Cedîd ile aralarında bir menfaat çatışması olduğunu görmeye başladıklarında ve buna kışkırtmaların da eklenmesi ile isyân etme eğilimi göstermişlerdir. Kabakçı Mustafa İsyânı bu sürecin son adımını oluşturmaktadır. (Özkul, 1996: 303).

Kabakçı Mustafa İsyânı devleti her yönüyle etkileyen olaylardan biridir. Bu açıdan III. Selim devrinde yenileşme sürecindeki Osmanlı Devleti'ni ciddî olarak etkilemiştir. Başta Nizâm-ı Cedîd ordusu olmak üzere, Nizâm-ı Cedîd olarak ifade

edilen bu dönemdeki ıslâhâtların sona ermesine sebep olmuştur. Hâlbuki devletin hem askerî alanda, hem diğer alanlarda daha geniş bir şekilde düzenlenmesi gereken kapsamlı ıslâhâtlara ihtiyacı vardı.

Kabakçı hâdisesi devletin gücünü iyice azalttığından merkezin emirleri İstanbul civarındaki eyaletlerde bile dikkate alınmıyordu. Sultan IV. Mustafa dahi bu durumdan endişelenmeye ve şikâyetçi olmaya başladı. Devletin derinden sarsılan idaresini düzeltebilmek için sarayda hapis olan III. Selim'i tekrar tahta geçirmek isteyenler artmıştı. Bu konuda da Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'dan yardım almak istemişlerdi. (Uçarol, 1993: 347).

Kabakçı Ayaklanması, Osmanlı Devleti'ne maddî ve manevî birçok zarar meydana getirmişti. Develletin ilerlemesine imkân sağlayacak yetişmiş devlet adamların öldürülmesi en önemli sıkıntılardan biri olmuştu. Diğer yandan Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılması da önemli maddî kayıplara sebebiyet vermişti.

Kabakçı İsyânı çıktığında, Tuna boylarında Ruslarla savaşıyan yeniçerilerden oluşan ordu büyük sevinç yaşadı. Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa Nizâm-ı Cedîd ve taraftarlarına olan düşmanlığından ordudaki III. Selim taraftarlarını öldürmek istedi. Hatta serdar-ı ekremin karargâhına saldırma teşebbüsünde bulundu. İsyân sonucu padişah olan IV. Mustafa yeniçerileri menun etmek için ocaktan yetişme yeniçeri olan Anadolu Valisi ve Akdeniz Seraskeri Çelebi Mustafa Paşa'yı yeniçeri ağası tayin etti. Orduda bulunan yenilik taraftarları ise Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındı. Yâni bu dönemde Yeniçeri Ocağı'nda bir ayrılık da meydana geldi.

Osmanlı Devleti'nin geleneksel reformları, yeni unsurlarla değişik nedenlerle karşı karşıya geldi. Yâni geleneksel reformlar, daha yeni reformlara karşı bir engel teşkil etmeye başladı. Yeni unsurlar, Osmanlı sistemine katılırken, eskiler hiç kullanılmamasına rağmen ortadan kaldırılmadılar. Bu durum kaynakların israf edilmesine, karışık bir toplum düzenine, kötü niyetli kişilerin ve çıkarıcıların yeniliklere direnmelerine yol açmıştır. Ayrıca ıslâhâtların uygulanması sırasında dikkatsiz davranılması, üslup hatası yapılması ve geniş kapsamlı düşünmeden hareket edilmesi yeni sorunlar meydana getirmiştir. (Shaw, 1995: 47).

Tüfengçibaşı Ârif Efendi'nin tarihçesinde bu çatışma şöyle anlatılmaktadır: III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd askerleri için Levend çiftliğinde, Üsküdar ve Anadolu'da kışlalar inşa etmesi ve gönüllü tâimli asker yetiştirmesi askerler arasındaki çekişme ve mücadeleyi artırmıştır. Ayrıca sarfedilen uydurma sözler ile sonradan kurulan Nizâm-ı Cedîd askerleri karşısında yeniçerilerin şiddetle kendilerini düşünmelerine ve düşmanlıklarını ortaya koymalarına sebebiyet verilmiştir. Devletin bu iki askerî sınıf arasında kendilerini ön plana çıkarma çalışmaları ve aralarında husumetin oluşması Nizâm-ı Cedîd askerine kafir muamelesinde bulunulmasına yol açmıştır. Bunun yanında İrad-ı Cedîd hazinesi için elde edilen gelirlerin de yeniçerileri rahatsız ettiği, kavga ve düşmanlığa yol açtığı da açıktır. (Derin, 1974: 381).

Yeniçeri Ocağı ile Nizâm-ı Cedîd ordusu arasında bir çekişme ve çatışma gizli olarak daha başından beri vardı. Ancak Nizâm-ı Cedîd askerinin yeniçerilerin varlığını tehdit eder duruma gelmeye başladıktan sonra bu durum açık olarak ortaya çıkmıştı. Yeniçeriler kendilerini devletin asıl sahibi olarak görmekteydi. Böyle bir düşünce olmasına karşılık, Nizâm-ı Cedîd askeri için yapılan harcamalar onlar için yapılmıyordu. Bu yüzden de aralarındaki kin ve düşmanlık artmaktaydı. (Özkul, 1996: 303).

Kabakçı hâdisesi devletin gücünü iyice azalttığından merkezin emirleri İstanbul civarındaki eyaletlerde bile dikkate alınmıyordu. Sultan IV. Mustafa dahi bu durumdan endişelenmeye ve şikâyetçi olmaya başladı. Devletin derinden sarsılan idaresini düzeltebilmek için müşâhede altında tutulan III. Selim'i tekrar tahta geçirmek isteyenler artmıştı. Bu konuda da Alemdar Mustafa Paşa'dan yardım almak isteyenler vardı. (Uçarol, 1993: 347).

Kabakçı Mustafa İsyânı'ndan sonra Nizâm-ı Cedîd ordusu kaldırılmıştı. Ancak Nizâm-ı Cedîd'in eğitim kurumlarından olan Mühendishâne okullarına karşı doğrudan bir hareket olmamıştı. İsyân genel olarak yeniliklere karşı bir harekete dönüştüğü için başlangıçtaki yıkıcılığını kaybetmişti. Bu dönemde Selimiye kışlasının yağmalanması esnasında Mühendishâne matbaası olarak kurulan ve sonradan buraya taşınmış olan matbaa da zarar görmüştü. Ancak yine de faaliyetine devam etmişti. (Özkul, 1996: 323).

Kabakçı İsyânı'nın Mühendishâne mekteblerinin gelişiminde de olumsuz bir rolü olduğu söylenebilir. Ancak ayaklanma, Mühendishâneyi ciddî dercede etkilememiştir. Ayrıca Sultan IV. Mustafa, bu konuda III. Selim kanunnâmesinin geçerli olduğunu duyurmuştu.

Diğer yandan Kabakçı olayı, yalnızca yeniliklere karşı engelleyici bir faaliyet olarak değerlendirilmemelidir. Eğer böyle olsaydı ilk olarak Batılı uzmanların bilgi ve tecrübeleriyle kurulmuş olan Mühendishâne ve Tıbbîye Mekteplerine karşı harekete geçilmesi gerekirdi. Fakat böyle bir durumun olmadığı gayet açıktır.

Kabakçı Mustafa İsyânı'nın, Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecindeki zararlı etkileri olduğu tartışmasız bir gerçektir. Ancak ıslâhat hareketlerinin sebep ve sonuç ilişkilerine bakıldığında faydası yok değildir. Çünkü bu isyânın devlet üzerindeki olumsuz tesirleri, daha sonraki refomlar için bir tecrübe ve referans kaynağı olmuştur.

Kabakçı İsyânı'ndan sonra başa geçirilen Sultan IV. Mustafa'nın tahta oturmasının ertesi günü devlet erkânı ve Yeniçeri Ocağı'nın önde gelenleri şeyhülislâmın evinde toplandı. Hoca Münib Efendi'nin kaleme aldığı “Şer’î hüccet (dinî belge)” diye nitelendirilen bir anlaşma hazırladılar. (Baysun, 1960: 708).

Şer’î hüccete (Berkes’in ifadesiyle “şeriat yasası”na) göre; hem geleneğe, hem de şeriata yâni dine aykırı görülen Nizâm-ı Cedîd kaldırılarak yerine padişah ile kulları arasında şer’î sözleşmeyi dikkate alan bir denge oluşturulacaktı. Böylece yeni saltanatın gücü, kanunlardan ziyâde şeriata dayandırılmaya çalışılmıştı. Hazırlanan şer’î sözleşmenin metni özetle şunları ifade etmekteydi:

Devlet adamlarından ileri görüşlü olamayanlar Nizâmı Cedîd adlı bir bid’at¹ çıkardılar. İrad-ı Cedîd hazinesi ile kendi çıkarları doğrultusunda halkı ezdiler. İşlerinde kâfirleri taklit ederek, müslüman halkın işlerini hristiyan devletlerin usul ve kaidelerine göre yönetmeye kalkıştılar. Bu yüzden orduda devlete karşı nefret meydana getirdiler. Bazı devlet adamları, Sultan III. Selim’i aldatarak Nizâm-ı Cedîd ismini verdikleri bir çalışma ile kendilerine çıkar sağladıklarından askerler durumu

¹ Kelime anlamı, sonradan çıkan demektir. Dinî terim olarak ise, Hz. Muhammed zamanında görülmeyen sonradan dine giren şeyler anlamında kullanılır. (Pakalın, 1993: 231).

düzeltilmek için bir isyân çıkardılar. Ocak ağaları da İslam ulemâsı ile devlet adamlarından bazılarıyla anlaşarak şeriat ve kanuna uygun olarak III. Selim'i tahtan indirerek yerine IV. Mustafa'yı padişah yaptılar ve devleti düzene kavuşturdular. Ancak ulemâ arasındaki dinimizin “bilinenin uygulanması ve istenmeyenin önlenmesi (Emr-i bi'l ma'ruf nehy-i ani'l münker)” inancı muhâlefete meyilli devlet adamları arasında şeriat ve kanuna aykırı işlere girişmeye sebep oldu. Bundan sonra ordunun isteklerine uygun olarak doğruya yapmak üzere hareket etmeleri gereklidir. Ordu mensupları devlet işlerine karışmayacaklardır. Yalnızca vazifelerini yerine getireceklerdir. Fakat görevleri dışında bir iş yapılırsa da padişah, vezir ve ağalar tarafından askerlere bir suçlama ve ceza söz konusu olmayacaktır. Bu konuda padişah, devlet adamları ve komutanlar söz verirler. (Berkes, 1973: 128–129; Derin, 1974: 411).

İki nüsha olarak hazırlanan şer'î sözleşmenin biri devlet erkânı tarafından, diğeri ise yeniçer ağaları tarafından imzalandı. Devlet adamlarının onaylanan hüccetin başındaki hatt-ı hümayunda padişah tarafından şöyle yazılıydı: “Bu hüccette yazılı şartların hepsi tarafımızdan görülmüştür. Altına imza atan şeyhülislâm, sadrazam ve ulemânın mühürlerini tasdik ederim. Kullarım bu sözleşmedeki şartlara uydukları sürece devlet işlerine karışmadıkça dedelerimin zamanında olduğu gibi benim ve komutanlarının emirlerine itaat ettikçe ben de Allah ve peygamber adına halife olarak söz veririm ki yeniçerilerden hiçbiri suçlu olmayacaklardır.” (Baysun, 1960: 709; Karal, 1999: 88).

Şer'î hüccet törenle Ağa Kapısı'na götürüldü ve binek taşında Hoca Münib tarafından okundu. Yanında bulunan Hâlet Efendi ise meydana gelen hâdisenin padişah tarafından hizmet kabul edildiğini açıkladı. Ancak olaylardaki mesul şahıslar bulunmadan alaylar düzenlenmesi ve isyâncılarla senet yapılması aklîselim insanlarca hoş karşılanmamıştı. (Baysun, 1960: 709).

Bu sözleşmenin getirdiği yenilikler şöyleydi. Devlet, dinin “bilinenin uygulanması, istenmeyen önlenmesi” kuralına dayanacak, bunun garantisi ordu, yâni yeniçeriler olacak, bu ordu halk iradesine karşı ve kanunsuz işleri önleme hakkına sahip olacaktı. Bu şer'î hüccet ile hem padişah kendini sağlama almış olacak, hem de isyânda işbirliği yapmış olanlar ileride olabilecek tehlikelerden kendilerini garantiye almış olacaklardı. (Berkes, 1973: 129; Karal, 1999: 89).

İmzalanan sözleşmenin Şer'i hüccet (dinî belge) olarak kabul edilmesinin sebebi ise imzalayanların başında şeyhülislâmın olması ve mahkeme tarafından onaylanması, din adına yapıldığını göstermek üzere şeriat hükmü olarak orduya verilmesidir. (Berkes, 1973: 129; Baysun, 1960: 709).

Aslında bu sözleşme şeriat gereği olmadığı gibi kanun gereği de değildir. Gerçekte her ikisine de aykırıdır. Şeriatla bir hükümdar veya halifenin ve onun devlet adamlarını kul sayılan askerlerin isteklere bağlı olmalarını gerektiren bir dinî kural da yoktur. İslâm şeriatı devlet ve siyasî işlerde hüküm belirtmemiştir. Ayrıca İbn-i Haldun, Gazali ve Maverî gibi âlimlerin belirttiği gibi sultanlık haleifelik değildir. Çünkü siyâsî hükümdarlık güce dayanmaktadır. Eğer İslâm hukukunu uygular ise meşru olur. Osmanlı padişahlık rejimi de bu görüşe dayanmaktadır. Diğer yandan kanuna da aykırıdır. Çünkü gelenekte padişahın yeniçeri kullarım diye belirttiği gibi yeniçeri subay ve erleri kuldur. Hak ve özgürlüklerini, bütün varlıklarını padişahın isteklerine adanmış kişilerdir. Bu sistemde feodal rejimlerde olduğu gibi karşılıklı bir sözleşme bağımlılığı yoktur. Ayrıca çağdaş rejimlerde olduğu gibi vatandaşlık görevi olarak zamanı gelince askerlik hizmetini yapan kişiler de değildirler. Ayrıca bilinmektedir ki Osmanlı rejimini daha iki yüz yıl öncesinden beri bozulmasının sonucu olarak artık kul değildir. Bu bakımdan asıl bid'at kul olmayanların kul sayılmasıdır. Çünkü asıl bid'at yeniçerilerin içinden başlamıştır. (Berkes, 1973: 129–130).

Bu sözleşmede taraflar birbirlerini anlamadan kelimeleri kendilerine göre anlamıştırdıklarından, bunun hukukî bir değeri olmadığı gibi uygulanma imkânı da olmamıştır. Belgenin en önemli yanı Osmanlı geleneği açısından gerçekten bid'at olan bir durumu belgelendirmiş olmasıdır. Ona siyasî değil, dinî bir temel kazandırma iddiasını ilk kez ortaya atmasıdır. Birçok konuda olduğu gibi dinî olmayan bir konu dinî bir nitelik kazanmıştır. (Berkes, 1973: 130).

Netice olarak Şer'î Hüccet, güçler çatışmasının dengelenmesi için bir değişiklik meydana getirmemiştir. Bir süre padişah, şeyhülislâm ve âyanlar arası mücadelenin sürmesine, III. Selim'in öldürülmesine, IV. Mustafa'nın tahtan indirilmesine ve Osmanlı soyunun son üyesi olan Şehzâde Mahmud'un padişah olmasına imkân hazırlamıştır.

18. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti Batı karşısında sürekli zayıflamıştır. Nitekim Avrupa devletlerinden alınan II. Viyana Kuşatması'dan (1683) Karlofça Antlaşması'na (1699) kadarki mağlubiyetler, yalnızca başarısızlık olarak kabul edilmemelidir. Bu sonuç aynı zamanda, Batı medeniyeti üstünlüğünün Osmanlı Devleti tarafından kabul görüldüğünü açıklamaktadır. (Zorlu, 2004: 198).

Yenileşme hareketlerinin gelenekçi düzen çerçevesinde yapılması planlanmıştı. Başarılı olduğu zaman da eski düzene dönüleceğine inanılmaktaydı. Ancak ıslâhâtların sonuçları bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koydu.

Ahmet Cevdet Paşa yenileşme ile ilgili şunları söylemektedir: Yeni bir medeniyet yoluna girmek fikri doğmuştu. Ancak yapının temeline bakılmadan tavanın süslemesine özenilerek Avrupa'nın bilim ve sanatını almak yerine gereksiz şeylere kanılması, israf ve eğlenceye dalınmasına sebep oldu. Halk ise üst kesimin bu tavrına nefret ile karşılık vererek her türlü yenilikten ürkmeye ve yeni bütün ıslâhâtları kötü görmeye başladı. Sultan III. Selim ise devletin yenileşmeye ihtiyacı olduğunu görerek özellikle Nizâm-ı Cedîd ordusunun kurulmasına karar vermişti. Ancak devletin sivil düzeninde çarpıklıklar vardı. Yanlışları olan bir heyet yeni bir kurumu idare edemeyeceğinden, orduyu düzenlemeden önce devletin diğer kademelerinin de düzenlenmesi gerekirdi. Devlet işleri saatin çarkları gibi işlediğinden, düzen bütün olarak sağlanmalı idi. Yâni devletin genel reformlara ihtiyacı vardı.

Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyıllarda yaptığı ıslâhâtlarda Avrupa devletlerinin etkisi ve önemi açıktır. Hatta yenileşme hareketlerinde modernleşme düşüncesi ile Avrupa'yı örnek alma gayreti hep ön plândaydı. Bu süreçte Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'ne yardımcı olur tarzda görünse de, aynı zamanda Osmanlı üzerindeki emellerini de politikalarına âlet etmişlerdir.

Avrupa devletlerinin 18. ve 19. yüzyıllarda merkeziyetçi bir siyâset uyguladıkları görüldü. Osmanlı Devleti, 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'daki gelişmeleri genellikle Fransa üzerinden tâkip etmeye çalışıyordu. 1789 Fransız İhtilâli'nin de bunda etkisi vardı. II. Mahmud, başlatacağı yenilik hareketlerine örnek olarak Avrupa ülkelerini

almıştı. Bu ülkelerden bilhassa Fransa'daki merkeziyetçi idârenin varlığı padişahın bu yönde bir siyâset izlemeye sevketmiştir. (Mert, 2002: 723).

Avrupa'dan faydalanılarak ıslâhâtlar yapılmaya çalışılırken yine Avrupa'dan uzmanlar getirtiliyordu. Bu şahıslar da yapılacaklar konusunda Osmanlı Devleti'ne yardımcı oluyorlardı. Ancak uzmanlar Osmanlı Devleti'nin iç meselelerini kendi devletlerine aktarmaktan da geri durmuyorlardı. Hatta bazılarının casusluk göreviyle geldikleri dahi rivâyet edilmektedir. Bu konuda o dönemdeki uzman kadronun sayısı bize bir fikir verebilir. Mesela Shaw'a göre, III. Selim zamanında yabancı uzman sayısının çok fazlaydı ve devlet hazinesinden 600 kadar uzman maaş almaktaydı.

Yabancı uzmanların ağırlığını Fransızlar çekmekte ve yarısını oluşturmakt idi. İngilizler ise Franslardan sonra ikinci sırada gelmekteydi. İngiliz uzmanlarından özellikle Campell "Resmî Mustafa" ve Selim "Baily" gibi şahısların gerçek anlamda Türkleşmesi ve İslâmlaşması ile Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde İngilizlerin tesirinin artmaya başladığı açıkça görülmektedir. Diğer taraftan Nizâm-ı Cedîd'in önde gelen devlet adamı kabul edilen Çelebi Mustafa Reşid Efendi, modern Türk diplomasisinin mimarı Mehmed Reşid Efendi, ilk ikâmet elçisi Yusuf Agâh Efendi ve onun çırağı Mahmud Rauf Efendi'nin Avrupalılara, özellikle de İngilizlere körü körüne ve hissî olmayan, aksine akılcı ve gerçekçi yaklaşımları önemli sonuçlar meydana getirmişti. Hatta bu durumun etkisi ile Fransa'nın Osmanlı üzerindeki 300 yıl süren tesirinin kırılması da sağlanmıştı. (Yalçinkaya, 1999: 687-688).

Yenileşme hareketleri çerçevesinde Osmanlı halkı arasında pek çok söylenti de çıkmakta idi. Bu dönemde meydana gelen karışıklıkların bir sebebi de Fransızların ve Rusların gizli veya açık olan kışkırtmalarıdır. Devletin sırlarını ortaya çıkmasında ve bazı yanlış kanaatlerin oluşmasında saraydaki müslüman olmayan tercümanların ve bazı elçilik görevlilerinin rol oynadığı görülmektedir. (Özkul, 1996: 305).

Fransızlar, Osmanlı Devleti'nin bütün işlerini çeşitli vasıtalarla takip ederek, ona göre siyâset geliştirmeye çalışmaktadırlar. Devletin gizli görüşmelerinin tam olarak bir gazetede çıkması, hatta kaymakam paşanın azledileceğinin de daha on gün önceden

dış kaynaklı bir haberde geçmesi bu durumu daha açık ortaya koymaktadır. (Âsım, 1327: 6; Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 143).

Fransızların haber kaynakları ve casusları hakkında Âsım tarihinde ilginç bilgiler vardır. Mesela devlet adamlarının sefâhat âlemleri ve rüşvet ile iş yaptıkları hakkındaki bilgileri bu casuslar bektaşilere fısıldamakla, onlar da yeniçerilere ulaştırarak devleti zayıflatmak için bir fitne vesilesi meydana getirmektedirler. Bu işlerde Frenk ve Rum doktorları önemli roller oynamaktaydı. Âsım'ın ifadesi ile “Frenk ve Rum tabibleri enderun ve bîrûna tabâbet vesilesiyle rehyâb-ı ittisal ve nabz-girlik şivesiyle bir koldan dahi anlar teccessüs birle...” elde ettikleri bilgileri maddî kazanç sağladıkları Avrupa devletlerine değişik vasıtalarla ulaştırmakta idiler. (Âsım, 1327: 5).

Devlet adamlarına yakın olan “Rum taifesi” iki gruba ayrılıp; bir grubu Moskovluya, bir diğer grubu da Fransaluya yakın olub, her sınıf kendini yakın hissettiği ve dayandığı devlet tarafına casusluk yapmaktadır. (Âsım, 1327: 4).

Kapı kethüdaları olan Rumlar bilgi toplamak için, “bazı ehass-ı eşna ve enis ve muzhîk ve maskara makulesi” devlet işlerini bilir kişilerin eğlence ve cümbüşlerine katılır, onların ağızlarından “davâ-yı muhabbet ve hulûs-ı serhoşâne ile” tesbît ederlerdi. Hatta gizli bir meclisdeki konuşulanlar kısa bir süre sonra “averde-i zeban eyledikleri kelimât mukaddime ve neticesiyle basma gazete olarak Paris tarafından vurûd” etmişti. (Âsım, 1327: 6).

Diğer yandan Fransız gazeteleri aldıkları mâlûmatla halkı ve yeniçerileri etkileyici yayınlar yapmaktadır. Eflak Voyvodası Karacabey'in bile âyanlık yaptığı ve Osmanlı Devleti yetkililerini yanılttığı tesbit edilmiştir. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 143).

Fransızlar bununla da kalmayarak, elçilik aracılığıyla bazı yeniçeri ortalarına bahşiş ve ikram ve nevâzişlerle kışkırtıcı ve kendi fikirlerinin propagandası yönünde faaliyetlerde bulunurlar. Hatta Nizâm-ı Cedîd'e karşı yeniçerileri kışkırtarak, “bunların amacı (Sultan Selim başta olmak üzere) yeniçeriliği kaldırmaktır” diye tahrik ediyorlar. (Âsım, 1327: 16).

Öyle ki yeniçeriler arasında dedikodu çıkararak askerlerin savaştan kaçmalarına neden olurlar. Burada kışkırtıcılık yapanlar, Ruslar ve Nemçelî (Avusturyalı) taraftarı olan, Nizâm-ı Cedîd askerini yeniçerileri tahrik ile ortadan kaldırmayı planlayanlardır. Hatta Rusya'ya karşı savaşın anlaşmalı olduğu; yeniçerileri Ruslara kırdırmak için düzenlediği bile söylenir. (Âsım, 1327: 18).

Nizâm-ı Cedîd'e karşı tepkinin bir diğer nedeni de yeniçerilerin içindeki bazı ajanların tahrikleridir. Bu tahriklerin sonucunda, savaştan kaçmaya bu bahane ile karar verirler ve şöyle bir dedikodu yayarlar. Güya sadrazamın amacı Tuna'dan öteye geçirip bütün yeniçerileri düşmana kırdırıp, böylece yeniçeri nâmını ortadan kaldırmak ve kışlalarını da Nizâm-ı Cedîd ordusuna kışla yapmak imiş. Bu bahaneyle savaştan kaçarlardı. (Beyhan, 1992: 139).

Sultan Selim'in katıldığı Levent'teki Nizâm-ı Cedîd tâlimlerinden dönüşte, hâcegandan birisinden duyduğu sözleri nakleden Câbi Ömer Efendi, Rusya'nın Nizâm-ı Cedîd başarılı olursa kendi aleyhine olacağını bildiğinden, yeniçerilerin arasına ajanlar soktuğunu ve para yardımı yaptığını anlatır. Bu tür faaliyetlerin zararından korunabilmek için, Nizâm-ı Cedîd ordusunun İstanbul'dan uzakta bir yerde kurulmasının daha mantıklı olacağını savunur. Ancak aynı oyunu II. Mahmud döneminde oynanmaya çalışıldığını söyleyerek onbeş sene evvel hâcegân efendinin söylediği sözler tekrar doğrulanmaktadır der. (Beyhan, 1992: 878-879).

Nizâm-ı Cedîd'e karşı tepkilerin oluşmasında İngiliz gemilerinin İstanbul önüne gelmesinin etkisi de önemli bir gelişmedir. Bu olay aynı zamanda o dönemin yöneticilerinin nasıl bir handikapa neden olduğunu gösteren örnektir. İngiltere lehinde ve Fransa aleyhinde olan bazı devlet adamları (ki İbrahim Kethüda, el-Hâc İbrahim Efendi ve Refik Efendi bunların önde gelenleridir). İngiliz donanmasının İstanbul önlerine kadar gelerek tehditte bulunmalarına neden olmuşlardır. Tarihçi Âsım Efendi'nin anlattığına göre, İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla, bazı devlet adamlarının göz yumması ile gelişen olaylar, gittikçe Fransa elçisi Sebastiyani'nin de dedikodu ve kışkırtmaları ile Nizâm-ı Cedîd'i, yeniçerilerin kışlalarına yerleştirmek amacına yönelik bir hareket olarak yorumlanır. Sebastiyani, yeniçeri ağası Pehlivan Hüseyin Ağa'ya: "Bu gemiler devlet

adamlarının daveti ile geldi” der. O da bu sözleri abartarak devlet adamlarının İngilizlerle birleşip devleti ele geçirerek krallıklarını ilan edeceklerini; yeniçeri kışlalarına Nizâm-ı Cedîd askeri yerleştireceklerini dile getirir. İngilizler de işlerin yolunda gitmediğini görerek garazına bu dedikoduları kuvvetlendirerek, Rusların da Karadeniz’den geleceğini bütün meselenin yeniçeriliğin kaldırılması olduğunu söyleyerek kışkırtmalarda bulunur. Böylece fitne ve fesat gittikçe yaygınlaştı. (Âsım, 1327: 236–241).

III. Selim döneminin yenileşme hareketlerini etkileyen hususlardan biri de âyanlardır¹. Âyanlar II. Viyana Seferi’nden (1683) Lâle Devri (1718–1730) başlangıcına kadar geçen süre içinde Osmanlı Devleti’nin uğradığı askerî başarısızlıkları ve malî buhranları sonunda vergi toplama işini üzerlerine alarak, hatta devlete borç vererek önem kazandılar. Merkezî otoritenin azalması ile de emir dinlememeye başladılar. Bunların cezalandırma yolu ile itaat altına alamayacağını anlayan Bâb-ı Âlî, 1786’da âyanlık müessesesini kaldırdı. Fakat bir yıl sonra başlayan Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı (1787-1792) esnasında, taşradaki hükümet işlerinin iyi yürümemesi üzerine III. Selim döneminin başında, 1790’da âyanlık yeniden kuruldu. (Mert, 2002: 720-721).

---

¹ Ayân; bir beldenin seçkin, sözü geçer ve hürmete şâyân olup halkı temsil edebilen zümresine dendiği gibi, hükümet tarafından teşkil edilip âzası yine hükümet tarafından tâyin edilen meclis üyesine de bu ad verilirdi. Halk arasında sıradan zenginlere de bu ismin kullanıldığı olurdu. (Pakalın, 1993: 120; Kepecioğlu; Tarihsiz: 23). Zamanla ve özellikle Osmanlılarda 18. yüzyıldan itibaren devletin çeşitli yerlerinde çoğu yerli eşraf ve ileri gelen ailelerden türeyen bir zümreye bu ad verilmiştir. (Çetin, 2000: 14) Osmanlı tarihinde 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyıl başlarındaki ayânlık müessesesi; Osmanlı Devleti’nin çöküş döneminde, devletin halka, halkın devlete ulaştıramadığı hizmet ve isteklerine aracılık yapan, o bölge halkı tarafından seçilen, bölgenin, kentin, kasabanın veya kazanın çoğu yerli eşraftan olup ileri gelen kimselerinin kaza divanlarında seçilip sancak mutasarrıfı tarafından onaylandıktan sonra resmen göreve başlayan ve devlet ile halk arasında aracılık yapan kişiler olmuştur. Ayân konumundaki kimseler için eşrâf ve derebeyi gibi deyimler de kullanıldı. Ayân mevkîindeki hıristiyanların ileri gelenlerine ise Osmanlı Devleti’nde daha çok “kocabaşı” ve “çorbacı” denilmekte idi. (Mert, 2002: 720). Ayânlar memleketin zenginlerinden ve nüfuz sahiplerinden olmaları yönüyle devletin idârî yapısının bozulduğu dönemlerde vali ve mutasarrıflara büyük menfaatlar temin ederek mütesellimlik ve voyvodalık yapmaya başladılar. Hatta çoğunlukla servete ve güce sahip bazı ayânların vefatı sonrasında, yerine yine kendi mensubundan birini getirirdi. Zamanla bağımsız ve kendi başına buyruk hareket etmeye başlayan ayânlar, daha sonra hükümetin nüfuzunu da hiçe saymaya başladılar. (Pakalın, 1993: 120).

Âyanlık uygulamasına yeniden dönülmesi, devletin onlar olmadan iş göremediğini göstermişti. Bu durum da devletin aleyhine idi. Çünkü âyanlar artık daha cesur ve daha cüretkar tavırlarla halkı bezdirmeye onları soymaya başladı. Bundan sonra zorbalık onlar ismi ile anılır olmuştu. Devlete gelir getirmesi için bu uygulamayı yeniden yürürlüğe koyması, gelir sağlamadığı gibi, büyük zararları da berâberinde getirmişti. (Sezgin, 2001: 2–3).

Diğer yandan âyânlığın tekrar oluşturulması ile bilhassa Anadolu ve Rumeli’de ayânlık mücadeleleri yeniden alevlendi. Bu arada 1793’te Sultan III. Selimin başlattığı Nizâm-ı Cedîd hareketini Anadolu’ âyanından destekleyenler oldu. Aynı hareketi Rumeli’deki âyanlar kendilerine ve bağımsızlıklarına karşı bir hareket olarak değerlendirip cephe aldılar.

Zîra, 1806 yılı Haziran’ında Rusçuk Âyanı Tirsinikli oğlu İsmail Ağa’nın önderliğinde başkanlığında Rumeli ayânı, Nizâm-ı Cedîd ordusunun Rumeli’de kurulmasına karşı çıkarak tarihte “II. Edirne Vak’ası” olarak bilinen olayın meydana gelmesine sebep oldular. Bu olaydan sonra, kan dökülmesini istemeyen Sultan III. Selim, ihtiyatlı hareket ederek yeni ordunun Rumeli’de teşkil edilmesinden vazgeçti. Yenileşme yolunda geriye doğru atılan bu adım, ıslâhat karşıtı olanları daha da güçlendirerek cesaretlendirdi. (Toprak, 2002: 36).

Kabakçı Mustafa İsyânı’nın çıkması ve Nizâm-ı Cedîd’in kaldırılması bu olaylardan sonra olmuştu. Bununla berâber de III. Selim tahtan indirilerek yerine IV. Mustafa getirilmişti. Kabakçı Mustafa Ayaklanması’ndan canını zor kurtarabilen bir kısım Nizâm-ı Cedîd taraftarı da Rumeli’deki Rusçuk Âyanı Alemdar Mustafa Paşa’ya sığınmıştı. Burada ise II. Edirne Olayı’nda Nizâm-ı Cedîd’e muhâlefet etmiş olan Alemdar Mustafa Paşa’yı yapılan yeniliklerin gerekliliğine inandırmaya çalıştı.

III. Selim’in bir âyanı sadrazam yapması, diğerlerini de bu konuda istekli hâle getirmişti. Bazı âyanlar devletten ayrı olarak bağımsız bir prenslik kurmak yerine, başkentte devletin başına geçmek düşüncesindeydi. Artık sadrazamlık hayal olmaktan çıkmış ve bir amaç hâline gelmişti. (Berkes, 1973: 131).

III. Selim, II. Mahmud'dan önce merkezîyetçilik politikasını uygulayan padişahdır. Sultan Selim Nizâm-ı Cedîd düzenini uygularken merkezîyetçilik ile de ilgilendi; fakat başarılı olamadı. III. Selim'in âyanlara karşı uygulamak istediği merkezîyetçiliğe karşı Silistre, Vidin, Canik ve Edirne'de önemli olaylar cereyan etti. Bunlardan özellikle Rumeli'deki hâdiseler âyanların ne kadar güçlü, merkezî gücün de ne kadar zayıf olduğunu ortaya koydu. (Mert, 2002: 721)

III. Selim'in tahtan indirilmesi ve öldürülmesi, IV. Mustafa'nın baştan alınması ve II. Mahmud'un padişah yapılması olayları gösterdi ki hükümdarların karşısındaki asıl güç yeniçeriler değil âyanlar ve derebeylerdir. Fakat bunlar da bir birleşik güç değillerdi. Yaptıkları önemli işler de şahsî olmaktan öte gitmemekteydi. (Berkes, 1973: 132).

Öldürülmekten son anda kurtularak padişah olan II. Mahmud, amcası III. Selim'in katledilmesinden çok etkilendi. Genç padişah, yaşadığı tehlikeli olayların yanında Nizâm-ı Cedîd yeniliklerinde hedeflere ulaşılmamasında İkinci Edirne Olayı ile Kabakçı Mustafa İsyânı'nın etkilerini ve bu olaylarda bazı âyan ve ulemâ ile yeniçerilerin faaliyetlerini biliyordu. O, yenileşme hareketlerine başlamadan önce bu tür girişimleri engelleyen kişi ve zümrelere karşı tedbirler almayı tercih etti. Tedbirlerden biri de başkent İstanbul ile taşrada güçleri ve elemanları bulunan âyan, ulemâ ve yeniçerilere karşı merkezîyetçilik politikası idi. (Mert, 2002: 722).

Âyan ve derebeyler arasında halka baskı zulüm yapan, angaryada da kullanan olurdu. Bu hususta sultana birçok şikâyetler de giderdi. Yine âyanların bir kısmı Bâb-ı Âlî'nin gönderdiği emirleri de dinlemiyordu. Bilhassa halktan kanunsuz olarak fazla vergi alınmaması ile ilgili emirlere itaat edilmeyince halk fakirleşti. Bu yüzden köy ve kasabasını terkedener vardı. Bu durum da eyaletlerin iktisadî ve ziraî hayatında sarsıntılar meydana getirdi.

Diğer yandan, 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde merkezde ve taşrada yolsuzluklar ve eşkiyâlıklar artmış, ülke genelinde kendi başına buyruk âyanlar türemişti. (Uzunçarşılı, 1979: 41-42). Ayrıca bu yüzyılda âyan, voyvoda ve şehir kethüdalarında artışlar olmuştu. Bu şahıslar göreve gelebilmek için verdikleri yüksek harç ve rüşveti tedarik

etmek için halkı soymaya çalışmaktaydı. Hatta kaymakam ve valilerin de benzer soygunluk yaptıkları olurdu. (Öğreten, 1989: XV).

Köy ve kasabalardaki hayatı olumsuz etkileyen bir diğer zümre deli veya delil adı verilen asker topluluğu idi. Deliller vezir ve beylerbeyi mâiyetinde bulunurlardı. Bağlı oldukları kimselerden ayrılan yahut onların azledilmesiyle açıkta kalan deliller, yeni kapı buluncaya kadar toplu halde gezerek yolları üzerindeki köylerde günlerce kalırlar, kendilerini ve hayvanların ihtiyacını köylülerden zorla karşılarıydı. Bu bakımdan köy halkı zarara uğramakta, bazen de köylüler deliller tarafından zorla soyulmakta idi. Bütün bunlar memleketi içten ve ekonomik olarak çökertmekte idi.

Bazı âyanlar ise bir savaş esnasında asker, hayvan ve gıda gönderilmesi husundaki Bâb-ı Âlî emirlerini çoğunlukla dinlemezler, bazen de bu istekleri gecikmeli ve eksik olarak yaparlardı. Bu yüzden cephedeki ordu zayıflardı. Osmanlı ordusunu zayıflamasının bir başka sebebi de tımarlı sipâhilerin disiplinsiz olmaları ve kimi zaman da cepheye gitmemeleri idi. (Mert, 2002: 723).

II. Mahmud zamanında Rusçuk âyanı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın sadrazam olması onlar için bir güvence idi. Mustafa Paşa'nın III. Selim'e olan yakınlığı, âyanların yanında yenilik taraftarlarının da onun yanında yer almasını sağlamıştı.

Nitekim, Nizâm-ı Cedîd taraftarları sadrazamlık makamına gelmiş bir âyanın gücüne itimat ederek, padişah ile yeniçeri arasında değil, padişah ile âyan arsında ittifak kurmuşlar ve Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yeni bir düzen oluşturmayı hedeflemişlerdi. (Berkes, 1973: 132).

Alemdar Mustafa Paşa, sadrazam olduğunda ilk iş olarak III. Selim'e karşı isyân eden ve yenilik karşıtı olanları cezalandırdı. Bunların yasadışı yollarda elde ettikleri servetleri hazineye devertti. Ülkede düzeni yeniden kurmaya çalıştı. Bunları yaparken de yenilik taraftarlarından yararlandı ve kendine bir ekip kurdu. Önce başkentte güvenliği sağladı.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, devletin Anadolu'da ve Rumeli'de sarsılmış olan otoritesini yeniden kurmak, ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılara çâre aramak ve alınacak önlemleri belirleyip bir esasa bağlamak ve âyanların durumunu görüşmek

üzere Anadolu ve Rumeli'deki bütün âyanları İstanbul'a davet etti. Bunlar da Alemdardan çekindiklerinden dolayı bu davete uydular, ancak gelirken yanlarında kendilerine bağlı askerleri de getirdiler.

8 Eylül 1808'de İstanbul Kağıthane'de âyanların yanında, devlet adamları ve ulemânın da katılımıyla büyük bir toplantı, diğer bir ifade ile Meşveret-i Amme yapıldı. Alemdar Mustafa Paşa bir konuşma ile toplantıyı açarak eğitimli askere ihtiyaç olduğunu, devletin böyle bir askerî gücü olmadığı takdirde varlığını sürdüremeyeceğini anlattı. Ayrılıkların kaldırılarak birlik ve beraberliğe dönülmesini, herkesin bu birliğe bütün gücü ile katılıp çalışmasını istedi. Ayrıca Alemdar Mustafa paşa, anlaşma ortamının sağlanması ile Nizâm-ı Cedîd reformlarının devamının garanti edileceğini ifade etti. (Berkes, 1973: 132).

Anlaşılacağı üzere Sultan III. Selim dönemi (1789-1807) âyanlık yönetimini en güçlü olduğu zaman olmuştu. II. Mahmud bunları tamame etkisiz hâle getirmişti. (Çetin, 2000: 62-63)

Netice olarak 18. yüzyıldan itibaren bozulmaya başlamış olan âyan ve derebeylerin kaçaklardan, işsizlerden, eşkyâdan ve köylüden ordu kurduğu oluyordu. (Berkes, 1973: 91). Devletin huzur ve düzenini bozan bu durum nihâyetinde yenileşme sürecini de olumsuz etkilemiştir.

3.2. Kabakçı İsyânı'nın III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd Reform Programına Etkileri

III. Selim tahta çıktığında, şehzâdeliğinden beri Osmanlı Devleti'nde yapmayı düşündüğü reform hareketlerini uygulamaya gayret etti. Kendisine göre daha önceki padişahların ıslâhât fikirleri, Osmanlı Devleti'ni eski gücüne ulaşturmaya kâfi gelmemiştir. Bundan dolayı yalnız askerî alanda değil, devletin bütün kuruluşları yeni baştan yeniliğe muhtaçtı. Bu düşüncelerle büyük bir reform hareketine başlayarak Nizâm-ı Cedîd adı altında bir yenileşme süreci başlatmıştır. (Eren, 1964: 27-28).

Nizâm-ı Cedîd, ordudan başlamak üzere toplumun ve devletin bütün kesimlerinde ve alanlarında yapılacak yenileşme hareketlerini içine almıştı. Bu anlayış içerisinde diplomasi reformu ve yeni dış politika yaklaşımları, III. Selim'in modernleşme

projesinde özel bir yere sâhip olmuş ve yeni yeni şekillenmekte olan bir dünya görüşünü ortaya koymuştu. III. Ahmed, I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid gibi ıslâhâtçı padişahların yolunda ilerleyen III. Selim, Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan ayıran engeller tamamen ortadan kaldırırsa da aralamaya başlamıştı. Avrupa'dan yararlanılmaya başlanması ile askerî ve teknik başarıların yanında, bunların gerçekleştirilmesini sağlayan siyâsî, ekonomik ve sosyal kurumlar da Osmanlı Devleti'nin kapsamına girmişti. (Akyılmaz, 2002: 660–661).

III. Selim'in Nizâm-ı Cedîd reform programı bazı kesimler tarafından tepki ile karşılandı. Ahmed Cevdet Paşa'ya göre bunun sebebini Nizâm-ı Cedîd'in kuruluş aşamasında aramak gereklidir. Meseleye farklı boyutta yaklaşan Cevdet Paşa; bir binanın temelinde fesat varsa, ayakta durmasının mümkün olmadığını belirtir.

Nizâm-ı Cedîd projesinin hazırlanılmadan önce yapılması düşünülen yenilikler konusunda birçok kişi lâyiha hazırladı. Askerlik konularından hiç anlamayan kişilerin de içinde yer aldığı bu çalışmalardaki fikirler üzerinde bir türlü birleşilemedi. Nizâm-ı Cedîd ıslâhâtları gelenekçiler ve yeniçeriler tarafından benimsenmedi ve genel düşünce olarak bir uzlaşmaya gidilemedi. Bu sebeple bazı kişilerin görüşü ağır bastığında, diğerleri alındı ve başka bir tarafa çekildi. Samimî olmayan, fırsat kollayan bazı insanlar da şahsî menfaatlerini dikkate alarak, kendi işlerini yürütmeye gayret etti. Çıkar sağlayacağı insanlara da iltifatlarda bulundu. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 142–143).

Meydana gelen bu olayların yanında, zaman geçtikçe bazı olumsuz durumların da ortaya çıkmaya başlaması ile birlikte gittikçe söylentiler ve eleştiriler arttı. Yeniçerilerden toplanan paraların devlet adamlarından bazılarının ceplerine gittiği ve eğlencelerde harcandığı konuşuluyordu. Padişahın özel askerleri bile duyduklarını, gördüklerini kahvelerde anlatırlardı. Devlet sırları padişahın kendi yakınları tarafından abartılarak halk arasında yayılıyordu. Hatta bir gün Topkapı Sarayı'nda yapılan Kaymakam Paşanın¹ bile çağırılmadığı gayet gizli toplantıdan çok kısa bir süre sonra, toplantının müzakere sureti ve kararı aynen Paris'te bir Fransız gazetesinde görüldü. Bu durum karşısında halk ve devlet adamları hayrete düşmüştü. Meydana gelen bu ve benzer olaylar karşısında

---

¹ Sadrzamın herhangi bir sebeple hükümet merkezinden ayrılması halinde yerine bakan vezirdir. Vekâlet süresince bu kişiye “Kaymakam”, “Kaymakam Paşa”, “Kaymakam-ı Rikab-ı Hümayun” veya “Kaymakam-ı Asitane-i Saadet” denilirdi. (Pakalın, 1993: 219).

Osmanlı vatandaşı, devlete karşı yapılan düşüncesiz ve seviyesiz hareketlerden rahatsız olarak tepki gösterirdi. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 143; Beyhan, 1992: 83–85).

Osmanlı toplumundaki sistemli ve belli bir amaca dayanan kültür değişimin III. Selim döneminde başladığı kanaati herkesçe kabul görmüş bir husustur. III. Selim dönemi serbest değişimler ile mecburî değişimler arasında bir geçiş devresidir. Ancak bu devirdeki yenilikler de daha önce olduğu gibi özellikle ordu esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Mesala kılık, kıyafet, hayat tarzı, örf, âdet gibi hususlarda bir değişim söz konusu değildi. Bu hususlar ile ilgili değişimler yine serbest faaliyetlerin sınırları içinde kalmıştı. Orduda yapılması düşünülen değişiklikler ise, Batı tarzında bir ordu meydana getirmek, bu konuda Prusya ve Fransa'dan yararlanmak düşüncesine dayanmaktaydı. Nitekim bu doğrultuda çalışmalar da yapılmıştı. Bunun yanında bütün halkın hizmetine sunulabilecek nitelikte ekonomik teşebbüslere de yer verildi. Bu doğrultuda barut, kâğıt, kumaş fabrikaları açıldı ve Üsküdar'da bir matbaa daha kuruldu. (Cebeci, 1993: 23).

Kabakçı İsyânı sonucunda devletin otoritesi ve nüfuzu gün geçtikçe azalüyordu. Tahtan indirilen III. Selim'in taraftarları izlenerek idâm edildiler ya da görevden uzaklaştırıldılar. Nizâm-ı Cedîd'e ait her şey kaldırılmaya çalışıldı. Ruslarla savaş içinde bulunan devletin, bu dönemde idareci ve ileri görüşlü şahıslara ihtiyacı hat safhada idi. Ancak Kabakçı İsyânı III. Selim'in yetiştirdiği devlet adamlarını bile yok etmişti. Devlet idaresi âsilerin eline geçmişti. İstanbul'daki isyân sınır boyalarına da yansımıştı. Cephedeki yeniçeriler İstanbul'da ihânet eden devlet adamların katledildiğini belirtmiş ve onlar da ordudaki hâin devlet adamlarını ortadan kaldırmak düşüncesi ile ayaklandılar. Hatta Nizâm Cedîd düşmanı Yeniçeri Ağası Pehlivan Ağa da onlara katıldı. (Uçarol, 1993: 346).

Nizâm-ı Cedîde karşı düşmanlık çok ciddî dereceye gelmişti. Bir gün yeniçerilerden birine latîfe olarak "Nizâm-ı Cedîd olur musunuz?", diye sorulduğunda yeniçeri "Hâşâ moskof olurum, Nizâm-ı Cedîd olmam" diye cevap vermişti. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 142).

Nizâm-ı Cedîd askerinin yeni kıyâfetleri ve silâhları ve eğitim tarzı onlara olan muhâlefeti artırmaktaydı. Bu gelişmeler de yeniçeriler arasında “Bizler yeniçeriyiz ve ecdâdımız dahi yeniçeridir, bizler Nizâm-ı Cedîd’i kabul etmeyiz” şeklinde tepkilere yol açmıştı. (Derin, 1972: 217).

III. Selim’in Nizâm-ı Cedîd elbisesi ile Camiye cuma namazına gitme düşüncesi ve Karadeniz boğazındaki kalelerde görevli askerlere Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmek fikri de yeniçerileri rahatsız etmişti. (Derin, 1972: 221-222). Ayrıca bu arada yeniçerilerin savaşa gitmesi sebebi ile İstanbul’da kolluk kuvvetleri için Nizâm-ı Cedîd askeri görevlendirilmek istendi. Bu görevin yeniçeri ağasından saklanarak uygulanmak istenmesi de yeniçeriler arasında söylentilere sebep olmuştu. (Derin, 1974: 385).

Bütün bu olaylar, Yeniçeri Ocağı’nda farklı yönlerde çekilmekteydi. Yeniçeriliğin kaldırılıp herkesin Nizâm-ı Cedîd askerî yapılmasının düşünüldüğü ve bu duruma sessiz kalınmamak gerektiği, konuşulmaya başlanmıştı.

Açıkçası Nizâm-ı Cedîd projesinin uygulanması konusunda yanlışlıklar yapılmıştı. Nitekim Ahmed Cevdet Paşa da Sultan III. Selim’in yapmayı düşündüğü ıslâhâtların karar aşamasında dikkatli hareket ettiğini, ayrıntılı düşünerek ve meşveret ile karar verdiğini; fakat yenilikleri fiiliyâta geçirme konusunda acele ettiğini söylemiştir. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 43).

Uygulama konusunda yanlışlık yapılmasının ileride tepkiye yol açabileceği uyarılarını daha önceleri Ebubekir Ratıb Efendi, Tatarcık Abdullah ve Brentano adlı yabancı subay da yapmıştır. Tatarcık Abdullah Efendi ile Brentano aynı fikri ifâde etmiş ve I. Abdülhamid döneminde ortaya konulan yeniliklerin başarısızlık sebeplerini anlatarak ve uygulamada hatalar yapıldığını söylemiştir. Özellikle Tatarcık Efendi yeniçerilerin bîr kenara bırakılarak iş yapılmasının mantıklı olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Bunların yanında Avrupa devletlerinin kışkırtmaları konusunda da yeterince dikkatli davranılmamıştı. (Özkul, 1996: 325–326).

III. Selim, Nizâm-ı Cedîd faaliyetleri ile eskinin yanında yeni bir düzen kurmaya çalışmış; ancak bu düşünce istenen neticeyi vermemişti. Bununla beraber bu dönemde

artık Batıyı alçak görme siyâseti değişmiş ve Osmanlı Devleti'nin de devletler arası diplomasi usullerine uyması zorunluluğu ortaya çıkmıştı. Avrupa devletlerinin dengesinde hareket etmek, yeni değişimleri yakından tâkip etmek ve bunlardan faydalanmak gerekiyordu. III. Selim bu düşünce ile elçilik işlerini görmek ve bu devletlerin durumlarını daha iyi anlayabilmek için Avrupa'daki dost devletlere birer elçi yollamaya karar verdi. (Kardaş, 1972: 375).

III. Selim'in çağdaşlaşma siyâsetinin başarısını sınırlayan iki önemli faktör vardı: Bunlardan birincisi, işlevini yitirmiş eski kurumları ortadan kaldırmaya cesâret edememesi ve onları muhafaza ederken aynı alanda faaliyet gösterecek Batılı usuller ile çalışan yeni kurumları Osmanlı Devleti'ne dâhil etmesidir. Bu durumun bir sonucu olarak aynı alanda faaliyet gösteren eski ve yeni müesseseler ciddî bir mücadele içine girmişti. Böylelikle reformların başarısı, toplum ve devlet hayatına yeterince girmesi engellenmişti.

III. Selim'in başarısını sınırlayan ikinci husus ise reformlarına halkın desteğini sağlayamaması ve modernleşme hareketlerinin yalnızca bir kısım devlet adamlarınca tarafından desteklenmesidir. Ancak yine de kabul etmek gereklidir ki; III. Selim'in yenileşme hareketleri ve onun devamı olan diplomatik siyâset, Avrupa'dan yeni fikirlerin gelmesini hızlandırmış ve reformların daha geniş yapılmasını sağlamıştı. (Akyılmaz, 2002: 667).

3.3. Nizâm-ı Cedîd ve Kabakçı İsyânı'nda Ulemâ

Osmanlı Devleti'nde ulemâ¹ devletin her şeyi ile ilgilenirdi. Devlet içindeki hâdiselerde de rolleri kaçınılmazdı. Bundan dolayı Nizâm-ı Cedîd projesinin hazırlanması ve uygulanması ile Kabakçı İsyânı gibi Osmanlı Devleti'ni temelden sarsan bir isyân vak'asında ilgilerinin olmaması düşünülemezdi. Diğer taraftan Kabakçı İsyânı'ndan ve III. Selim'in tahtan indirilmesinden sonra Sultan IV. Mustafa'nın iktidarlığı döneminde isyâncılar ile padişah arasında yapılan “Şer'î hüccet”in ulemâ tarafından hazırlandığını da unutmamak gerekir.

3.3.1. Nizâm-ı Cedîd Projesine Ulemânın Etkileri

Osmanlı Devleti'nin yenileşme döneminde alınan önemli kararlarda ulemânın fikrine ve kabulüne başvurulduğu görülmüştür. Nizâm-ı Cedîd'in teşekkülünde ve yürürlüğe konmasında ulemânın rolü inkâr edilemeyecek boyuttadır. Bu açıdan matbaanın kurulmasında bir grup ulemânın olumlu raporlarından sonra şeyhülislâmın da fetvâsına başvurulmuştur. (Berkes, 1973: 53).

Islâhâtlara karşı olan ulemânın, daha önce bu yenilikleri savunduğu; hatta bazılarının bizzat bu yeniliklerin uygulanmasında bulunduğu bilinmektedir. Bu şahıslar bazı devlet adamlarıyla mücadele içindeydi. Söz konusu ulemâ yeniliklere karşı gelerek dini korumaya çalıştığını, Batılı âdetleri yerleştirmeye çalışan devlet adamlarına karşı vatanın ve milletin çıkarlarını düşündüklerini söylüyordu. Hâlbuki zamanında, Sultan III. Selim'in ıslâhât faaliyetlerini desteklemişlerdi.

Toplumun geniş kitleleri ile daha yakın temasta olan imam, müezzin ve diğer ulemâ ise gerçekten de bozulmaya karşı tepki gösteriyordu. Bunların muhâlefetinin nedeni, geleneksel mirasın arzu edilmeyen değişimlerden korunması idi. Ancak üst seviyedeki resmî ulemâ bu muhâlefeti kendi çıkarları için kullanmayı düşünmüştü. Ulemâ arasında düşünce farklılıkları olmasına karşılık, yine de aralarındaki dayanışmayı sürdürdükleri görülmüştü. Mesela III. Selim'in güvendiği ve yeniliklere taraftar olan müderris Abdüllatif Efendi'nin öldürülmesini isteyen yeniçerilere karşı, Abdüllatif Efendi ilim adamlarından olduğu için hiç kimse ona bir şey yapamamış, cezası şeyhülislâma havale edilmişti. Cezası infâz edilmeden önce ulemâ kaydı silinerek siyasî bir makam verilmiş, daha sonra da öldürülmüştü. Nihâyetinde “ulemânın kanının akıtılmaması” genel anlayışına riayet edilmişti. (Özkul, 1996: 322–323).

Bu dönemde gerçekleştirilen yeniliklere karşı yeniçerilerin muhâlefetinin sebebi ise genellikle basite indirilerek dinî inançlara bağlanarak ifâde edilmeye çalışıldı. Hâlbuki; bu tutumun asıl kaynağında siyasî, ekonomik ve başka nedenler etkili olmuştu. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nın varlığından ve devamından menfaat sağlayanlar da

---

¹ İlim sahibi, bilgin anlamına gelen âlim kelimesinin çoğuludur. (Pakalın, 1993: 545).

mevcuttu. Bu çıkarıcı şahıslar, her ıslâhât ve düzenlemenin kendilerine zarar verdiğini görmüş, şeriâtı veya dinî taassubu öne sürerek reform hareketlerini engellemeye gayret etmişti. (Özkul, 1996: 308).

18. yüzyılda Yeniçeri Ocağı, Osmanlı Devleti'nin hemen her tarafında siyasî bir kurum veya bir parti durumuna geldi. Öyle ki; yeniçeriler yalnız buldukları bölgelerde değil, başkentte de siyasî gücü olan bir kurum hâlini aldı. Yeniçerilerin elinde bulundurduğu gücün kaynağı ulemâ veya şariatçılardan değil; alt tabakadan Bektaşîlerden, üst tabakadan ise siyasî çıkarları olan şahıslardan gelmekte idi. Bu yüzden yeniçerilerin yenileşme hareketlerine karşı olmaları şariatçılık ya da dinî taassub ile açıklanamaz. Bu muhâlefetin asıl sebebi dinî değil, siyasî ve ekonomiktir. (Berkes, 1973: 69–70).

III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki yeniçeri ayaklanmaları için de durum çok farklı değildi. III. Selim ulemânın ıslâhât düşüncelerinden yararlanmakla birlikte, daha çok resmî ulemâ ve devlet erkânı ön plânda görüldüğünden, diğer kesimlerde içten içe tepkiler oluşmaya başladı. Ayrıca ulemâ sadece siyasî ve askerî alandaki faaliyetlerin bir destekleyicisi olarak görülmek istenmişti. Mesela, Mekkizâde'nin şeyhülislâmlığı döneminde, Tatarcık Abdullah Efendi, ilmiye alanında düzenlemeler yapmaya çalışırken, genel olarak askerî alandaki yenileşme hareketlerine destek olan ve göreve daha iyi yakışacağı düşünülen Dürrizâde Ârif Efendi, şeyhülislâmlığa getirilmişti. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 293).

Benzer kararlarda da sarayda etkili olan devlet erkânı olmuştur. Nitekim Nizâm-ı Cedîd ricalî olarak bilinen bu kişilerin III. Selim'i de yanlış yönlendirdikleri anlaşılmıştır. Kabakçı Ayaklanması sırasında sarayın etkili devlet adamlarının hareketlerinden ve genel gidişattan memnun olmayan ulemâ ve müderrisler; bu kişilerin şeriattan ve dinden uzaklaştıklarını düşünmekteydiler. (Âsım, 1327: 7–8).

III. Selim yeniliklerini destekleyenlerin önde gelen ilim adamlarından biri de Kadı Abdurrahman Paşa'dır. Bu zat gayretli, cesur ve ıslâhâtların gerekliliğine inanan vezirdi. Abdurrahman Paşa, Sultan Selim'in Nizâm-ı Cedîd teşklâtındaki samimî maksadını kavradığından Anadolu'da Çapanoğlu ile beraber padişaha kuvvetli destek olmuşlardı. (Uzunçarşılı, 1971: 449–450).

Kadı Abdurrahman Paşa gerek vilâyeti dâhilinde Konya, Aksaray, Seydişehir, Kırşehir ile Niğde'nin Eskisaray civarında ve mâlikâne suretiyle kendi üzerinde Alanya ve Kayseri'de muhtelif büyüklükte kışlalar yaptırdı. Bunlardan birisi de İstanbul'dan mühendisler getirtmek suretiyle yaptırılan Seydişehir'indeki Nizâm-ı Cedîd kışlası idi.

Abdurrahman Paşa devamlı surette komutanlık vazifesinde bulunduğundan hayatı boyunca suikast ve ihânetlerle karşılaşmıştı. Nitekim yeniçeriler Alemdar vak'asını mütakip kendisini ele geçirmek istemişler; fakat muvaffak olamamışlardı. Ancak padişahı yönlendirerek Abdurrahman Paşa'yı adım adım tâkip etmişler, Anadolu'nun her bir tarafına fermanlar yollamışlar ve sonuçta onu îdam ettirmişlerdi. (Uzunçarşılı, 1971: 450).

Yapılan kötülöklere ve haksızlıklara karşı çıkan bazı ulemâyı, pâyeler, arpalıklar ve çeşit çeşit hediyeler vererek susturmuşlardı. Bunlar tarihteki önemli şahsiyetlere benzemeyi hikmete aykırı kabul etmişti. Kitap ve sünnete uygun işler yapmayı ve kötü işlerden kaçmayı da Yahudi efsaneleri olarak görmüştü. Bu tavırlarıyla kendilerini yenilik taraftarı göstermeye çalışmış ve Avrupa siyâsetini kendilerine hayat tarzı benimsemişlerdi. (Beyhan, 1992: 83–84).

Bütün bu davranışlar, ulemânın Nizâm-ı Cedîd'in meydana gelmesinde başlangıçta olumlu bir tutum takınmalarına rağmen, sonradan bu ordunun aleyhinde bulunmalarna yol açmıştı. Öyleki; üst seviyedeki devlet erkânının oğullarından ilim adamı olanların sayılarında gereğinden fazla artış olması, söylentilere sebep olmuştu. Ulemâ ve yöneticilerinden kendi menfaatlerini düşünerek hareket edenlerin görülmesi Nizâm-ı Cedîd'e karşı kin ve muhâlefetin oluşmasına sebebiyet vermişti. (Âsım, 1327: 14).

Âsım Efendi, ulemânın devlete ile padişaha sadakat ve bağlılığını koruduğunu, halkın da ulemâ tarafını tuttuğunu ve onlara uyduğunu, padişah tarafından gelecek bir emre uyacaklarının şüphesiz olduğunu söylemiştir. Ancak, gelişmelerin iyi olmaması ve halkın ekonomik durumunun gittikçe zorlaşması, bunların yanında bazı devlet adamlarının yolsuzluklarının görülmesi, bu bağlılığı giderek azalttığını da vurgulamıştır. (Âsım, 1327: 14).

Bu duruma Münib Efendi iyi bir örnek oluşturabileceği söylenebilir. Münib Efendi daha baştan itibaren Nizâm-ı Cedîd kararlarının alan ve padişahın danışmanı durumunda olan on iki kişilik heyette yer alan üç ulemâdan birisi idi. Diğer iki kişinin ise Tatarcık Abdullah Efendi ve İbrahim İsmet Bey olduğu bilinmektedir. Ayrıca Cevdet Paşa, Münib Efendi'nin Nizâm-ı Cedîd'e taraftar olduğunu, hatta Nizâm-ı Cedîd askerlerinin tâlim yapmalarının ve trampet çalmalarının dinen câiz olduğunu açıklayan bir risale telif ettiğini de belirtmektedir. (Özkul, 1996: 310).

Münib Efendi'nin Kabakçı İsyânı'nda yeniçerilerin tarafını tuttuğunu yazan kaynaklar vardır. Ayaklanmanın gelişimini anlatan Derin'in yayınladığı bir tarihçede, üç beş neferin yalısına gidip kendinse iltifat ederek onu Topkapı'ya davet ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca Münib Efendi'ye başlarının tâcı olduğunu söylemişler ve o olmadan hiçbir şekilde hareket etmeyeceklerini belirterek onu kendi taraflarına çekmişlerdi. (Derin, 1973: 102).

Âsım tarihinde, Münib Efendi gibi bazı ulemânın ayaklanan yamaklara katıldığı, Tophane'ye kadar onlarla beraber yürüyerek teşvik ettiği yazılmaktadır. IV. Mustafa tahta geçtikten sonra da Münib Efendi'ye yıllık üç kese akçe maaş tayin edildiği bilgisi yer almaktadır. (Âsım, 1327: 25).

İbrahim İsmet Bey, Nizâm-ı Cedîd'in kurulmasına karar verildiğinde, bu konuda kararlı olmak ve kesinlikle geri adım atmamak gerektiğini, başarılı olabilmek için de çok dikkatli olmanın şart olduğunu anlatarak, alınan kararların dışarıya taşınılmaması için ısrarla hatırlatmalarda bulunmuştu. Fakat daha sonraki dönemde onun böyle bir duruma yeteri kadar özen göstermediğini ortaya koyan, kendinin kaleme aldığı mektuplar Cevdet Paşa tarihinde mevcuttur. İbrahim İsmet Bey ile devrin reisülküttâbı Vâhid Efendi'nin aralarında geçen mektuplaşmada devletin durumu hakkında açıklama yapılırken takınılan tavır ve bu yazılardaki genel ümitsizlik havası, bu dönemde millette var olan ruh durumu hakkında bize yeterli bilgiyi aktarmaktadır. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 363-365).

Diğer taraftan III. Selim dönemi yenileşme hareketlerinin savunucularından olan üç Osmanlı aydınının durumu şöyleydi: Bunlardan III Selim'in Berlin Büyükelçisi olan

Giritli Âlî Aziz Efendi, yenileşmenin önemli savunucularından biri olmuştu. Avrupalı edip ve ilim adamları ile mektuplaşan bir mütefekkir, tasavvuf düşüncesine derinden bağlı ve aklî ilimlere büyük önem veren bir kişi idi. Onun asıl amacı, Avrupa'dan bilgi aktarımı ile Osmanlı toplumunda bir yeniden yapılanma meydana getirmektir. Bunda da bir ölçüde başarılı olmuştu. Mustafa Sâmi Efendi ise Avrupa'ya düzenlenen bir geziye katılmış ve bu gezi sırasındaki izlenimlerini bir risâede toplamıştı. Sami Efendi'yi en çok ilgilendiren ilim ve eğitim olmuştu. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin bütün meselelerine çözüm olarak ilmî yolları tavsiye etmişti. Yenileşme süreci boyunca Avrupa düşüncesini inceleyen ve bu düşüncenin altında yatan sebepleri bulmaya çalışan aydınlardan biriydi. Bu kişilere ilâve olarak gazeteci Abdullah Zühdi de yenileşme hareketinin Osmanlı toplumunda meydana getirdiği çözülmeye, fikir hayatındaki değişmeye, dikkat çekmişti. Geçmişte yapılan yanlışlıkları silerek yeni bir süreç meydana getirme gayretleri eserlerinde de görülmüştü. (Tansü, 1998: 8).

Osmanlı Devleti'nde devlet yapısı ve toplum hayatında yenileşme hareketlerinin başlaması ile modernleşmenin bütün meselelere çözüm olacağı düşünülmüştü. Yapılan ıslâhâtlar, bir kısım Osmanlı aydınları tarafından desteklenmişti. Bazıları ise sessiz kalarak gizli bir muhâlefet içinde olmuşlardı. (Tansü, 1998: 8-9).

Ulemânın ve geleneklere sıkı bağlı olduğu bilinen Yeniçeri Ocağı'nın yeniliklere karşı tepkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, yapılan ıslâhatların mâhiyetini iyi bir şekilde anlamak lâzımdır. Çünkü yeniçerilerin kendi kurumlarını ve varlıklarını tehlikeye düşürecek yeni bir kurumlaşmanın karşısında olmaları olağandı. Ancak başlangıçta herhangi bir tepki vermeyen, hatta karar aşamasında desteğini esirgemeyen ulemânın sonradan tepki göstermesi önemli ve dikkat çekici bir durumdur. (Özkul, 1996: 324–325).

İlk olarak bir ıslâhâttan farklı olarak bir düzenleme veya sorunları gidermeye yönelik olarak başlamış olan, sonradan yenilik hareketi hüviyeti gösteren faaliyetlerin sonradan başka bir duruma dönüştüğü görülmüştü. Bu dönemde kendi varlığı için bir tehdit unsuru görevi olarak ulemâ ve yeniçeriler, bütün memnuniyetsizlerin sözcüsü olarak ortaya çıkmıştı. Batıyı taklit etmeye çalışanlar ile diğer kesimler arasında bir ciddî bir ayrılık söz konusu idi. Nizâm-ı Cedîd askerleri

ile yeniçeriler arasındaki kutuplaşma bunların en belirgi olarak gözükmekteydi. Batı ilimi ile teknolojisinin gelişimini ve hayata geçirilmesini kabul etmek istemeyen şahıslar mevcuttu. Bu kişiler gelenekçi tarzda söz ve davranışlarını devam ettiren alt seviyedeki ulemâ, cami imamları ve vaizlerle bağılıklarını sürdürmüştü. Böylelikle aradaki uçurum daha da artmıştı. (Özkul, 1996: 325).

Osmanlı aydın ve siyâsetçileri, gelişen dünya karşısında geleneklere sahip çıkma veya asrın şartlarına uygun hareket etme ve çağın gelişmelerinde başı çeken Batıyı yakalama arasında sıkışıp kalmışlardı. Ayrıca bu durum yenileşme hareketlerinin en önemli meselelerinden biri olma özelliğini günümüze kadar korumuştur. Ancak bu ulemâ ve devlet adamları, bir yandan yüzyılların birikimi ile oluşan fikir yapılarını korumaya gayret etmişler, diğer yandan yenileşme hareketlerini uygulayabilecekleri ortam arayışına girmişlerdi. Bu konuda çözüm ve çıkış yolları bulmakta ciddî zorluk çekmişlerdi. Bu sebeple ıslâhâtlara, toplumun önemli bir kesimi ile ulemâ ve devlet erkânının bir kısmı sert bir tepki göstermişlerdi. Bu direnişin devlet ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini önlemek için önceki kurumların varlığının korumasına izin verilmişti. Bunların yanında ve daha gelişmiş ve zamanın şartlarına uygun yeni müesseseler teşkil edilmişti. Bunun bir sonucu olarak eski ile yenin bir arada benzer aktiflikte bulunması toplum ve devlet yapısında da bir çelişki meydana getirmişti. Neticede Osmanlı ulemâ ile devlet adamları gelenekçi ve yenilikçi olarak ikiye ayrılmışlar, bir çatışmaya düşmüşlerdi. (Tansü, 1998: 1-2).

Osmanlı toplumunun gelenekçi düşüncesine sahip insanları, yeniliklerin her türlüüne karşı çıkararak kendi içlerine çekilmişlerdi. Yeniçerilerin desteği ile devlet yapısında kalıcı ve sağlam bir oluşum sağlayamamışlar ve yüzeysel gayretlerle sorunlara iş bitirici çözümler getirememişlerdi. Bu durum da günümüze kadar süregelen bir problem olarak gözükmiştir. (Tansü, 1998: 2).

Diğer yandan modern ilim ve teknoloji ile ulemânın devam ettirdiği geleneksel süreç arasında önemli bir mesafe oluşmuştu. III. Selim döneminde bu boşluk daha net olarak görülmeye başlamıştı. Batıdan alına yenilikler ile gelenekler arasında bir çelişkinin olduğu açıktı. Bu çelişki II. Mahmud'un saltanatında daha da gözükür bir durum

arzetmişti. Tanzîmât döneminde ise bu mesele artık iyice tehlike sinyalleri vermeye başlamıştı. (Özku, 1996: 325).

18. yüzyıl sonrasında ulemâ, devlet yapısı içerisindeki siyâsî gücü ve dış siyâset konusundaki karar mekanizmasındaki yetkileri, Avrupa'yı örnek alan devlet adamları karşısında azalmaya ve önemini yitirmeye başlamıştı. Böylece Batının yeniliklerine karşı olan ulemâ, muhâlif bir duruma düşmüştü. Tatarcık Abdullah Efendi gibi ulemâ temsilcileri ciddi bazı düşünce sorunlarını ifade etmişlerdi. Fakat ilmiye mensuplarına ve devlet kademelerine takılıp kalmışlardı. Devletin sıkıntılarını görüşüldüğü yere olan meşveret meclislerinde ise genellikle birkaç kişinin ağırlığı vardı. Karar aşamasında da şahısların kişilerin önemli tesiri görülmekteydi. Kabakçı İsyânı zamanında, toplantı esnasında Kadıasker Ahmed Şemseddin Efendi'nin İbrahim Kethüda'ya gösterdiği tepki, bu durumun açık bir göstergesidir. Şöyleki; Şemseddin Efendi, ayaklanma ile ilgili ne gibi tedbirlerin alınması lâzım geldiğini soran İbrahim Kethüda'ya, böyle bir sonucu getiren olaylara kendilerinin neden olduğunu ve ulemânın fikri alınmadan hareket edildiğini belirterek hakaretle karşılık vermişti. Ayrıca ıslâhatlârın karar aşamasında, Yeniçeri Ocağı'nın tutumundan çekinildiğinden dolayı gizli bir danışma kurulu oluşturulmuştu ve burada konuşulan hususların başka bir yere gitmemesi sözü verilerek yemin edilmişti. Fakat böyle olmasına rağmen burada konuşulan mevzular toplum içinde dilden dile dolaşır bir hâle gelmişti. İşin daha da ilginç yanı, bu danışma meclisindeki konuşmalar, Paris'te çıkan bir Fransız gazetesinde aynı şekilde yazılmıştı. Bu özel danışma meclisinde ise ulemâdan üç kişi vardı. Bunlar Tatarcık Abdullah Efendi, Münib Efendi ve İbrahim İsmet Efendi idi. (Özku, 1996: 335-336).

Yenileşme hareketlerinin eğitim kurumlarından Mühendishâne mekteplerinde, ilk baştan itibaren ulemâdan kimseler ders vermişlerdi. Okul yönetimlerini de onlar üstlenmişlerdi. Devrin en önemli müderrislerinin bu okullarda hocalık yapması, ulemânın bilim ve teknik konularda yeniliklere karşı olmadığına gayet açık bir misâli idi. Ayrıca Kabakçı İsyânı esnasında meydana gelen karmaşık ortamda eğitim-öğretimde aksaklıklar oldu ise de bu okullar faaliyetlerine devam etmişlerdi. Hatta Sultan IV. Mustafa, tahtından ettiği III. Selim'in kanunnâmesini doğrudan kabul etmişti. Ayrıca Avrupa'dan alınan ilim ve düşünceler, bu okullar

vasıtası ile Osmanlı toplumuna kazandırılmıştı. Bundan sonraki yıllarda görülen yenileşme taraftarları ve savunucuları yine bu okullarda yetişmişti. Bu eğitim kurumlarında başlamış olan yenileşme hareketlerinin sonuçları, II. Mahmud ıslâhâtlarında kendini göstermeye başlamış ve Tanzimat döneminde daha belirgin duruma gelmişti. (Özkul, 1996: 336).

Özkul ulemânın tepkilerini şöyle açıklamaktadır: Osmanlı devlet yapısı içindeki asıl faaliyetini yerine getiremez duruma düşmüş olan ulemâ zümresinin gerçek sorunu, bir fikir ve felsefî bakış tarzının olmaması idi. Ulemâ ise genel meselelere ve teknik sorunlara takılmaktaydı. Açıkçası ulemâ, gerçek vazifesi olan meydana gelen şartlara göre dinî ve örfî esasları değerlendirerek bunları korumaktı. Fakat ulemâ arasındaki makam ve menfaat çatışmaları, üzerinde durmaları gereken asıl sorunlarla ilgilenmelerini engellemekteydi. Bu durumun bir sonucu olarak ulemâ, üzerine düşen vazifenin ağırlaşmasına ilâveten, gerçek vazifesini yapamamış ve ilmiye teşkilâtından uzaklaşmışlardı. Bu sebeple de tarihî süreçteki yerlerini ve önemlerini kaybetmişlerdi. Hatta bu meseleye 16. yüzyılın sonlarında ulemâdan Akhisarî Efendi ve başka müellifler dikkat çekmişlerdi. Ancak, ulemânın devletin siyâsî, ilmî ve sosyal hayatında başı çeken bir görevi yerine getirmesi beklenirken aksine geriye düşmesi, onları gelişmeleri arkadan takip etmek durumunda bırakmıştı. (Özkul, 1996: 336-337).

Sultan III. Selim saltanatının son yıllarında iyi yetişmiş ve değerli ilim adamı sayısı da azdı. Nitelikli ilim erbâbının isimleri arasında Abdurrahim Efendi vardı. III. Selim'i, devletin iyi gitmeyen siyâseti sebebi ile ikaz eden resmî ulemâdan İbrahim İsmet Bey de dikkate alınmadığını şikâyetçiydi. Yeniçeri Ocağı ile halktan bir kesimin değişik sebepler ve menfaatler doğrultusunda başlattıkları Kabakçı İsyânı'nı, ulemânın en azından büyümesini engellemesi beklenmişti. Fakat ulemâ, âsîlerin her isteğinin yerine getirilmesine yardımcı olarak onları desteklemişti. Sonuç olarak başlattığı yenileşme hareketleri ile istediği sonucu elde edememiş olan III. Selim, Avrupa'nın âdet ve elbiselerini getirmekle suçlanmış, yine ulemânın fetvâsı ile tahttan indirilmişti. Ancak bir yıl sonra, onun yerine padişah olan IV. Mustafa da yine ulemânın kararı ve onayı ile idam edilmişti. Bu gelişmelerden de anlaşılmaktadır ki, ulemânın temsilcisi olarak gözüken şeyhülislâm, siyâsî gücün bir taraftarı

görüntüsü vermişti. Kısa denilebilecek bir süre önce halîfe olduğuna dâir ulemânın bağlılığı ile tahta geçen Sultan IV. Mustafa hakkında, “günahsız birini öldürenin halifeliği geçerli değildir”, diye fetvâ vermişti. (Özkul, 1996: 337-338).

Sonuçta ulemânın davranışları hakkında bir yargıya ulaşılabilecek olursa, ulemânın yenilikler karşısındaki tavrının, dinî veya fikrî bir amaç taşımadığı, aksine siyâsî ve ekonomik çıkarların ön plânda olduğu ifâde edilebilir. Bu dönemde ulemâ, ilmî yapısından uzaklaşmış bir konumdadır. Bu sebeple zamanın sıkıntılarını anlayabilmesi ve onlara çözüm yolları üretmesi güç bir durumdur. Fakat bu genel şartların yanında meselelere eğilen ve öneriler sunan ulemânın örnekleri de vardı. Ancak onlar da Avrupa ilim ve tekniğinin esaslarını tam olarak inceleyip anlamadıklarından ciddî bir tepki verememişlerdi. Meselelerin asıl nedenlerine inilmeden, yalnızca bir askerî sorun olarak ele alınması, başarıyı engelleyen başlıca sebep olmuştu. (Özkul, 1996: 338).

Netice olarak, III. Selim devrinde ulemâ, kendinden beklenileni verememiştir. Yenileşme hareketleri çerçevesinde yapılan ıslâhâtlarla devletin müesseselerinin çağdaş bir seviyeye getirilmesi sağlanamamıştır. Ayrıca bu dönemde devletin ve toplumun meselelerine önemli bir çözüm getirilememiştir.

3.3.2. Kabakçı İsyânı’nda Ulemâ

Yeniçeriler ve onların üzerinde etkili olan devlet adamları ile hükümet arasında sürekli bir mesafe ve zıtlık vardı. Görevlerin ehline verilmemesi sebebi ile önemli askerî kademeler ehliyeti olmayan ve savaş bilgisinden yoksun nüfûzlu veya paralı kişiler tarafından ele geçirilmekteydi. Bu mesele de devlet içindeki düzeni bozmaktaydı. Ulemâdan Aşır Efendi, bu soruna dikkat çekmiş, bu yapılanmadan dolayı yeniçerilerin hükümete düşmanca tavır sergilediğini ve bu sebeple de hükümetin yenileşme hareketlerini uygulamasının zor olduğunu ifâde etmiştir. (Berkes, 1973: 83).

Kabakçı Mustafa İsyânı’nından sonra âsiler, hareketlerinin meşruiyetini kabul ettirebilmek için ulemânın önemlilerinden ve herkes tarafından kabul gören Hoca

Münib Efendi'nin desteğini aldı. Esasında Münib Efendi'yi kendi isteğinden ziyâde ciddî ısrar ile kendi yanlarına çektiler. (Derin, 1973: 102).

Diğer yandan Bâb-ı Âlî'de ulemânın önde gelenleri ve devlet erkânı meşveret için toplanmış, durumun müzâkeresini yapmışlardı. Fakat başta Musa Paşa'nın ve ulemânın olumsuz yaklaşımı sebebebi ile bir neticeye ulaşamadı. Hatta Sâbık Rumeli Kadıaskerlerinden Şemseddin Efendi, İbrahim Nesim Efendi'ye hakaretler yağdırdı. Bunun üzerine meşverettekiler dağıldı ve şeyhülislâm, fetvâ emini, Kadıaskerler ve diğer ulemâ sorun çıkaranlar ile konuşmaya gitti. Ağa Kapısı'nda bulunan Münib Efendi, isyâncıların başlarına şeyhülislâmın dindar olduğunu ve hatalardan uzak durmaya gayret ettiğini söyledi. Bunun üzerine âsiler ona saygı gösterdi ve isteklerini iletti. Anlaşılacağı üzere ulemâ Kabakçı İsyânı'nını desteklemişse de devlet erkânı ile isyâncılar arasında uzlaşmacı bir rol oynadığı da olmuştur. (Uzunçarşılı, 1942: 256; Derin, 1973: 103).

Bir başka kaynağa göre, meşveretten sonuç çıkmayınca sekbanbaşı ve yeniçerilerin ileri gelenleri ulemâyı Ağa Kapısı'na götürerek orada görüşmeyi ve bu şekilde bir çözüm yolu bulunmasını teklif ettiler. (Derin, 1974: 302).

Diğer bir tarihçede ise her şeyi planlayan ve uygulamaya koyanların arasında ulemânın önde gelenlerinin de olduğu yazılıdır. Ulemânın isteklerini isyâncılar vasıtası ile gerçekleştirdikleri belirtilir. Yoksa âsilerin kendi başlarına bir şey yapmalarının zor olduğu üzerinde durulur. Bu ulemânın önde gelenleri ise Şeyhülislâm Ataullah Efendi, Kaymakam Köse Musa Paşa ve sekbanbaşısıdır. (Oğulukyan, 1972: 17).

Bu olayları anlatan eserlerde farklı ifâdeler olmakla birlikte ulemânın isyâncılardan yana tavır sergiledikleri ortaya çıkmaktadır. Hatta Sultan III. Selim'in tahttan indirilerek IV. Mustafa'nın padişah olmasına kadar geçen zamanda şeyhülislâm ve diğer ulemâ kışlada kaldılar. (Derin, 1974: 395).

Kabakçı İsyânı esnasında rol oynayan ulemâ şunlardır:

- 1- Şeyhülislâm Ataullah Efendi

- 2- İstanbul Pâyeli Hoca Münib Efendi
- 3- İstanbul Kadısı, Muradzâde Mehmed Efendi
- 4- Rumeli Payeli Hafız Derviş Mehmed Efendi
- 5- Rumeli Kadıaskeri Mollacıkzâde Ahmed Muhtar Efendi
- 6- Reisül Ulemâ Arabzâde Mehmed Arif Efendi
- 7- Sâbık Rumeli Kadıaskeri Ahmed Şemseddin Efendi (Derin, 1974: 395-398; Derin, 1973: 103).

Edirne Vak'ası ile Ataullah Efendi'nin şeyhülislâmlığa; ordunun sefere çıkması ile de Köse Musa Paşa'nın sadaret kaymakamlığına tayin edilmeleri Nizâm-ı Cedîd programı açısından iyi bir durum değildi. Çünkü her ikisi de kendilerini III. Selim'e yenilik taraftarı olarak gösterdikleri hâlde, Nizâm-ı Cedîd'e karşı olanlar birlikte hareket etmekteydi. Sadrazamın ve ordunun İstanbul dışına çıkmış olmasını fırsat olarak gören bu kişiler yeniçeriler ve bazı menfaatçi ulemâ ile anlaşarak Nizâm-ı Cedîd'i kaldırmaya karar verdi. (Gökbilgin, 1964: 316).

Şeyhülislâm Ataullah Efendi kendi hâlinde ve takva sahibi bir âlim olarak bilinmekteydi. Ancak Nizâm-ı Cedîd taraftarı bir görüntü verirken aslında yeniliklere karşı idi. Bu yüzden ıslâhâtlara karşı olanlara destek vermekteydi. Mesela bir gün, Sultan III. Selim'in aleyhinde hareket eden bazı kimseler, hazine kethüdalığı görevinden alınmış olan iki kişiyi gizlice Ataullah Efendi'nin yanına götürmüştü. Bu kişiler de padişahın halifelik makamına aykırı davranışlarda bulunduğuna şahitlik etmeleri üzerine Şeyhülislâm Ataullah Efendi de III. Selim'in katline fetvâ vermişti. (Mustafa Nuri Paşa, 1992: 216).

Özkul'un bir arşiv belgesine dayanarak naklettiğine göre, III. Selim'in tahtan indirilmesinde rol oynayan Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin bazı ilmiye mensuplarının isimlerini haksızlıkla imhâ ettiği sırada kendisinin de mağdur olduğu ifâde edilmektedir. Diğer yandan Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin olumsuz

hareketlerinin örneklerine hayatında da rastlamak mümükündür. Ataullah Efendi, eğitimine ve ilim hayatındaki yükselişine bakıldığında, haketmeden olmadan babasının gücünden yararlanarak bir yerlere geldiği görülmektedir. Nitekim daha 12 yaşındayken medreseye hoca, yâni müderris olarak atanmıştır. (Özkul, 1996: 318).

Ataullah Efendi sonraki dönemlerde kısa sürede Kudüs ve sonra Edirne mollası olmuştu. 46 yaşında da şeyhülislâmlık makamına oturmuştu. Kızını Köse Musa Paşa'nın oğluyla evlendirmiş, bir süre aynı düşünce doğrultusunda hareket ettiği Musa Paşa ile akrabalık kurmuştu. Ayrıca pozitif ilimlerden ziyâde daha çok şer'î (dinî) meseleler ile ilgilenirdi. Ataullah Efendi'nin dindarlığı konusunda ise Âsım Efendi “riyakârlığındandı” ifâdesini kullanmaktadır. (Mehmet Süreyya, 1996: 479).

Kabakçı Mustafa'nın elebaşılığını yaptığı isyândan sonra Nizâm-ı Cedîd taraftarı olanlardan bazıları bir takım hataları sebebi ile idam edilmiş ve Sultan III. Selim'in de tahtan indirilmesine karar verilmişti. Bu olaydan sonra şehzadelerin hayatlarının korunması ve gözetilmesi işinin ulemâdan saygın kişiler tarafından kontrol edilmesi istenmişti. Bu teklif Hoca Münib Efendi'ye yapılmış ise de kabul etmemişti. Münib Efendi ve bazı önemli ulemânın benzer tavrından sonra hakkı olmadan padişahın desteği ile bir yerlere gelmiş olan Derviş Mehmed Efendi bu telifi kabul etmişti. (Mehmed Süreyya, 1996: 335; Derin, 1973: 243).

Ahmed Cevdet Paşa bu olay ile ilgili şunları söylemektedir: Rumeli Kadiaskeri Derviş Mehmed Efendi gayet kaba, cahil ve sadâret rütbesine lâıyk olmayan biri idi. Sultan III. Selim'in iyi niyetinin bir neticesi olarak “sultan imamlığı” vazifesini yapmasından dolayı kısa zamanda ilmî hayatın en üst noktası olan sadâret makamına getirilmişti. III. Selim'in hal'inden sonra ulemâdan birinin ihtilâlciler tarafından elçi sıfatı ile saraya gönderilmesi gerektiğinde, Münib Efendi ve önemli ulemâ bu çirkin görevi yerine getirmek istememişti. Ancak Derviş Mehmed Efendi bu işi iftihâr ile kabul etmişti. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 56).

Cevdet Paşa, Aygır İmam lakabı ile tanınan kişi hakkında ise ; Ayasofya Camîi hatibi iken, önce ikinci imam ve sonra da baş imam olmuştur. Başka hiçbir özelliği olmadığı halde, padişahın isteği doğrultusunda Rumeli Kadıaskerliği derecesine çıkartılmıştır. Aygır İmam olarak tanınan Derviş Mehmed Efendi, Kabakçı İsyânı sırasında şehzadeleri korumakla görevli olarak yeniçeriler tarafından saraya gönderilmiştir. Bu olumsuz durumuna bakmadan, Sultan III. Selim'e İbrahim Kethüdayı kötülemiş ve onun yüzünden iki senedir Tokat arpalığını alamadığını, bütün mülkü ona teslim ettiğini ve onun sözü ile İsmail Paşa gibi sâdik veziri az daha idam ettiğini söylemiştir. Yâni padişaha halktan birisi ile konuşur gibi hitap etmiştir. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 194).

Ahmed Cevdet Paşa bu konuda şunları söylemektedir: Dönemin şartlarına göre devletin tarafından yapılan hatalar sayılacak olsa, öncelikle bu ahlâkı bozuk ve câhil kimsenin önemli bir ilmiye rütbesinde bulundurulmasını dikkate almak gereklidir. Böyle karmaşık bir ortamda halka doğruları anlatacak ve sözünü dinletecek âlimler arasına bu gibi kendini bilmeyen biri girdikten sonra, artık diğer işlerin durumunu siz düşünün. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 195).

Âsım Efendi ise Ataullah Efendi ile onun hocası olan Münib Efendi'yi, "kendini düşünen, günahkâr ve ruh güzelliğinden yoksun kişiler" olarak nietelendirmektedir. Kabakçı İsyânı'nda, Nizâm-ı Cedîd'e karşı yapılan hareketlerde önemli bir rol alan bu kimseler, Nizâm-ı Cedîd'in kaldırıldığını ifâde eden bir hatt-ı hümayunu almış ve âsilere belgeyi göstermişlerdi. Bu şahıslar arasında babası Murat Efendi'nin katkısı ile devlet kademesinde mesafe alan Mehmet Murat Efendi de vardı. Bu Murat Efendi, isyândan sonra işbirliği yaptıkları Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin makamına Ömer Hulusi Efendi tâyin edilince, yeniden bir karışıklık çıkarma çalışmalarında bulunmuştu. Öyle ki; Hulusi Efendi, kendisini tebrik için gelen sonradan görev almış ve azledilmiş ulemâlara ilgi göstermemişti. Durumdan rahatsız olan bu ulemâlar aralarında görüşmüş ve Hulusi Efendi'nin kendilerini yok sayarak zarar verdiğini, bu sebeple de tahrîke meyilli yeniçeri askerlerini kışkırtarak isyân ettirmeye karar vermişlerdi. (Âsım, 1327: 122; Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 54).

Netice olarak kendi makamlarını korumaya gayret eden ulemâ yeniçerilere haber göndermiş, Şeyhülislâm Hulusi Efendi'nin yeniçerilerin katledilmesi için fetvâ

verdiğini söylemişlerdi. Bu sebeple akıllarını başlarına almalarını ve şeyhülislâmın görevden alınması gerektiğini belirterek yeniçerileri isyâna teşvîk etmişlerdi. Bu isyân tertipçileri arasında şahsî çıkarlarını düşünen resmî ulemâdan Şeytan Emin Efendi, eski Rumeli Kadıaskeri Şemseddin Efendi, Münib Efendi ve Mehmed Murad Efendi de vardı. (Derin, 1973: 232–233; Âsım, 1327: 79).

Galata Kadısı olan Emin Efendi ise Sultan III. Selim'in annesinin yaptırdığı caminin bina emini olup, haksız yere yükselen ulemâ içinde yer almaktadır. Emin Efendi, Valide Sultan Kethüdası olan Yusuf Ağa vasıtasıyla İstanbul payesine sahip olmuştur. Bir gün Yusuf Ağa dalkavuklar ile otururken: “Acaba ömür satın almak mümkün olur mu ve bir kimsenin ömrü bir kimseye ömür olur mu?” diye sorduğunda, dalkavuklardan biri olur der ve “Ben efendime ömrümden yirmi sene ömür bağışlarım.” diyerek beş yüz kuruşa yirmi senelik ömrünü satar. Şeytan lakabı ile tanınan Galata Kadısı Emin Efendi de bunu bir hüccetle tasdikler. (Derin, 1973: 234–235; Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 195-196).

Ulemâ arasında şeyhülislâmın değiştirilmesinde çeşitli olaylara karışarak kendi çıkar ve düşüncesine göre hareket eden Seyyid Mehmed Efendi de vardı. Mehmed Efendi ilmiye sınıfıyla alay eden, Kabakçı Mustafa ile sıcak ilişkileri olan müderrislik makamına yakışmayan tavırlara sahip bir kişidir. Bu tavırlarından dolayı sonunda sürgün edilmiştir. (Âsım, 1327: 76; Derin, 1973: 234).

Kabakçı İsyânı'nda âsiler ile Ağa Kapısı'ndaki görüşmeye başı şal ile örtülü olarak gelen ulemâ arasında Kadıaskerlik makamına kadar yükselmiş olan Mehmed Hafid Efendi de vardır. (Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 161).

Ulemâ arasında olaylarda birinci derecede etkili rol oynayan yine başkalarının aracılığı ile yükselen, mollazâdelerden Şemseddin de yer alır. Bu kişi menfaati olacak birisine övgüler yağdırır, fakat işler tersine döndüğünde tamâmen zıt bir tavır takınabilirdi. Nitekim Kabakçı İsyânı esnasında daha önceden çok yardımlarını gördüğü İbrahim Kethüda'ya türlü hakaretler ederek bağırmişti. Ayrıca dönemin padişahında ve devlet adamlarından birçok para ve hediye aldığı da söylenmektedir. (Âsım, 1327: 29–30; Ahmed Cevdet Paşa, 1983: 164).

Anlaşılabacağı gibi, ulemâ yapması gereken vazifesinden önce kendi menfaatlerini düşünmektedir. Yeniliklerin uygulanması aşamasında sesini çıkarmayarak

yapılanlara taraftar gibi görünmektedir. Dine aykırı hususları hatırlatmak ve yöneticileri uyarmak yerine, ne yaptığını bilmeyen insularla işbirliği yapmaktadırlar. Yeniçerilerin düzensizliğini gidermeye çalışması gerekirken, bundan yararlanmayı düşündüğü gözlenmektedir.

Ulemâ devlet otoritesinin bozulduğu ve câhil halkın kışkırtılarak meydanlara toplandığı zamanlarda sakinleştirici ve açıklama yaparak yönlendirici rol oynaması gerekirken, kendi kellelerini düşünen yeniçerilerin baskılarına boyun eğmişlerdi. Devamında da III. Selim'i Batı âdetlerini getirtmek, zevk ve eğlenceye dalmakla suçlayarak tahttan indirmişlerdi. Hemen akabinde de Sultan IV. Mustafa'nın hilâfetinin câiz olmadığı hakkındaki fetvâyı veren ulemânın en kıdemlisi bulunan şeyhülislâmdır. Burada dini bir kaygı ve tavırdan ziyade siyasî bir tutum ve karar söz konusudur. Açıkçası asıl sorun din ve gelenekten ziyâde ekonomik ve siyasî kaygılardır. Ayrıca ulemânın net olmayan tavrı da bu fikirlerin bir sonucudur. (Özkul, 1996: 322).

IV. Mustafa'nın tahttan indirilerek yerine II. Mahmud'n geçmesiyle ilgili olarak suçlu olduğu düşünülen bazı kişiler idam edilmişti. Ancak devlet ricalinden kimse sürgüne gönderilmemişti. Ulemâdan ise beş-altı kişi sürgün edilmişti. Ulemâdan bazıları sürgüne yollanırken devlet adamlarından kimsenin bu duruma mâruz kalmadığı düşüncesi ortaya çıkmaması için bazı devlet adamlarının da sürgün edilmesine karar verilmişti. (Öz, 1941: 20–21). Ayrıca ulemâdan beş-altı kişinin sürgün edilmiş olması, III. Selim'in tahttan indirilmesi meselesinde, bu sayı kadar veya buna yakın ulemânın olaya karıştığı şeklinde fikir yürütmek mümkündür.

Sultan II. Mahmud'un hükümdar olmasından sonra yeniçeriler, daha evvel yaptıkları gibi yeniden ayaklanarak Alemdar Mustafa Paşa'nın sarayını bastılar. II. Mahmud'un yerine tekrar IV. Mustafa'yı getirmeyi planlamaktadırlar. Bu şartlar içinde, II. Mahmud'un başına bir şey gelmesi hâlinde IV. Mustafa'nın padişahlık yapmasının zor olduğunu düşünen devletin geleceğini enişelenen devlet erkânı bir toplantı yaptılar. Sünnet odasında yapılan toplantıda; ulemâdan olan bir kez daha şeyhülislâm olmuş Sâlihzâde Ahmed Esad Efendi, Kadı Paşa, yine ulemâdan Tahir Efendi, Kaymakam Paşa ve ulemâdan başka bir zât hazır bulundu. Padişahın huzurunda yapılan toplantıda, IV. Mustafa'nın îdâm edilmemesi hâlinde

“fitnenin” sona ermeyeceği görüşü savunuldu. Şeyhülislâm Salihzâde de bu yönde fetvâsını verdi. Sultan II. Mahmud ise isyâncılara karşı “sancak-ı şerifi” çıkararak karşı koymayı teklif etti. Ancak diğerleri bunun sorunu çözemeyeceği görüşünü ileri sürdü. Saltanattaki rakibi de olsa, II. Mahmud ağabeyi IV. Mustafa’yı öldürmek istememekteydi. Fakat durumun hassasiyeti ve devletin geleceği sebebiyle toplantıdakilerin görüşüne izin vermek zorunda kaldı. (Öz, 1941: 24). Görüldüğü üzere ulemâ, birçok hususta olduğu gibi, IV. Mustafa’nın sonu ile ilgili kararda da ağırlığını hissettirmişti.

Sonuç olarak ulemâ, Kabakçı İsyânı’nın başlangıcında ve devamında önemli bir rol oynamıştır. Yeniçeri Ocağı ile halktan bazılarının çeşitli menfaatleri sebebi ile çıkardıkları isyân, Ataullah Efendi gibi ulemânın göz yumması ile imkân bulmuşsa da ulemâ tarafından, en azından daha büyümeden, engellenebilirdi. Ancak ulemâ, bunun tersi olarak âsîlerin isteklerine ulaşmasına yardım etmişti. Böylelikle Batılı âdetleri getirmekle suçlanan III. Selim tahttan indirilmiş ve başlattığı yenileşme hareketlerinin istenen neticeyi vermesi engellenmişti.

SONUÇ

18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı savaşta mağlup olması ve akabinde yapılan Yaş Antlaşması (1792) ile ağır neticeler alması, yeniçerilerin eski düzeninden uzak olduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Yeni gelişmeler de ordunun ıslâha ve Avrupa şartlarında eğitilmiş askere ihtiyacı olduğunu göstermekteydi. Nitekim bu sorun Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile sonuçlanan son seferde yeniçeriler tarafından da itiraf edilmişti. Aslında III. Selim önce yeniçerileri eğitmeyi amaçlamıştı. Fakat yeniçeriler söz verdikleri hâlde buna yanaşmamıştı.

Osmanlı Devleti'nin son savaşlarda üst üste yenilmesi ve devlet işlerinin düzensizliği, geniş alanda ıslâhâtlar yapılması ihtiyacını doğurmuştu. Bu doğrultuda III. Selim'in fermanı ile ikisi yabancı olmak üzere 23 uzman ihtiyaç duyulan konular hakkında ıslâhât lâyhaları hazırladı. Bu raporlar doğrultusunda ıslâhâtlar gerçekleştirildi.

Sultan III. Selim döneminde ordu başta olmak üzere yapılmak istenen yeniliklerin hepsi birden Nizâm-ı Cedîd olarak nitelendirilmişti. Nizâm-ı Cedîd projesi devletin olumsuz gidişâtını düzenlemek için güzel bir başlangıçtı. Yapılan ıslâhâtlar ilk etapta herkes tarafından kabul gördü. Fakat uygulama aşamasında sorunlar çıktı. Nizâm-ı Cedîd'i kullanarak kendi servetlerini artıran, halkı vergiye bağlayan ve modernleşme adı altında Avrupaî bir hayat yaşamaya başlayanlar görülmüştü. Durumu fırsat bilen bazı muhâlifler de harekete geçmişti. Bu gelişmeler Nizâm-ı Cedîd'in kaldırılmasına; hatta III. Selim'in tahtına ve canına mâl olmuştu.

Önceleri, Osmanlı Devleti'nin 1798'de Cezzar Ahmed Paşa ile Mısır'da Akka galibiyetini elde etmesi, III. Selim adına memnuniyet verici olarak karşılanmıştı. Çünkü Nizâm-ı Cedîd ordusunun Napolyon Bonapart komutasındaki Fransız askerine üstünlük sağlaması, III. Selim ıslâhâtlarının doğru istikâmette olduğunu ortaya koymuştu. Nizâm-ı Cedîd ordusunun günden güne artan başarıları, yeniçerilerde olduğu gibi halkı rahatsız eden durumların görülmemesi ve "asâkir-i şahâne" adıyla anılmaya başlanması, yeni ordu ile yeniçeriler arasındaki rekâbeti iyice artırmıştı.

Devlet adamları yeniçeri ve Nizâm-ı Cedîd taraftarı olarak ikiye ayrılmıştı. Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin hocası Münib Efendi gibi Nizâm-ı Cedîd yanlısı gözükenler, ordu için toplanan paralar ile İstanbul'da lüks villa ve yalılar yaptırmaya başlamışlardı. Devlet adamları ile halktan bazıları zevk ve eğlenceye düşkün hareketlerde bulunmakta, Lâle

devrindekilere benzer tutumlar sergilemekteydi. III. Selim ve çevresindekiler Avrupa'nın hemen her şeyini taklit eder duruma gelmişlerdi. Yeniçeri taraftarları ise Avrupa'dan gelen her şeyi reddetmekteydi. Açıkçası her iki grupta da yanlışlıklar vardı. Çünkü Nizâm-ı Cedîd programı adı altında Avrupa'nın her şeyini kabul etmek de Nizâm-ı Cedîd'in bütün ıslâhâtlarına karşı çıkmak da doğru değildi.

Gelişmeler üzerine Sultan III. Selim, başta kendi sadrazamı İsmail Paşa olmak üzere devlet adamlarının ve halkın desteğini kaybetti. Bunun yanında Nizâm-ı Cedîd karşıtı olarak tanınan Topal Ataullah Efendi de şeyhülislâmlık makamına geldi. III. Selim aynı zamanda "müfsit" biri olarak bilinen Köse Musa Paşa'yı da sadaret kaymakamlığına getirdi. Ayrıca bu dönemde yeniçeriler itaatsiz ve başı bozuk bir tutum sergilemeye başladı. Nizâm-ı Cedîd aleyhinde hareket ettikleri hâlde ceza almayınca daha da tutarsız davranışlar sergiledi. Bunun yanında Şehzâde Mustafa'nın saltanata düşkün olması, III. Selim'e karşı tavır alması ve muhâlefet yapması devletin içindeki Nizâm-ı Cedîd düşmanlığını artırdı.

Meydana gelen şartlar sonucunda Nizâm-ı Cedîd ıslâhâtlarının aleyhindeki kişilerin ve yeniçerilerin muhâlefetleri belirgin olarak ortaya çıktı. Sonunda yeniçeriler Kabakçı Mustafa adındaki bir neferi başlarına geçirerek isyân etti. Harekete geçen yeniçeriler boğaz yamaklarına Nizâm-ı Cedîd elbisesi giydirmekle görevli olan İngiliz Mahmud olarak meşhur olan Boğaz Nâzırı Mahmud Raif Paşa ile Macar Kalesi kumandanı Haseki Halil Ağa'yı öldürdü. İsyânın başlangıç noktası da bu oldu.

Kabakçı Mustafa İsyânı'nı durdurmak isteyen III. Selim, Ataullah Efendi ve Köse Musa Paşa'nın tahrikleri ile Nizâm-ı Cedîd'i kaldırdı. Bir gün sonra da III. Selim tahttan indirildi. Daha sonra da yerine padişah olan IV. Mustafa'nın kışkırtmaları ile öldürüldü.

IV. Mustafa tahta çıktığında, Kabakçı Mustafa, Şeyhülislâm Ataullah Efendi ve Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa'nın istekleri doğrultusunda devleti yönetmeye başladı. Bu kişilerin çalışmaları ile Nizâm-ı Cedîd yanlısı kişilerin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı da Rusçuk Ayânı Alemdar Paşa'ya sığındı.

Diğer yandan, Kabakçı Mustafa İsyânı esnasında Ruslar ile savaş durumu devam ederken İngilizlerin Mısır üzerindeki emelleri de sürmekteydi. Ayrıca Fransız elçisi Sebastiyani başkentte içten içe karışıklıklar çıkarmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin güçlü olmasını istemeyen Sebastiyani, yeniçerileri Nizâm-ı Cedîd ordusu aleyhine kışkırtmaktaydı. İsyâncılar, Nizâm-ı Cedîd'in geleneğe ve şeriata aykırı olduğunu ve padişahın asla yeniçerilere müdahale

etmemesi gerektiğini ifade eden taahhütnâme mahiyetindeki bir şer-i hücceti padişahın hatt-ı hümâyunu ile birlikte kabul ettirdiler. Bu şekilde saltanatın gücünü devletin kanunlarından ziyâde şeriata, yâni dine dayandırmaya çalıştılar.

Kabakçı Mustafa İsyânı'nın başlattığı bu yeni dönemde, şer'î sözleşmeye rağmen yeniçeriler teskîn edilemedi ve devletin işlerine karışmaları engellenemedi. Ayrıca olumsuz hareketlerin fazlaca olduğu karışık bir düzen ortaya çıktı. Sultan IV. Mustafa, yeniçerileri memnun etmek için ocaktan yetişme yeniçeri olan Çelebi Mustafa Paşa'yı yeniçeri ağası tayin etti. Buna karşılık orduda yenilik yanlısı olanlar da ıslâhâtları desteklediği bilinen Rusçuk Ayânı Alemdar Mustafa Paşa'nın tarafına geçti. Dolayısıyla bu hâdise aynı zamanda orduda ikilik meydana getirdi.

Kabakçı İsyânı sonucu padişah olan IV. Mustafa, meydana gelen baskı ve olumsuz havadan artık iyice rahatsız oldu. Kabakçı Mustafa ve ihtilâlcileri ortadan kaldırmak için Alemdar Mustafa Paşa ve ordusunu İstanbul'a davet etti. Aldığı emir ile İstanbul'a doğru harekete geçen Alemdar Mustafa Paşa, gönderdiği Pınarhisar Ayânı Âlî Ağa ile önce Kabakçı Mustafa'yı öldürttü ve Davut Paşa Sarayı'nda padişahla görüştü. Hatta burada Alemdar'a padişahı tutuklaması teklif edildi ise de o, bunu kabul etmedi. İki gün sonra Şeyhülislâm Ataullah Efendi ve ekibini görevden aldı. Bunun üzerine IV. Mustafa, Alemdar Mustafa Paşa'ya teşekkür ederek Tuna boylarını boş bırakmamasını tavsiye etmişti. Ancak Alemdar, Bâb-ı Âlî'yi basarak sadrazamı görevden aldı, sonra Topkapı Sarayı'na geldi. Tahttan indirileceğini anlayan IV. Mustafa da III. Selim ve Şehzâde Mahmud'un öldürülmesi emrini verdi. Enderunlu birkaç kişi III. Selim'i öldürdü. Şehzâde Mahmud ise son anda kurtarıldı. Daha sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın desteği ile padişah oldu. II. Mahmud saltanatı devralınca, III. Selim'in ölümüne sebep olanları cezalandırdı. Tahta çıkmasını sağlayan Alemdar Mustafa Paşa'yı da sadrazamlık makamına getirdi.

Diğer yandan II. Mahmud saltanatında, ayân ve derebeylerin itaat altına alınması düşüncesi ile Alemdar Mustafa Paşa'nın isteği doğrultusunda İstanbul'da bir meşveret meclisi toplandı ve devlet erkânı ile ayânlar arasında Sened-i İttifak denilen bir antlaşma yapıldı. Daha sonraki gelişmeler sonucunda yeniçeriler Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüne sebep oldular. Bunun üzerine IV. Mustafa da şeyhülislâm fetvası alınarak kendi kemeriyle boğduruldu. Böylece II. Mahmud saltanatı rakipsiz kalmıştı.

Sultan III. Selim'in kimseyi incitmek istemeyen, yeri gelince cezayı müeyyide uygulamayan ve çevresindeki insanların her dediğini yapan biri olması, sorunları çözüm noktasında

zorlaştırmıştı. Bunun yanında, bu dönemde görülen zevk, eğlence ve ihtişâma olan düşkünlük, Osmanlı milletini padişahın aleyhine çevirmişti.

III. Selim, Kabakçı Mustafa İsyânı meselesine daha farklı yaklaşmış olsa, sonuç bu kadar hazin neticeler doğurmayacaktı. Belki de III. Selim, bizzat Nizâm-ı Cedîd ordusunun başına geçebilir veya Levent çiftliğindeki Nizâm-ı Cedîd ordusunun bir kısmını Kabakçı Mustafa'nın ve azınlık olan âsilerin üzerine yollayabilir, isyân da büyümeden önlenebilirdi. Ancak sultanın âsileri etkisiz duruma getirebilecek ve devletin sorunlarını ortadan kaldıracak fırsatları var olmasına rağmen, nezâketinin ve iyi niyetinin etkisi ile ciddî emekler sarfedilerek ortaya konulan Nizâm-ı Cedîd projesi bir anda ortadan kaldırıldı. Ayrıca Sultan III. Selim'in haddinden fazla gibi gözüken iyi niyetli karakteri, ismiyle müsemmâ denilebilecek halim ve selimliği menfaatçiler tarafından kullanıldı. Bu durum da devletin bekâsı için gayet elim neticelere sebep oldu.

Sultan III. Selim, haleflerinin yaptıklarından daha fazlasını sergilemeye çalışarak Osmanlı Devleti'ni olumsuz süreçten kurtarmaya gayret etmişti. Buna tamamen muvaffak olamamışsa da başlattığı yenilik hareketleriyle toplumun önünün açılmasında önemli adımlar atmıştı.

Esasında isyâncılar da istediklerini tam olarak elde edememişlerdi. III. Selim'i "hal" ederek tahta çıkmasını sağladıkları IV. Mustafa da devletin başına getirildiği biçimde Alemdar Mustafa Paşa'nın müdahalesiyle tahttan indirilmiş ve yerine II. Mahmud geçirilmişti. Hatta daha sonraki gelişmelere bakarak ifade edebiliriz ki; Sultan II. Mahmud bu isyâncılara, yeniçeri askerlerine, ocağı lağvederek en büyük darbeyi vurmaktan geri durmamıştı.

III. Selim'in hayatının son yıllarında yaşanan üzücü ve ders mahiyetindeki olayların etkisinde kaldığı âşikâr olan Sultan II. Mahmud'un hükümranlılığı dönemindeki faaliyetlerinde ve yenileşme hareketlerinde, mâzideki olayları dikkate alarak hareket ettiğini söylemek mümkündür.

II. Mahmud, III. Selim'den olumlu ve olumsuz olmak üzere iki açıdan etkilemiştir. Olumsuz etkisi; III. Selim dönemindeki vahim olaylar hükümdarı endişe içinde bırakmış ve yapmayı düşündüğü ıslâhâtlarda ihtiyâtlı davranmaya zorlamıştı. Bu durum ise padişahın reformlarında daha dikkatli olmasına yol açmış ve daha geniş ıslâhâtlar yapmasını ilk etapta engellemişti. Olumlu etkisi ise; III. Selim'in başına gelenlerden kendine pay çıkarıp temkinli hareket etmesi, sonucunda da sağlam ve köklü ıslâhâtlar yapabilmesidir. Bu ıslâhâtlarının önemli bir örneği, daha önceki padişahların teşebbüs ettiği hâlde başaramadığı, Yeniçeri Ocağı'nın

kaldırılmasıdır. Öyle ki II. Mahmud, son olarak Yunan İsyânı'ndaki başarısızlığı da bahane ederek bu orduya son vermiştir. Osmanlı tarihinde bu olay, "Vak'a-i Hayriye" olarak bilinmektedir.

Diğer yandan Kabakçı Mustafa İsyânı'nın etkisi ile Sultan II. Mahmud, yenileşme hareketleri ve modernleşme hususunda kendinden önceki padişahlardan daha çok gayret sarfetmiş ve onların yaptıklarından daha fazla ıslâhât yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin gerileme devrinde meydana gelmiş Kabakçı İsyânı, devletin iyi olmayan gidişâtını daha vahim hâle getirmiştir. Problemlere çözüm getirilmesi gerekirken aksine, girift hâdiseler artarak devam etmiştir. Ülke için faydalı adımlar atmasına imkân sağlayacak devlet adamlarının ortadan kaldırılmış olması, çözüm bekleyen sorunları daha da çıkmaza sürüklemiştir.

Osmanlı Devleti'nin yenileşme sürecinde Kabakçı İsyânı'nın esef verici bir mâhiyette olduğu açıktır. Islâhâtlar yapılarak olumsuz seyrine son vermeye çalışılan devletin, çıkar çevreleri ve özellikle yeniçeriler tarafından engellenmesi de dikkat çeken bir durumdur. Hâlbuki devlet için çalışan bu kimselerin yenilikleri daha fazla desteklemeleri, hatta devletin geleceği için zarar görmeyi bile göze almaları beklenirken, tam tersine maddî çıkarları için devleti fedâ etmişlerdir.

Netice olarak Kabakçı Mustafa İsyânı; İstanbul'da çıkmış olan yeniçeri isyânlarının en önemlilerinden biridir. Sebeplerine, gelişme sürecine ve sonuçlarına bakıldığında, sıradan bir olay veya ayaklanmadan çok bir ihtilâldir. Plânlı ve programlı çalışmalar neticesinde meydana getirilmiş olan sosyal, ekonomik ve askerî ıslâhâtlara son verilmesine sebep olmuştur. Nizâm-ı Cedîd reform projesini ve III. Selim devrini sona erdirmiştir. Ancak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılma teşebbüsü, III. Selim'in de sonunu hazırlamıştır. Ayrıca bu olay, III. Selim dönemindeki yenileşme hareketlerini II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdığı zamana kadar (1826) durdurmuştur. Bu mesele de daha sonra Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı sorunların başlıca sebeplerinden birini teşkil etmiştir.

Kabakçı İsyânı aynı zamanda, Yeniçeri Ocağı'nın ve bu ocağa yakın kişilerin II. Mahmud'un tahta çıkışına, daha geniş bakış açısıyla, II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasına kadar devlet yönetiminde etkili olmasına imkân tanımıştır. Son olarak bu isyân, Osmanlı Devleti'nin çağın gelişmelerini yakalayacak bir tarzda kendini yenileştirme ve geliştirme gibi önemli bir imkânını da engellemiştir.

KAYNAKLAR

- AHMET ÂSİM (1327), *Asım Tarihi*, Ceride-i Havadis Matbaası, İstanbul.
- AHMET CEVDET PAŞA (1983), *Osmanlı Tarihi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- AHMET RASİM (1966-67); *Osmanlı Tarihi*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd., İstanbul.
- AHMET RASİM (1987), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Reform Çabaları İçinde Batış Evreleri*, Haz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- AHMET REFİK (1331), *Kabakçı İsyânı*, Kütüphane-i Askerî, İstanbul.
- AKÇURA, Yusuf (1988), *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet ve Said ÖZTÜRK (2000), *Bilinmeyen Osmanlı*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- AKŞİN, Sina (1997), "Siyasal Tarih (1789-1908)", Editör: AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi 3*, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul, s.77-92.
- AKTAN, Ali (1995), *Osmanlı Paleografyası ve Siyasî Yazışmalar*, Osmanlılar İlim ve İrfan Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKYILMAZ, Gül (2002), "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyâseti", Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 660-668.
- ANA BRİTANNİCA (1988), "Kabakçı Mustafa Ayaklanması", c.XII, Ana Yayıncılık ve Sanat Ürünleri Pazarlama A.Ş., İstanbul, s.351.
- ARAPYAN, Kalost (1941), *Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kahramanlıkları*, Çev. Esat Uras, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ARMAOĞLU, Fahir (1999), *19.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

B.O.A., ÂRİF MUHİT BEY (1223/1808), *III. Selim ile Sultan IV. Mustafa ve II. Mahmud'un Ahvâline, III. Selim'in Suret-i Katline ve II. Mahmud'un Cülûsuna Âit Ruznâme, Millî Emlâktan Devranılan Defterler*, 11 numara,.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 35242 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 1730 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 2334 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 2526 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 2580 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 2771 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 35223 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 35223.A numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 35239 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 7526 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 7531 numara.

B.O.A., *Hatt-ı Hümayun Tasnifi Kataloğu*, 7532 numara.

B.O.A., *Mühimme Defteri Kataloğu*, 227 numara.

B.O.A., *Mühimme Defteri Kataloğu*, 5 numara.

B.O.A., *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi*, 7031 numara.

BAYDAR Mustafa (1954), *Kabakçı Mustafa İsyânı*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul.

BAYKAL, Bekir Sıtkı (1960), "Mustafa III", *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

BAYSUN, M. Cavid (1960), "Mustafa IV", *İslâm Ansiklopedisi*, c.VIII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

BERKES, Niyazi (1973), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

- BEYDİLLİ, Kemâl (1987); “İlk Mühendislerimizden Seyyid Mustafa ve Nizâm-ı Cedîd’e Dâir Risâlesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.XIII, İstanbul, s.387–445.
- BEYDİLLİ, Kemâl (1999); “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa”, Editör: İHSANOĞLU, Ekmelettin, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul.
- BEYDİLLİ, Kemâl (2002), “Kabakçı Mustafa İsyânı”, *Türk Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türk Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- BEYDİLLİ, Kemâl ve İlhan Şahin (2001), *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd’e Dâir Eseri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- BEYHAN, Mehmet Ali (1992), *Câbî Ömer Efendi, Câbî Tarihi*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BÜYÜK LAROUSSE SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ (1986), “Kabakçı”, c.XII, İstanbul, s.6133.
- CEBECİ, Dilâver (1993), *Tanzimat ve Türk Ailesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- ÇADIRCI, Musa (2002); “Yenileşme Sürecinde Osmanlı Ordusu”, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.804-805.
- ÇATALTEPE, Sipahi (1997), *19. Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizâm-ı Cedîd Ordusu*, Göçebe Yayınları, İstanbul.
- ÇETİN, Atillâ (1979), *Başbakanlık Arşiv Kılavuzu*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ÇETİN, Atillâ (2000); *Kocaeli Tarihinden Sayfalar*, İzmit Rotary Kulübü, İzmit.
- DANIŞMAN, Zuhuri (1966), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.XI, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- DANIŞMAN, Zuhuri ve S.Gök (1971), *Osmanlı Padişahları*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul.
- DANIŞMEND, İsmail Hâmi (1972), *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c.IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- DERİN, Fahri Ç. (1972); “Yayla İmamı Risâlesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.3, İstanbul, s.213-272.

- DERİN, Fahri Ç. (1973), “Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe”, *Tarih Dergisi* S.27’den Ayrı Basım, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, s.99–110.
- DERİN, Fahri Ç. (1974); “Tüfengçi-Başı Ârif Efendi Tarihçesi”, *Belleten*, c.XXXVIII, S.151, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s.379-443.
- DOĞAN, Ahmet (1995), *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- EBUBEKİR EFENDİ (Tarihsiz), *Vaka-i Cedîd, Yayla İmamı, Tarihî ve Yeni Olaylar*, Çev. Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eser.
- EREN, Ahmet Cevat (1964), *Selim III’ün Biyografisi*, İstanbul.
- EREN, Ahmet Cevat (1966), “Selim III”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.X, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilâl (1992), *Tanzîmat ve Yönetimde Modernleşme*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib (1988), “Nizâm-ı Cedîd”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.IX, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- GÜNGÖR, Erol (1997), *Tarihte Türkler*, Ötüken yayınları, İstanbul.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991), Atâullah Mehmed Efendi, *Türk Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.IV, Türk Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- KARACA, Yusuf (2002a), “Nizâm-ı Cedîd”, *Tarih Ansiklopedisi*, c.VII, Berikan Yayınevi, İstanbul.
- KARACA, Yusuf (2002b); “Kabakçı Mustafa İsyânı”, *Tarih Ansiklopedisi*, c.V, Berikan Yayınevi, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1940); *Tanzîmattan Evvel Garplılaşma Hareketleri*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1941); “III. Selim Devrinde Osmanlı Bahriyesi Hakkında Vesikalar” *Türk Tarih Vesikaları*, S.3, c.I., Ankara, s.203-211.
- KARAL, Enver Ziya (1942), “Nizâm-ı Cedîd’e Dâir Layihalar”, *Türk Tarih Vesikaları*, S.VI., c.I., , Ankara, s.414-425.

- KARAL, Enver Ziya (1970); “Mahmud II”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.VII, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KARAL, Enver Ziya (1988); *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizâm-ı Cedîd (1789-1807)-*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAL, Enver Ziya (1999a), *Osmanlı Tarihi*, c.V, Nizâm-ı Cedîd ve Tanzimat Devirleri (1789-1856), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARAL, Enver Ziya (1999b); *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KARDAŞ, Rıza (1972), “Sosyal Değişme Yönüyle Tanzîmât Öncesinde Eğitim ve Yenileşme Hareketleri”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.114, Ankara, s.369–381.
- KEPECİOĞLU, Kâmil (Tarihsiz), *Tarih Lûgatı*, 21. Yüzyıl yayınları.
- KOÇU, Reşat Ekrem (Tarihsiz), *Osmanlı Padişahları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul.
- KUNT, Metin (1997), “Siyasal Tarih”, Editör: AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi 3*, Osmanlı Devleti 1600-1908, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KURAN, Ercüment (1974), “Kabakçı Mustafa”, *Türk Ansiklopedisi*, c.XXI, Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1998), *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul.
- LEWIS, Bernard (2000), *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MANTRAN, Robert (1995), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c.II, Çev. Server Tanilli, İstanbul.
- MEHMED SÜREYYA (1996), *Sicill-i Osmanî*, c.I-IV, Çev. Seyit Ali Kahraman, Haz. Nuri Akbayan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- MERT, Özcan (2002), “II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası”, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 720–723.
- MUSTAFA NURİ PAŞA (1992), *Netayic'ül Vukuât*, c.III-IV, Sad. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- OĞULUKYAN, George (1972), *George Oğulukyan'ın Ruznâmesi, 1806-1810 İsyânları, III.Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Çev. Hrand D. Andreasyan, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- OKTAR, Necati (1945), *Kabakçı Mustafa İsyânı*, Basılmamış Tez, İstanbul Üniversitesi.
- ORTAYLI, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yılı(1983)*, Hil Yayın, İstanbul.
- OSMANLI ANSİKLOPEDİSİ (1993), Komisyon, c.V, İhlâs Holding A.Ş. İstanbul.
- OSMANLI ANSİKLOPEDİSİ (1996), Komisyon, c.VI, İz Yayıncılık, İstanbul.
- OSMANLI TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ (1996), Komisyon, c.VI, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖĞRETEN, Ahmet (1989), *Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Islâhât Lâyhâları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZ, Tahsin (1941), “Selim III, Mustafa IV. ve Mahmud II. Zamanlarına Ait Birkaç Vesîka”, *Türk Tarih Vesîkaları*, S. 1, c.I., Ankara.
- ÖZCAN, Besim (2002), “Sultan III. Selim Devri Islahat Hareketleri (Nizâm-ı Cedîd)”, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, c.XII, Ankara, s.671–683.
- ÖZKAYA, Yücel (1980), “Merkezi Devlet Yapısının Sonuçları: Âyanlık Sistemi ve Büyük Hânedanlıklar”, Editörler: EREN, G., K. Çiçek ve C. Oğuz, *Osmanlı (Teşkilât)*, c.IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.168-172
- ÖZKAYA, Yücel (1994), *Osmanlı Devleti'nde Âyanlık*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÖZKUL, Osman (1996), *III. Selim Döneminde Osmanlı Ulemâsı ve Yenileşme Konusundaki Tutumları (1789-1807)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZKULLUK, Kasım (1996), *III. Selim Dönemi Türk Modernleşmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

- SAKAOĞLU, Necdet (1999), *Bu Mülkün Sultanları, 36 Osmanlı Padişahı*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.
- SERTOĞLU, Mithat (1958); *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- SERTOĞLU, Mithat (1962), *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c.V, Güven Yayınevi, İstanbul.
- SEYİTTANLIOĞLU, Mehmet (2002), “Yenileşme Dönemi Osmanlı Teşkilâtı”, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.561-563.
- SEZGİN, Ayten (2001), *Osmanlı Devletinde Âyanlık Müessesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SHAW, Stanford J. (1995); “19. Yüzyıl Osmanlı Reformcularının Amaç ve Başarılarının Bazı Yönleri”, *Ortadoğuda Modernleşme*, İstanbul.
- SHAW, Stanford J. (2002), “Osmanlı İmparatorluğu’nda Geleneksel reformdan Modern Reforma Geçiş: Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmud Dönemleri”, Çev. M. Faruk Çakır, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.609-629.
- SHAW, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw (1982), *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.I-II, E Yayınları, İstanbul.
- SOYSAL, İsmail (1964), *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münâsebetleri*, Ankara.
- TANSÜ, Yunus Emre (1998), “XIX. Yüzyılda Yenileşme Karşısında Osmanlı Aydın ve Siyâsetçilerinin Tutumları”, *Türk Kültürü Dergisi*, S.417, Ankara, s.1-10.
- TOPRAK, İsmail (2002), *Osmanlı Devletinde Padişah III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Kocaeli Sancağında Âyanlık*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- UÇAROL, Rıfat (1993), “Küçük Kaynarca Antlaşması’ndan 1839’a Kadar Osmanlı İmparatorluğu”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, c.XI, Çağ Yayınları, İstanbul, s.179-430.
- UÇAROL, Rıfat (1995), *Siyasî Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul.

- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1938a); “ Selim III’ün Veliâht İken Fransa Kralı Lûi XVI ile Muhabereleeri”, *Belleten*, c.II, S.5–6, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.191–246.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1938b); “Bonapart’ın Akkâ Muhasarasına Dâir Bir Vekâyinâme”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, s.3-13.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1942), *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail Yıllık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1942); “Kabakçı Mustafa İsyânına Dâir Yazılmış Bir Tarihçe”, *Belleten*, c.VI. S.23-24, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.253-261.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1965); “Kabakçı Vak’ası’na Dâir Bir Mektup”, *Belleten*, c.XXIX. S.116, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.599–604.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1971), “Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, *Belleten*, c. XXXV, S.138, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s.409–451.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1979); “Âyan”, *İslâm Ansiklopedisi*, c.II, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988a); *Osmanlı Tarihi*, c.IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988b); *Osmanlı Devlet Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (1999), “Nizâm-ı Cedîd Döneminde Osmanlı Devleti’nin Modernleşmesinde İngilizlerin Rolü”, Editörler: EREN, G., K. Çiçek ve C. Oğuz, *Osmanlı (Teşkilât)*, c.VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.684-693.
- YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin (2002); “III. Selim ve II. Mahmud Dönemleri Osmanlı Dış Politikası”, Editörler: GÜZEL, H. C., K. Çiçek ve S. Koca, *Türkler*, c.XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 629-642.
- YENİ REHBER ANSİKLOPEDİSİ (1994), “Kabakçı Mustafa İsyânı”, c.XVII, İhlâs Holding A.Ş., İstanbul.

ZORLU, Yaşar (2004), *Mütercim Ahmed Âsım'ın Osmanlı Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ZURCHER, Erik Jan (1995), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

EKLER

EK A): BELGELER

EK A1): III. SELİM'İN, NİZÂM-I CEDÎD RİCÂLİNİN İDAMLARINI EMREDEN
HATT-I HÜMÂYUNU

تا مضمون پنا
بونلری شمر اعدم ایدوب جدهنگه
اشقیایه ارسال این شمر
علی
مقطوعه

**EK A1): III. SELİM'İN, NİZÂM-I CEDÎD RİCÂLİNİN İDAMLARINI EMREDEN
HATT-I HÜMÂYUNU**

Bismuhu

Kâimakam Paşa,

Bunları şimdi idam idüb cümlesinin ser-i maktûlarını eşkiyaya irsal idesin şimdi.

EK A2): KABAKÇI MUSTAFA'NIN İDÂMINA DÂİR HATT-I HÜMÂYUN

Bismuhu

Şevketlû, kerâmetlü, mehâbetlû, kudretlû, velînimetim efendim Pâdişâhım; Boğaz Nâzırını Kabakçı Mustafa serkerde-i fesde olub izale-i vücudî lâzımeden olduğundan orduyu hümayûn maiyetiyle Edirne'den hareket bendekânem esnasında Pınarhisar ayâmı Hacı Âlî kulları tayin ile hâin-i merkum idam etdirilmişdi. Ol aralıkda boğaz kıl'ağında olan eşhas ve neferât dahî birer tarafa müteferrik ve perişan olub bugüne tabiatıyla kıl'a-i merkumeden fesad-ı mündefî olmuşki külliye tedhiri esbabının istihsali lâzımeden olmağla valid-i mâcid kesîrül mehâmmed-i cenab şehriyarîleri cennetmekân Sultan Abdülhamid Han efendimizin zaman-ı mülûkânelerinde olduğu misüllü Anadolu ve Rumeli kavaklarıyla Yûşaburnu ve Telli Dalyan tabyalarıyla sonradan zamm ve ihdas olunan Kireçburnu Tabyası işbu beş mahal lüzûmu mikdarı Bostanî neferâtı ikâme ve iskân itdirilerek Bostancıbaşı Ağa kullarının zir-ü idaresinde olmak ve mâada kıl'a-i seb'anın hüsn-ü i'mal ve idaresiçün zabt ve rabt ve imal neferâta muktedir ve kârinzar olan mümaileyh Hacı Âli kulları Boğaz Nâzırını nasb ve tayin olunmak ve zikrolunan kıl'a-i seb'aya lüzumu olan neferât nâzır-ı mümaileyh kulları marifetiyle ehli ırz güruhundan yarar ve tevâna olarak tedârik ve tanzim kılınmak ve kıl'a-i merkûmede asıl lazım olan topçu neferâtı olmağla şimdilik kıl'a-i merkûmeye dergâh-ı âlî topçuları ocağından mikdar kifâye neferât aralıkda tebdil olunmak vecihle bervechi münâdiye vaz' ve tayin olunmak hususları bilmüzakere istisvab olunmağla nezd-i mekârım ferd-i mülûkânelerinde dahî tasvîb buyurulur ise vechi muharrer üzre tanzimine mübaşeret ve dikkat olunacağı muhât-ı ilm-i alem ârâ-yı tâcîdarları buyuruldukda emr-ü fermân şevketlû, kerâmetlü, mehâbetlû, kudretlû, velînimetim efendim Pâdişâhım hazretlerindedir.

Benim vezirim Bostancıbaşı Ağanın idaresinde olması pek münasib olunmuş zikrolunan kimesneyi Boğaz Nâzırını nasb edüb güzelce tenbih edesin, topçular hususu tertib olunub vaz' oluna.

EK A3): KABAĞCI MUSTAFA'NIN BERTARAF OLMASIYLA SADARET KAYMAKAMININ TELHİSİ VE IV. MUSTAFA'NIN HATT-I HÜMÂYUNU

شوقلو کرمانلو مرابلو قدرتلو و لحنتم اقم
 معلوم لقا یولری یولدی اوندی بوغازده ناظر بوغاز قاجی مصطفانک برطف اولسی خیزله بوغازده برطف
 نصبتده لوبیا اولیجی ناسی تخری اولنقد اولدیغی بشفه بدو موجب نبود مجاریه تصدی اینه بوغاز
 نقراندره تلف اوزده بفضیلدن ماعد بقیه سی ذمی اوت بروطا غلبه الحانه نصح بوغاز قله برع قیل انقدار
 اهل عرض طاقی قالدیغی اخبار اولغله اقضای رابطی لدی المطالعه فی ارضل معنار اولدیغی و هلم روم ای
 وانا طولی توکلری و تلی طایبه و یوش طایبه و کرج یورنی طایبه سی نام سبج محل بوستا جی شی اغای
 احاله اولغله و اغای یولایه قولری مجال مرقه ی بوستا جی نظراندره لزومی مقدار وضع ایله ادره اولغله
 شقاوت ایذری یولامانه تادیب و تکل المراج اوزده مامور قلغله و قواقلرده یوقا روقلغ سعه ناک ذمی
 و اندامیدری هبتکانه ادره زمانلری متونی خرابی حسره یا شاقیود المغض و برلرده نظام مستحسنی اعاد و اول
 اولغوبه اکا کوره ضابطه و یاقانی اویرلیق و بوغازلک روم ای وانا طولی طرفلرینه سفر بقیه لیه میر میران
 برر محافظه تعبیه و بغیرینه کفایت بقاری ایله برر عسکر تربیه اولغله و کما فی السابغه یولوانه یا شار ذمی
 قدمه لر نفع رته المراج اوزده حقه رابطی ادره ای استخسانه اولغله ملاحظه ادره سینه لر ایسه بوغازلک
 برله فیما بعد اولغله غایله سندن وارسته اولغله سابع ایضا بحاط علم عالیه یولدیق امر
 و قیلان شوقلو کرمانلو مرابلو قدرتلو و لحنتم اقم یادشاهم حضرتلرینک

EK A3): KABAKÇI MUSTAFA’NIN BERTARAF OLMASIYLA SADARET KAYMAKAMININ TELHİSİ VE IV. MUSTAFA’NIN HATT-I HÜMÂYUNU

Bismuhu

Şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû, kudretlû, velînimetim efendim Pâdişâhım; Malûm-u hümâyûnları buyurulduğu üzere Boğazda nâzır bulunan Kabakçı Mustafa’nın bertaraf olması cihetiyle boğaza bir nâzır nasbından lâbüd olub münasibi taharri olunmakda olduğundan başka bilâ mûcib hodbehod muharebeye tasaddi iden Boğaz neferâtından telef olan bazılarından mâada bakiyyesi dahi öte berû dağılub elhâletihazihi Boğaz kal’alarında kalilülmikdar ehl-i ırz takımı kaldığı ihbar olunmağla iktizâ-yı rabitası ledelmütâlea filasıl mûtaad olduğü vechile Rumeli ve Anadolu kavakları ve Telli Tabya ve Yûşa Tabyası ve Kireçburnu Tabyası nam beş mahal Bostancıbaşı ağaya ihale olunmak ve ağay-ı mumaiyleh kulları mahall-i merkumeye Bostancı neferâtdan lüzûmu mikdar vaz’ ile idare ve ol taraflarda şekavet idenleri bilâ aman tedib ve tenkil eylemek üzere memur kılınmak ve kavaklardan yukarı kal’a-i sairenin dahî valid-i mâcidleri cennetmekân efendimiz zamanlarında müteveffâ Cezayirli Hasan Paşa kapudanlığında verilen nizam-ı müstahsen iade ve icra olunub âna göre zabitan ve yamakan-ı uydurulmak ve Boğazın Rumeli ve Anadolu taraflarına sefer takribiyle Mîri-mirandan birer muhafız tayin ve maiyetlerine kifayet mikdarı işe yarar asker tertib olunmak ve kemafissâbık kapudan paşalar dahi ka’alara nezaret eylemek üzere taht-ı rabıtaya idhali istishab olunmağla muvâfık-ı irâde-i senîyyeleri ise bu vechile tanzim birle fîmâba’d oltaraf gâilesinden vâreste olmak esbabının istihsaline bakılacağı muhât-ı ilm-i âlileri buyuruldukda emr-ü fermân şevketlû, kerâmetlû, mehâbetlû, velînimetim efendim Pâdişâhım hazretlerindir.

Bu husus Yeniçeri Ağası ile müzakere olunub münasib ise böyle olması ânların dahî matlûbları ise ve ocakca böyle rey ettiler ise bu vechile tanzim oluna.

EK A4): ALEMDAR'IN ORDU İLE İSTANBUL'A GELMESİNE DÂİR
SADRÂZAMA GÖNDERİLEN BEYAZ ÜZERİNE HATT-I HÜMAYUN

وزیر اعظم و سردار اکرم
بن خطه مشهور و معلوم و او جان و مال
چونکه حله و زداورد حال و او جان و مال
شاورده اولغوب ارد و کها یونجه لغو
شریف ایله مصطفی ایلیا بر ابر اولد
ایشان اوله لاسنی مناسبت بود در کله
ازت های بوز اولیاید لوار شریف ایلیا
لازیدت کنی له تعلق اولسون تو حمله
وقوع کون انتقال اولسون ایلیا
ایلد ایلیا بران اول طرف های یونی
بلد و سن حق عالی دین و دولت
خیر لود خذ قلز موفق اولسون ایلیا

**EK A4): ALEMDAR'IN ORDU İLE İSTANBUL'A GELMESİNE DÂİR
SADRÂZAMA GÖNDERİLEN BEYAZ ÜZERİNE HATT-I HÜMAYUN**

Benim Veziriâzam ve Serdârırekremim,

Telhisin manzur ve malûmu hümâyunum olmuştur; çünkü cümle vüzera ve rical ve ocaklû ile müşavere olunub orduy-u hümâyunumun Livâ-i şerif ile Mustafa Paşa (Alemdar) beraber olarak İstanbul'a gelmesini münasib gördüğünüze binâen izni hümâyunum olmuştur. Livâ-i şerifin istikbali lâzımdır, lâkin pek tekellûf olmasını ne veçhile ve kangî gün istikbal olunmak iktiza eder ise bir ân evvel tarafı hümâyunuma bildiresin. Haktealâ din ve devletime hayırlu hizmetlere muvaffak eylesün. Âmin.

EK A5): IV. MUSTAFA'NIN TEKRAR TAHTA ÇIKARILMASI İÇİN
TEŞEBBÜSÜNE DÂİR MEKTUBU

سنى حيقداغى كى قىبودن باشا
ايدوره قىصون باشا باشا
نزدن كى كى كى كى كى كى كى
اون بيلودن زياده عسكر
باشن جمع ايدوب همان
نادى ها يونند ملوب
سوزنگزده 10 طرف ايدوب
نى حيقداغى سون كوردونه

**EK A5): IV. MUSTAFA’NIN TEKRAR TAHTA ÇIKARILMASI İÇİN
TEŞEBBÜSÜNE DÂİR MEKTUBU**

Seni çıktığım gibi Kapudan Paşa ederim. Mustafa Paşa Âsitane’den gittiği gibi beher hâl on binden ziyâde asker başına cem’ idüb, heman Saray-ı Hümâyûna gelüb, sözünde israr idüb, beni çıkarasun, göreyim seni.

EK B): SARAY KÂTİBİ ÂRİF MUHİT BEY'İN RUZNÂMESİNE GÖRE SULTAN III. SELİM'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Osmanlı padişahlarının günlük hayatlarına anlatan ruznâmelerin tutulması âdet olarak yapılmaktaydı. Bu ruznâmeler padişahların her gün nasıl vakit geçirdiklerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Araştırmalarımıza katkıda bulunan ve tarihî olaylara ışık tutan ruznâme, III. Sultan Selim ile IV. Mustafa ve II. Mahmud'un ahvâline ve III. Selim'in katledilme şekline ve Sultan II. Mahmud'un cülûsuna ait konuları ihtiva etmektedir. Saray kâtiplerinden Ârif Muhit Bey tarafından 1808'de (1223) tutulmuştur. Bu ruznâme Hazine-i Hassa defterleri arasından Millî Emlâk'a ve oradan da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne devredilmiştir. [Çetin, 1979: 43-44].

Ruznâmede Alemdar Mustafa Paşa'nın saray baskını, Sultan III. Selim'in şahâdeti ve Alemdar Mustafa Paşa'nın sadâreti hakkında kaynaklarda pek rastlanmayan bazı bilgilerin olması da dikkat çeken bir husustur.

Bu arada ruznâmeyi kaleme alan Arif Muhit Bey hakkında biraz bilgi vermenin uygun olacağı kanaatindeyiz:

Arif Muhit Bey, IV. Mustafa'nın cülusuyla onun sırkatibi olmuştur. Sultan Selim'in katledilmesi ve II. Mahmud'un tahta çıkması ile neticelenen saray baskını hâdisesi sonucunda Sultan IV. Mustafa'nın adamları toplatılırken bu zat ve Mabeynci Ferid İbrahim Bey tutuklanarak "Furun" denilen hapse atılmıştır. Bu durumdan oldukça rahatsız olan Arif Bey kendisinin ifâdesini alan şahsa şöyle çıkmıştır:

"Var paşana söyle ne yapacak ise yapsun, artık canıma kâr etti." Bu sözler aynen Alemdar Mustafa Paşa'ya söylenmiş, Sadrazam Alemdar da durumu ileten kişiye şöyle emir vermiştir:

"Var ânın paçasını getir, berikini defet." Sonrasında Ârif Bey, Alay Köşkü önünde boynu vurularak îdam edilmişti. Kendisiyle beraber hapsedilen Mabeynci Ferid İbrahim Bey ise serbest bırakılmıştı.

Ârif Bey aynı zamanda edip ve şairdi. “Fennî” mahlâsını kullandığı ve öldürüldüğünde yirmi beş yaşında bulunduğu da rivâyet olunmaktadır. Ayrıca Yayla İmamı Vekayînâmesi’nde IV. Mustafa’ya Sultan Selim’i öldürmeyi teklif edenlerden birinin de Ârif Bey olduğu yazılıdır. [Uzunçarşılı, 1942: 119; Derin, 1972: 247-248].

Diğer yandan Uzunçarşılı’ya göre ruznâmenin girişindeki ilk cümlede geçen ayın adı “cemâziyelâhir” olması gerekli olduğu hâlde, yanlışlık yapılmış ve “cemâziyelevvel” yazılmıştır. Yani anlatılan olayların geçtiği tarih “4 Cemaziyalâhir 1223” olması gerekmektedir.

Ruznâmenin önemine binâen herhangi bir değişiklik yapmadan, araştırmamızda üzerinde durulması gereken bir yeri olan III. Selim’in öldürülmesini, birinci el kaynaktan sunmak istiyoruz. Defterin büyüklüğünü dikkate alarak önce orijinal sayfanın yarısını, sonra transkriptini veriyoruz.

وقواته بومیه در بیان احوال جلوی بخت را از بی حرفی قل استدان اکتف
سختا صحیح ذاه ابن السراج الخردقانی است و در بیان خود را در وقت
و ابرسخته ای انقراضی از آن در نهایت اورا در

اشوبك ايجوز بحر می اوج سه ماه مجازی او ذلك در دخی بوم بیخسته عهد مصطفی
همه از او در بیان آن معنی است بی بیک مقدار سه بیان از سوار اولی سنا دیده در که
ساعت برده باب عالی دخول برله خرد ایوب صدراعظم بی بی با نامه انفاً فکم
میلزف و انای صجده عهد مصطفی با غرضی الی اولی بی بی مصطفی با انار
هر صداتی الی بی بی با بی بار کبر سوار داد با نامه کوز در دکن معر کوز در
کجا ندر بینه سوار اولی باب عالی بی بی ساری جید دخول برله دیوان بر بی شاهنش
خرد اینتر بوم مزبوره جانشان با اینه بدین بی اولی عهد مصطفی با انار
فته اندرون های بی دخول خبر وقت اثری سوکلو سلطان مصطفی خان حضرت
هوز زور خوار المیزن اول مسوع های بی بی المیزن بدین بی بی قاضی الی
کبر و معادوف بیدری ای بی بی طرفتک با شای مرحوم سجاد شهبازی او در و الساده
افعل مرجان انالی احضار و دارالعماده اخلی خطاب ایوب کرکوه اهالی انالی
و کرکوه روم بی و او حاجتیک عهدی خرد و نکار سابع سلطان سیم خان از حضرت
موقوفین مطلوب و بزم دخی اردوی های بی بی جبهه فک اتفاقیه استاء عیبیه کتیر
مرا در سرخا سلطان سیم از قری جوسی ایزد بیک ایلی اولی بی معلومکر اولی و عقب
سلطان سیم از قری تخت فارغ و خوف برله الی بی بی سیم از بر می یلزم خطا صابت ای
سن بلورسون دیوب دارالعماده اخلی کوز در دیر انای مرحوم دخی عهد قوی سیم
خان ختیف در زمین اولی سلطان مصطفی خان حضرتک حضور های بی بی داروب
سلطان سیم از قری طره اضرا بی بی مطلوب و کوز در تک قه قه قه بی بی بی بی
اگر دیوان انده ساک های بی بی اولی نیز دارالعماده بذالسی جوا صد و انده
مراجبی ابرهیم بک کدوب دارالعماده بی قاری شیخ اوسم حارف از بی حضور های بی
حافظ المصنه قدم شهبازی صاد دیوب کند ولری قه قه بی بی سلطان سیم حضرت بی بی با صفت

EK B1): RUZNÂME SAYFA 57A

Bismuhu

Vukuât-ı yevmiye derbeyân-ı ahvâli cülûs-u meymenet menûsu hazreti zıllu müsteân â'nibihi Sultan Mahmud Han İbn'üs Sultan Abdülhamid Han İbn'üs Sultan Ahmed Han Halledellahü hilâfetehu ve eyyede saltanatehu ilâ inkırâz'iz zaman ve nihayet'id deveran.

İşbu bin iki yüz yirmi üç senesi mâhı Cemaziyelevvelin dördüncü yevmü Perşembe, Alemdar Mustafa Paşa Sahrâyı Davudpaşa'dan alessheher beş bin mikdarı müsellâh sekban ile suvar olub şıtap ederek saat birde Bâb-ı Âlî'ye duhul birle karar idüb Sadrâzam Çelebi Paşa ile ihfâen tekellüme mübaşeret ve esna-yı sohbette Alemdar Mustafa Paşa gazebnâk olub Çelebi Mustafa Paşa'dan mührü sadâreti alub Çelebi Paşa'yı bargir süvar Davutpaşa'ya gönderdikten sonra kendi dahi sekbanlariyle suvar olub Bâb-ı Hümâyundan sarâyı cedîde duhul birle divan yeri pişgâhında karar eyledi. Yevmi mezburda Çırağan yalısına tebdil binişi olub Alemdar Mustafa Paşa'nın bağıteten Enderun-u Hümâyuna duhul haberi vahşet eseri şevketlû Sultan Mustafa Han hazretlerinin henüz zevraksüvar olmazdan evvel mesmûu hümâyunları olmağın tebdili binişi tehir olunub giru muavedet buyurulmuş idi. Beri taraftan paşa-yı merkum silâhtar-ı şehriyarî Ahmed Bey'i ve Darüssaâde ağası Mercan Ağa'yı ihzar ve Darüssaâde ağasına hitap idüb: "Gerek ahali-i Anadolu ve gerek Rumeli ve ocaklıyan cümlesi Hüdavendigâr-ı sâbık Sultan Selim Han efendimiz hazretlerinin hilâfetlerini matlub ve bizim dahi ordu-yu hümâyunu Âsitane-i Âliyye'ye getirmekten muradımız seran Sultan Selim efendimizi cülus ettirmek için olduğu malûmunuz oldukta derakab Sultan Selim efendimizi taht-ı hilâfete davet birle alub gelesin. Eğer bir tüylerine hata isabet ederse sen bilürsün" deyüb, Darüssaâde Ağası'nı gönderdiler. Ağa-yı merkum dahi araba kapusundan girüb hâlâ halife-i ruy-i zemin Sultan Mustafa Han hazretlerinin huzur-u hümâyunlarına varub Sultan Selim efendimizin taşra ihraçlarının matlûb ve kendulerinin kafese teşriflerini niyaz eylediklerini ilân ve beyan ettikte lisan-ı hümâyunlarından "olmaz tiz Darüssaâde bendolsun" cevabı sudur ittikte Mabeynci İbrahim Bey gidüb darüssaâdeyi kapattı. Şeyhülislâm Arif Efendi huzuru hümâyunda hazır olmağla kademi şehriyarîye sarılıb kenduleri kafese teşrif ve Sultan Selim hazretlerini bissihhati...

والعاقبة طهره اضلاع بيورملىرى نيازه شروع ايرى قتم بر مقدار كوكلكى اولور كيم
اولوق سربو قدار شهزادى قناه انقا راضى اوليكه ديو اولوقون ايسه انارق ايدردس
شيخ اولوق اوزى نياز ايله طورسوك نلى بوقدار مصلحتي حضور هان ارض طهره ميقوب
قتمه دكلى نذر اناي و مرهابانك فيروز انا ايم جهر اناي و برقاه بو سناجي رخص
سبه اوب نذر انا سمونك دولته جهر بون هم هان دوقه بره سلطان سيم اوزره
دازه سنه وارد قلن اول مظلوم بو كاخري اير اولور اذن نخي جان خيليه قورخ
اوزره ميقوشى قورخون اوزره انالار ارضه قشيف بودر فلوحي مغر اكي قضاخ
ناكاه و تقير قير بزدانى ينه ساكن اولغى اوله سنه كرده اول فائ دىن دوقه و كاخ
كفران فان لغت اولو مغلر اول غازى مظلومك اوزره هم و شهيد ايمك قهره مبارك
بوغازيم دس طاوق جوكلن ايدرتاب ادر اولو سوب قزوقه دار قون دير كلر
مصلحه دى اول فائله معاونت ايمكه تار ايب كيدوب ينه مبارك بوغاز ايره طاق
بر اوزن بليو بوقدار و قناه مملوك و برا اوزن ادرى قاتى بر بو سناجي طوتوب
قهره شهادت ايمك كلن سلطان سيم اوزر حضرتى ايمك بكا قيم ديو اول اناي اوز
بو سناجيك يد فابا كنى بوس اوب اول مردودك فبياهنه اصدورق كويغى سونكل
سلطان محمودان اوزر حضرتى جهان بيلدر نظر بودر قلن رو ايت بودر مصلو
سلطان سيم فان اوزر شهادت مغل ايمك سلطان محمد اوزرى لودر عبد انقا بر اوله ينه
قاجر بيم كنى انا عملدن برقاه هم انا سونج سراج محافظيه مشغول اولور دىن
دبا خصوصى ولى لغت اوزر بر قندت و بر صفت ايمك ايلر فيروز انا ايمك و توكار ايمك
هم سوننه الى امر الزمان واجب مفايده اولور ذر انا العباد ابا الله تلى سلطان محمد اوزر
دغى اقات ايمك مقدار ايمك جوده و ليمه فطو مفظه صون مفايده سنه شرطه دغ
مفظه و عاب ايدر حاصل كلن اول كاخر سلطان سيم اوزر ايمك بيل بودر و ازا ايمك
بودر ايمك فذ و برقاه بر دن دغى شيق اوره دوقن شهيد ايمك بيل قلم سلطان سيم فان
عبد الرحمت و النعمان حضرتى فان فان نعمتلك يد فابا كلن علم شهان نوش و نزل
شهاده رسيد اول بوقدر اكي ساعت رود و مصلحتي باشا طره بر فبلاه ايمك با الساده
دغى مقدم بد اول بون بر فبلاه دغى علم امكانه اولو شهيد موصوم صدر نزل ايمك
عبد لقا فم ايمك ايمك بلكه امداد رس اوله بيلور فبلاه و طبا نادر بر بال طهره كيدوب
باب العاده بي هم ايمك بيلور لى فان مفايده و مصلحتي اولوقون طهره ايمك
با هندورى قوشقه ادم ميقوب ميقان ايمك مصلحتي كفايه طاهره انا اوزره با ناي مصلحت
اي طره طولوش باب العاده بي كنده ايمك تمامد قونكده اولوقه با ناي مصلحت
عكس سيم ايمك كوي عمن اوله سى او كنه كورن دار العاده ايمك خادشوكلى سلطان
سيم اوزر دار بقايه دغى ايدر ديو بواج ميرت ازمس دوزبان ايمك قنوه مباركه كوريم

EK B2): RUZNÂME SAYFA 57B

...ve'lâfiye taşra ihraç buyurmalarını niyaza şuru eyledi. Kaçan bir mikdar gönülleri olur gibi oldukta ser çukadârî şehriyarî Fettah Ağa razı olmayınız deyu arkadan eliyle işaret ederdi. Şeyhülislâm niyaz ededursun başçukadar mel'unu huzuru hümayundan taşra çıkub hazine vekili Nezir Ağa'yı ve musahibandan Firuz Ağa ile Cevher Ağa'yı ve birkaç bostancı dahi bile alub Nezir Ağa melununun delaletiyle çimşirlikten haremi hümayuna duhul birle Sultan Selim efendimizin dairesine vardıklarında ol mazlum bu kâfiri bâmanların elinden tahlisi can hulyasiyle kurşun üzerine çıkmış imiş, kurşun üzerinden ağalar dairesine teşrif buyurursa halâs mukarrer iken kaza-i nâgehânî ve takdiri kadimi yezdanî yine sakin olduğu odasına geldikte ol hâini din-ü devlet ve kâfir-i küfrânî nân-ü nimet olan melunlar ol gazi-i mazlumun üzerine hücum ve şehit etmek kasdiyle mübarek boğazına resen takup çekdiklerinde iptir tâb'âver olamayub kırıldıkta dadı kadın dedikleri melûne dahi ol hâinlere muavenet itmekle tekrar getirüb yine mübarek boğazlarına takup bir ucundan baş çukadar deli Fettah melunu ve bir ucundan nişanlı bir bostancı tutub kasdi şehadet ettiklerinde Sultan Selim efendimiz hazretleri: "Aman bana kıyma" deyu ol eli nişanlı bostancının yed-i nâmübarekini bus idüb ol merdûdun kalbi siyahına asla merhamet gelmediğini şevketmeâb efendimiz hazretleri çeşm-i cihanbinleriyle nazar buyurdıklarından rivayet buyurdular. Mel'unlar Sultan Selim Han efendimizin şehadetleriyle meşgul iken Sultan Mahmud efendimizi lalası Anber Ağa bir odaya kaçırub badehu kendi etbalarından birkaç harem ağasını silâhlendirub muhafazaya meşgul olmalarıyle din-ü devlet ve bâhusus velinimet efendilerine bir hizmet ve bir sadakat ettiler ki anları hayır dua ile yâd ve tezkâr etmek cem'i müminine ilâ âhirizzaman vâcib makamında oldu; zira ki et'iyazen billahi teâlâ Sultan Mahmud efendimize dahî ihanet etmeleri mukarrer idi. Bihamdillâhi velminne Cenab-ı Hak muhafazaii savni samedaniyesinde şerr-i zalimedden hıfz ve himaye eyledi. Hâsılı kelâm kâfirler Sultan Selim efendimizi bin cevr-i eza ile yani nobud ile darb ve birkaç yerinden dahi şiş vurarak şehid ettiler. Netice-i kelâm Sultan Selim Han aleyhirrahmetü velgufran hazretleri hâini nân-ü nimetlerin yed-i nâpaklerinde câm-ı şehadeti nuş ve menzili şehâdete reşide oluncaya kadar iki saat mürûr ve Mustafa Paşa tarafına bir haber zuhur etmeyüb Bâbüssaâde dahî mukaddem bend olduğundan bir haber alınmak dahî adem-i imkânda olmağla şehidi merhuma zarar terettüb ettiğini zannen cezm eylediği ecilden belki imdadres olabilürüm hulyasiyle hatab anbarından balta getirüb bâbüssaâdeyi hedmetmeğe başladı; lâkin gayet metin ve müstahkem olduğundan zaferyab olamayub bizzarure kurşuna adem çıkarub çıkan ademler seferli kethüdasının damından ağalar dairesine inüb iç taraftan dolaşub Bâbüssaâdeyi küşad ettiler. Tamamdır kapı küşad olundukda paşa-yı merkum askerleriyle bile içeruya gelüb arz odası önüne geldikte Dârüssaâde Ağası karşı gelüb Sultan Selim efendimiz dar-ı bakaya rihlet eylediler cevab-ı hayret eseri der zeban ettikte: "Kani cenazeyi göreyim..."

EK B3): RUZNÂME SAYFA 58A

...ve mübarek kudumuna yüz süreyim; kâfir arab en sonunda ideceğin bu mu idi? Tiz varub cenazeyi getir”, deyu feryada başladı. Dârüssaâde ağası da baltacıları çağırub cennetmekân firdevsâşiyân aleyhirrahmetü velgufran şehid-i said gazî Sultan Selim Han efendimiz hazretlerinin mübarek naş-ı pâklerini bir şilte üzerinde Kuşhâne’den çıkarub arz odası pişgâhına vazettiler. Alemdar Mustafa Paşa şehid-i merhumun mübarek vech-i hümayunlarından pûşideyi ref idüp nazar eyledi; lâkin hali hayatlarında mübarek rûy-i âlemtablarını müşahede etmediklerinden etrafında olan rical-i devlete “Sultan Selim bu mudur?”, deyu sual eyledi. Anlar dahi “beli efendimiz budur”, dediklerinde hemen paşa-yı merkumun dideleri pürhûn olub bu fili şenia ibtida edenler mahza iç oğlanlarıdır zanneyleyüp ol ise iç oğlanları harem-i hümayunun yolunu dahi bilmediklerinden maada Mustafa Paşa geldiği hinde “iç oğlanları silâhlansunlar”, deyu müekked tenbihler olmuş iken asla silâha davranmadılar. Merkum paşa, ağaların bu hallerine vakıf olmadığından: “Bire gidi kâfir-i küfrân-ı nân-ü nîmet iç oğlanları! Böyle bir dağ manendi gazi padişaha kâfir bile kıymaz urunuz şu kahpelere; Enderun-u Hümayun içinde asla ziruh kalmasun”, diye sayha ettikte İmam-ı Evvel Ahmed Efendi, Paşa’nın ayağına kapanup, “Aman efendim ağaların medhali yoktur; anlar tavuk mesabesindedirler; padişah-ı âlemin cemalini binişten binişe görürler; kaldı ki Sultan Selim merhumun mahalli süknası kangı tarafta olduğunu dahi bilmezler; bir kaşık kanlarına girmeyiniz”, deyu niyazda iken asker de, ağaları zahiren kırmak kasdiyle Hasoda Camii şerifi köşesine kadar gelmişlerdi. Bir takım askeri dahi paşayı müşarünileyhin emriyle Köse kethüdası alub, Sultan Selim efendimiz gittiye Sultan Mahmud efendimizi isteriz deyu feryat ederek Kuşhâne’ye doğru yürüdüler. Devlet-i Osmaniye lâzale ilâ yevm el-kıyamenin bâisi ihyası ve hassatan agavatı biçaregânın sebebi hayatı olan şevketlû; mehâbetlû kudretlû kerâmetlû Sultan Mahmud Han İbnüssultan Abdülhamid Han halledallahü hilâfete hû ve eyyede saltanate hû ilâ inkıraz’iz zaman ve nihayeti’ d deveran Hazretleri bâşevketi vel’ ikbal kadem rencide buyurup piyade şirane hareketle bir koltuğunda Lâlâ Anber Ağa bir koltuğunda Lâlâ-yı Sâni İsa Ağa kulları Kuşhâne’den askeri yararak taşra huruç buyurdular; paşa-yı merkumun dideleri vech-i pürenvar-ı hazret-i tâcidârîye duş oldukça “bu gelen kimdir”, deyu etrafında olanlara sual etmekle Sultan Mahmud Han efendimiz hazretleri olduğunu ilâm ettiklerinde şitaban varub mübarek kudum-u meymenet lüzum-u şahaneye yüz sürdükte: “Şevketlû Hünkârım Cenab-ı Hak düşmanı bedhahların makhur ve müdemmer eylesun. Ağavat-ı Enderun-u Hümayun kullarını teşrif-i kudumuna bahşettim, eğer bir dakika dahi mübarek vech-i pürenverinizi görmeseydim efendime dahi bir zarar terettüp etmiştir hulyasiyle Enderun-u Hümayun içre asla ziruh koymazdım”, diyerek Hırka-i Şerife karib geldikte “efendim kulun varayım çayı divanı tanzim edeyim” deyu giru döndü. Şevketlû efendimiz bilyümni veşşeref Hırka-i Şerife teşrif birle iclâs buyurdularında Dârüssaade ağası Mercan Ağa’ya ibka kürkü ilbas ve Seferli Kethüdası Receb Paşazâde Mehmed Bey’e samur kürk ilbas buyurulup silâhdar nasb buyuruldu. Cülusu...

هابله وضع بودی نسیع علم انسون ایچون بر عادت قدم صفة هابونیه طویلر اناج
 سفری اعزاز فولدی عرض او طوسی بر نگاهنده بقا واه وفتان ایدیه دن خدمت افغانه
 مسئول اولدیله سن اول هیذه سلطان نسیم مرصومک بنارده سی بر طرف و حکمران اصلیه
 اندرون هابونیه مرانیاک هوان کون قیامت نشان اصل و قومی سفت ایختی بر کونیه
 جناب مه و قیاضی مطوبه سونکلو سلطان محرم مان ادر حضرت زین زدیان کیمه و فتوحات
 بیله ابر سنون و طول عمره سن نمایند خسرو اولین ایدمقره ایبه ابراهیم بیله اونیجا
 ولسان و حجره طه ونی بعه مصطفی بیانا فولدی کلج فانیقاسق انیسلم مشرف
 اولدقن صکره هر بقدرک طره لی بعین ایتمدن مقدم اندرون هابونیه اعزاز فولدی
 بیت اینک کادانیه دخی افلم قریب اولم طره بعینی مقدم ایسی صواب کوردلیم
 عرض او طره شریف نسه باب السعاده بیگاهنده زدیالیه اولدقن اولدقن خیر
 وارفان ایلوی بودیلوب رسم بیت فنامره کیمه اولدقن نراد فتح خیر
 فیدک ابدان ایچون عرض او طره عورت بودرقلیزه مصطفی بیانا فولدی کلج
 هتقادم اهالی دیوان فولورکن صدر اعظم اولمقنصی مطولج ایدیه بودر باقی اولدقن
 دیکله نراد عسارت کوردی دخی ایلی بودیلورکن صدر اعظم سوره افه سوره شرف اولم سوره
 عطف جام بودیلوب اعزاز فولدی دخی بیت ایدیلر بعه فقه شریفن نت اولم سوره
 شریف بودیلوب اول کیم هم هابونیه عدم عجمیده ایدیه فراد بودیلور فداوند کادانیه
 سلطان مصطفی حضرتلی اربعت قبل اولم قدر بوقادر مابین هابونیه ارام بودر
 بعه فتح اولدقن بی غم ایدوب مکان عسقلیم وضع بودیلر سلطان نسیم مرصومک
 او فونک یعنی اولدی انضا الله هارک اولدقن صکره اولم کون سرفا بیه فدیلمده
 اولم حافظ فیضی الله اتری ادرکله دخی بنده فدیلمدن اولم بیه سرفا بیه فدیلمده
 اولدقن فراد سوره مژورکی ه بوم جمیع علی السور عرض او طره شریف هابونیه بودیلوب
 هت مکان مرصوم نهد سلطان نسیم فاف حضرتلیک نادر مع اعزاز فولدیه بیه ارام بودیلوب
 بدر ماملری اولم سلطان مصطفی فاف فاف براه حضرتلیک لالی مان شریفنده اولم
 نره بنوده لره دخی اولم اداره هابونیه نعلو ایتمک بدرلی مرصومک جانب یادتیه دخی اولدقن
 درم الله عبده

EK B4): RUZNÂME SAYFA 58B

...hümâyun vuku bulduğu teşyi tamam olsun için ber âdeti kadim soffa-i hümâyundan toplar atılıb Seferli ağavat-ı kulları arz odası pişgâhında bükâ ve ah ve fegan ederek darb-ı mehterhaneye meşgul oldular. Lâkin ol hînde Sultan Selim merhûmun cenazesini bir tarafta ve askeri nâasliye ile Enderun-u hümâyun mâlâmâl. Hele ol gün kıyametten nişan; asla vukuu sebkât etmemiş bir gün idi. Cenab-ı Hak ve feyyâzı mutlak şevketlû Sultan Mahmud Han efendimiz hazretlerini zürriyât-ı kesire ve fütûhatı celile ile memnun ve tûl-i ömr ile tahtı âlîbaht-ı hüsrevânelerinde ebed makrun eyliye âmin bicâhi seyyidil-enbiyâi velmürselin ve bihürmeti Tâhâ ve Yasin. Bâdehû Mustafa Paşa kulları gelüp kaymakamlık ilbasîle müşerref olduktan sonra her ne kadar ki taşralı bî'at etmezden mukaddem Enderun-u Hümâyun ağavâtı kulları bî'at etmek âdet ise dahi akşam karib olmağla taşra bî'atı mukaddem olması savap görüldüğüne binâen arz odasına teşriî badehu Bâbüssaâde pişgâhında zeri halisten olan taht-ı hümâyuna bişşevketi velikbal iclâs buyurulub resmi bî'at hitama reşide oldukta tekrar tebdili ebdan için arz odasına avdet buyurduklarında Mustafa Paşa kulları gelüb: “Şevketlû hünkârım, ahaliyi divan kulunuzun sadriâzam olmaklığıma matlub ideyorlar; bakî emir efendimindir”, demekle tekrar sadaret kürkü dahi ilbas buyurulduktan sonra eşheb suvar Hırka-i şerif odasına atfili cam buyurulub ağavât kulları dahi bî'at ittiler; bâdehû Hırka-i şeriften sünnet odasına teşrif buyurulub ol gece harem-i hümâyuna adem-i azimetle anda karar buyuruldu. Hüdavendigâr-ı sâbık Sultan Mustafa hazretleri emri bî'at tek mil oluncaya kadar yukarı mabeyn-i hümâyunda âram buyururlar imiş; bâdehû hal' olundukların cezm idüb mekân-ı atiklerine rücû buyurdular. Sultan Selim merhumun evâhirinde yani Ahmed Efendi eşkıya elinde helak olduktan sonra üç gün sır kitabeti hizmetinde olan Hafız Feyzullah Efendi, efendimizin dahi bende-i kadimlerinden olmağla yine sır kitabeti hizmetiyle begâm oldu, sekiz adet mabeyinci bâemr-i hümâyun bostancı yerine gönderilüb giderken bittakrib hazine kethüdası Selim Ağa firar eyledi. Ferdası mah-ı mezburun yevmi Cuma alesseher arz odasına teşrif-i hümâyun buyurulub cennetmekân merhum şehid Sultan Selim Han hazretlerinin namazı cemi-i ağavât kullariyle bile eda buyurulub peder-i macitleri olan Sultan Mustafa Han “tâbe serah” hazretlerinin Lâleli Cami'i şerifinde olan türbe-i münevverelerine defn olunmasına irade-i hümâyun taalluk etmeğle pederleri merhumun canib-i yesarına defn olundu. Rahmetullahi aleyh...

ÖZGEÇMİŞ

Burhan SATIR, 1974 yılında Trabzon'un Of ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Lisans eğitimini 1995-1999 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde yaptı. İstanbul, Amasya ve Sakarya şehirlerinde, Millî Eğitim Bakanlığı bünyesindeki çeşitli ilköğretim okulları ve liselerde öğretmenlik vazifesinde bulundu. Hâlen Sakarya'da Tarih Öğretmeni olarak görev yapmakta ve Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans öğrenimine devam etmektedir.